

**T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**SULTAN EL-MELİK EL-EŞREF ŞABAN
DÖNEMİNDE
MEMLÛK DEVLETİ
(1363-1377)**

Yüksek Lisans Tezi

SONGÛL AKYURT

İZMİR - 2017

**T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**SULTAN EL-MELİK EL-EŞREF ŞABAN DÖNEMİNDE
MEMLÛK DEVLETİ
(1363-1377)**

Yüksek Lisans Tezi

SONGÛL AKYURT

DANIŞMAN: YRD. DOÇ. DR. FATMA AKKUŞ YİĞİT

İZMİR - 2017

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Sultan el-Melik el-Eşref Şaban Döneminde Memlûk Devleti (1363-1377)” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

06/06/2017

Songül AKYURT



T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEZ SINAVI TUTANAK FORMU

GÖNDEREN : Tarih Ana Bilim Dalı Başkanlığı
GÖNDERİLEN : Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Anabilim Dalımız Yüksek Lisans Programı öğrencisi Songül AKYURT ile ilgili Tez Sınav Tutanağı aşağıdadır.

Tarih:
Sayı :

Prof. Dr. Levent KAYAĞILMAZ
Tarih Ana Bilim Dalı Başkanı
İmza

SINAV TUTANAĞI

Tez Sınav Jürimiz tarafından incelenen "Sultan el-Melik el-Eşref Şaban Döneminde Memlûk Devleti (1363-1377)" başlıklı yüksek lisans tezi ile ilgili olarak jürimiz 06.06.2017 tarihinde toplanmış ve adı geçen öğrenciyi Tez Sınavına tabi tutmuştur. Sınav sonucunda adayın tezi hakkında OYÇOKLUĞU/OYBİRLİĞİ ile aşağıdaki karar verilmiştir.

KABUL

Kabul Edilen Yüksek Lisans / Doktora tezi:

- i) Bilime yenilik getirmiştir
ii) Yeni bir bilimsel yöntem geliştirmiştir
iii) Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamıştır
iv) Uygulama yapmıştır (sadece Yüksek Lisans'ta geçerlidir)

RED

DÜZELTME *

Tez Sınav Jürisi	Unvanı ve Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Fethiye AKKAS YIGİT	
Üye	Prof. Dr. Levent KAYAĞILMAZ	
Üye	Prof. Dr. YILMAZ AYDIN	
Üye		
Üye		

Eki : Tez Değerlendirme Formu (Her bir jüri için).

* Tez sınavında düzeltme kararı verilmesi halinde jüri tarafından öngörülen düzeltmelere ilişkin bir jüri raporu eklenmelidir. Düzeltmeler için Ek süre her defasında en fazla yüksek lisans öğrencileri için 3 ay, doktora öğrencileri için 6 aydır.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

**SULTAN EL-MELİK EL-EŞREF ŞABAN DÖNEMİNDE
MEMLÛK DEVLETİ
(1363-1377)**

Songül AKYURT

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Memlûk Devleti'nin XXII. sultanı olan el-Melik el-Eşref Şaban, 30 Mayıs 1363 tarihinde henüz on yaşındayken Memlûk tahtına çıkmıştır. Onun döneminin en önemli özelliği saltanatının, başta kendisini tahta çıkaran Atâbek el-'Asâkir Yelboğa el-Ömerî ve daha sonra Esendemir en-Nâsırî, Olcay el-Yûsufî gibi büyük emirlerin gölgesi altında geçmesidir. Sultan, üzerinde tahakküm kuran büyük emirlerin isyanlarını bastırmasına rağmen; Yelboğa el-Ömerî'nin öldürülmesinin ardından memlûkleri devamlı isyan ederek devlet içinde huzursuzluklara devam etmişlerdir. Yelboğa el-Ömerî'nin öldürülmesiyle yaşanan iç karışıklıkların en önemli sonucu Memlûk Devleti'nde Türk kökenli ümeranın zamanla hâkimiyetini kaybederek yerini Çerkes Memlûklere bırakmasıdır.

Sultan Şaban döneminde yaşanan hadiselerin en önemlisi Haçlılar tarafından gerçekleştirilen İskenderiye baskımıdır. 1291 yılında Akka'nın Memlûkler tarafından ele geçirilmesi Haçlıların Memlûk topraklarındaki ticari faaliyetlerini sekteye uğrattıyordu. Papa'nın Memlûkler üzerine düzenleyeceği Haçlı seferine büyük destek veren Kıbrıs Kralı I. Pierre de Lusignan Avrupalı devletlerden para, asker, silah yardımı alarak 8 Ekim 1365'te Cuma günü İskenderiye'yi ele geçirdi. Tarihinin en kanlı saldırılarından birine maruz kalan İskenderiye'de Haçlılar, sekiz gün boyunca ele geçirdikleri 5 bin esir ve pek çok ganimetle geri döndüler. Bu saldırıya karşılık olarak Sultan Şaban, Mısır ve Suriye'nin diğer bölgelerinde bulunan Hristiyanların tutuklanmasını ve yağmalanan mallarının iadesini istedi.

Sultan Şaban döneminin bir diğer önemli hadisesi ise 1375 yılında Çukurova ve havalisinde hüküm süren Kilikya Ermeni Krallığı'na son verilmesidir. Her fırsatta Memlûklere karşı Haçlıları destekleyen Kilikya Ermeni Krallığı'na son verildikten sonra bu krallığa ait olan şehirler Memlûk hâkimiyetinde olmak üzere Türkmen Beyleri tarafından idare edildi. Memlûklerin Türkmenleri bu bölgeye yerleştirmekteki amacı kuzeyden gelebilecek tehlikelere karşı, kendileri korumak adına bir tampon bölge oluşturmaktı. Böylelikle Memlûk Devleti bu tampon bölge sayesinde Anadolu ile bağlantısını sağlayacak ve kuzey sınırını güvence altına alacaktı. Fakat Çukurova'nın stratejik açıdan son derece önemli olması, bölgedeki hâkimiyet mücadelelerinin devam etmesine neden oldu. Memlûkler, Ermeniler'den sonra karşılarında yeni bir güç olarak Karamanoğulları ve en önemlisi Osmanlı Devleti'ni bulmuşlar ve onlarla bölgede hâkimiyet mücadelesine devam etmişlerdir.

Tahta kaldığı süre zarfında içeride ve dışarıda yaşanan bütün olumsuzluklara rağmen Sultan Şaban, üzerinde tahakküm kuran büyük emirleri teker teker bertaraf etmeyi başarmıştır. Haçlılarla mücadele etmiş ve ayrıca Kilikya Ermeni Krallığı'na son vererek devletin kuzey sınırını güvence altına almıştır. Böylelikle Sultan Şaban, en-Nâsır Muhammed'in torunları arasında en güçlü sultan olarak Memlûk tarihine geçmiştir. Fakat kardeşleri ve yakın akrabalarına devlet içinde ayrıcalık tanıyarak onlara bir takım imtiyazlar vermesi memlûklerinin ona karşı cephe almasına neden olmuş ve 1377 yılında çıktığı Hicaz yolculuğu esnasında Sultan Şaban katledilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sultan Şaban, Memlûk, İskenderiye Baskını, Kıbrıs, Kilikya Ermeni Krallığı

ABSTRACT

Master Thesis

Master of Philosophy (PhD)

THE MAMLÛK STATE IN THE PERIOD OF SULTAN AL-MALIK

AL- ASHRAF SHABAN

(1363-1377)

Songül AKYURT

İzmir Kâtip Çelebi University

Graduate School of Social Sciences

Department of History Program

Al-Malik al-Ashraf Shaban, the XXII. Sultan of the Mamlûks succeeded to the throne on 30th of May 1363 when he was only ten years old. The prominent feature of his era was that he ruled under the influence of Atâbak el-'Asâkir, who enthroned him and later on ruled under the influence of Yalbugha al-Omarî and important amirs like Esendemir an-Nâsırî, and Olcay el-Yûsufî. Even though the Sultan ended the riots caused by the influential amirs, the unrest in the state prevailed. This was due to the continuous upheaval of mamlûks after the death of Yalbugha al-Omarî who was killed during the riots. The most significant result of the unrest caused by the death of Yalbugha al-Omarî is the gradual loss of power of the Turkish amirs to the Circassian amirs.

The most significant incident of the era of Sultan Shaban is the raid of Alexandria by the crusaders. The conquest of Acrâ by the Mamlûks in 1291 had ended the trade of crusaders on the land of Mamlûks. Pierre de Lusignan I, the king of Cyprus, who gave great support to the crusade that the Pope will organize on the Mamlûks, took Alexandria on Friday, 8th October of 1365 taking money, troops and weapons aid from European states. In Alexandria, one of the bloodiest attacks of its history, the Crusaders returned with the 5 thousand captives and many spoils they had captured for eight days. In response to this attack, Sultan Shaban demanded the

arrest of the Christians in other parts of Egypt and Syria and the repatriation of their plundered property.

Another important incident of the time of Sultan Shaban is the ending of Armenian Kingdom of Cilicia, which ruled in Çukurova and its around in 1375. After the conquest of Armenian Kingdom of Cilicia, which supported the Crusaders against the Mamlûkes at every opportunity, the cities of this kingdom were resettled and ruled by Turkmenian Principalities. The Mamlûks created a buffer zone in the name of protecting themselves against the threats that the Turkmens could come from aiming north to settle in this region. Thus, the Mamlûk State would ensure its connection with Anatolia through this buffer zone and secure the northern border. But the fact that Çukurova is so strategically important has led to the continuation of the struggle for domination in the region. After the Armenians, the Mamluks found the Karamanoğulları and most importantly the Ottoman State as a new force in their encounters, and continued with them the governors of the region.

In spite of all the negativity experienced both inside and outside the house during his stay on the throne, Sultan Shaban succeeded in eliminating the big orders which were dominating over each other one by one. He fought the Crusaders and also endured the Armenian Kingdom of Cilicia, securing the northern border of the state. Thus, Sultan Shaban passed on to the history of Mamlûk as the most powerful sultan among the grandchildren of en-Nâsir Muhammad. But giving his brothers and close relatives a privilege within the state and granting them some privileges led his mamlûks to take the front against him, and slaughtered Sultan Shaban during his journey to Hedjaz journey in 1377.

Keywords: Sultan Shaban, Mamlûk, The Alexandrian Crusade, Cyprus, Armenian Kingdom of Cilicia

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	II
TEZ SINAV TUTANAĞI.....	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XI
ÖNSÖZ.....	XII
GİRİŞ	1
1. Memlûk Devleti'nin Kuruluşu.....	1
2. Sultan Şaban Dönemine Kadar Memlûk Devleti	5
2.1. Kalavun Dönemi Hanedanı.....	7
1. BÖLÜM.....	10
SULTAN ŞABAN DÖNEMİ SİYASÎ OLAYLARI	10
1.1. İç Siyasî Olaylar.....	10
1.1.1. Büyük Emirlerin Devlet İdaresindeki Nüfûzları ve İsyanları	10
1.1.1.1. Yelboğa el-Ömerî.....	11
1.1.1.1.1. Yelboğa el-Ömerî'nin Tayboğa et-Tavîl ile Mücadelesi.....	13
1.1.1.1.2. Memlûklerin Yelboğa el-Ömerî'ye Karşı Tepkisi	16
1.1.1.1.3. Yelboğa el-Ömerî'nin Anûk'u Sultan İlan Etmesi	19
1.1.1.1.4. Yelboğa el-Ömerî'nin Ölümü.....	21
1.1.1.2. Emir Esendemir en-Nâsirî.....	24
1.1.1.2.1. Yelboğa Memlûklerinin Emir Esendemir'e Karşı Hareketleri	24
1.1.1.2.2. Emir Esendemir'in Sultan Şaban'a İsyanı	27
1.1.1.3. Emir Olcay el-Yûsufî	30
1.1.1.3.1. Emir Olcay el-Yûsufî'nin Sultan Şaban'ın Annesi ile Evliliği.....	30
1.1.1.3.2. Emir Olcay el-Yûsufî'nin Sultan Şaban'a İsyanı	30
1.1.1.4. Tayboğa et-Tavîl.....	33
1.1.2. Diğer İsyan Hareketleri.....	34
1.1.2.1. Arap Emiri Hayyâr b. Muhennâ'nın İsyanı	34
1.1.2.2. Maşgarâ ve Telfîtâ Köylerindeki İsyanlar	34
1.1.3. Yolsuzluk Olayları	35

1.1.4. Kâdıların İstifaları	36
1.1.4.1. Muvaffakaddin el-Hasanî el-Hanbelî.....	37
1.1.4.2. 'İzzeddîn b. Cemâ'a el-Makdisî.....	38
1.1.4.3. Burhâneddin İbrahim b. Cemâ'a	38
1.1.4.4. Şerafeddin b. Mansûr el-Hanefî.....	39
1.2. DIŞ SİYASÎ OLAYLAR.....	40
1.2.1. Hristiyan Devletlerle Mûnasebetler	40
1.2.1.1. İskenderiye Baskını.....	47
1.2.1.1.1. Frenklere Karşı Savaş Gemilerinin İnşası.....	59
1.2.1.2. Cenovalılarla Mûnasebetler	65
1.2.1.3. Kilikya Ermeni Krallığı İle Mûnasebetler	65
1.2.1.4. Memlûk-Nûbe (Nûba, Nûbya) Mûnasebetleri	70
1.2.1.5. Bizans Devleti ile Mûnasebetler.....	74
1.2.2. Müslüman Devletlerle Mûnasebetler	75
1.2.2.1. Memlûk-Celâyir Mûnasebetleri	75
1.2.2.2. Memlûk-Osmanlı Mûnasebetleri	77
1.2.2.3. Memlûk-Yemen Mûnasebetleri	78
1.2.3. Anadolu Beylikleri ile Mûnasebetler	79
2. BÖLÜM.....	81
SULTAN ŞABAN DÖNEMİ SOSYO-EKONOMİK OLAYLAR.....	81
2.1. 1373 Yılı Fiyatlarındaki Artış.....	81
2.2. 1374 Yılı Fiyatlarındaki Artış.....	83
2.3. 1375 Yılı Fiyatlarındaki Artış.....	86
2.4. Vergiler.....	87
2.4.1. Şarkıcılardan ve Evlerin Alım-Satımından Alınan Vergiler.....	87
2.4.2. Pamuktan Alınan Vergiler	89
2.4.3. Hacılardan Alınan Vergiler	89
2.4.4. Fuhuştan Alınan Vergiler.....	89
3. BÖLÜM.....	90
EL-'ACÂİB VEL-GARÂİB	90
3.1. Bir Kızın Erkeğe Dönüşmesi.....	91
3.2. Kahire'ye Uzun Boylu Bir Adamın Gelmesi	91
3.3. Semermer.....	92

3.4. Cinler	92
3.5. Büyüclük Yapan Bir Hristiyanın Tutuklanması.....	92
3.6. Aslan Terbiyecisi.....	93
3.7. Kahire’den Dımaşk’a Fil ve Zürafanın Getirilmesi	93
3.8. Mağribli’nin “Sultanınızı Öldürün” Diye Bağırması	93
3.9. Kudüs, Halep ve Dımaşk’ta Gökyüzünün Kızışması	94
3.10. Ay ve Güneş Tutulması.....	94
4. BÖLÜM.....	95
SULTAN ŞABAN’IN KİŞİLİĞİ, AİLESİ, VEFATI	95
4.1. Kişiliği	95
4.2. Ailesi	97
4.3. Vefatı.....	98
SONUÇ.....	109
BİBLİYOGRAFYA	113
EKLER.....	126
ÖZGEÇMİŞ.....	134

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz.	: Bakınız
Ç.Ü.	: Çukurova Üniversitesi
çev.	: Çeviren
DGBİT	: Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi Ansiklopedisi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
Eİ2	: The Encyclopaedia of Islam New Edition
h.	: Hicri
haz.	: Hazırlayan
İA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
İSAR	: İstanbul Araştırma ve Eğitim Vakfı
NEÜ	: Necmettin Erbakan Üniversitesi
ö.	: Ölüm
s.	: Sayfa
tah.	: Tahkik
TİD	: Tarih İncelemeleri Dergisi
TSA	: Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TVYY	: Tarih Vakfı Yurt Yayınları

ÖNSÖZ

Türk-İslam tarihi ile Avrupa-Haçlı tarihi açısından son derece mühim bir yer tutan Memlûk Devleti, Mısır ve Suriye coğrafyasında 1250-1517 yılları arasında hüküm sürmüştür. İslâm âleminin karşı karşıya kaldığı iki büyük tehlike; Haçlılar ve Moğolların Memlûkler tarafından bertaraf edilmesi, Memlûk Devleti'ni hâkim olduğu coğrafyada kendinden söz ettiren güçlü bir devlet konumuna yükseltmiştir.

Sultan en-Nâsır Muhammed'in müreffeh devrinin ardından "Sultan en-Nâsır Muhammed'in oğulları ve torunları devri" başlamıştır. Tam olarak kırk bir yıl süren bu dönem içerisinde yer alan Sultan Şaban'ın saltanatı bu başlığın içinde ne yazık ki hak ettiği değeri bulamamıştır. Hâlbuki önemli gelişmelerin ve değişimlerin meydana geldiği bu dönem Memlûk Devleti tarihi açısından son derece önem arz etmektedir. On yaşında tahta çıkmış bir sultan olan el-Melik el-Eşref Şaban, dönemin en güçlü emiri Yelboğa el-Ömerî'yi bertaraf etmesi ile birlikte Memlûk Devleti'nde Bahrî Memlûklerin yerini Burcî Memlûklerin alması, İskenderiye baskını gibi kanlı bir saldırının ardından Haçlılara direnerek mücadele etmesi ve en önemlisi Haçlılar ve Moğollarla işbirliği yaparak devletin kuzey sınırını tehdit eden Kilikya Ermeni Krallığı'na nihai sonu vermesi hasebiyle Sultan Şaban dönemi müstakil bir çalışma konusu olmayı hak etmektedir. Bu düşünceden hareketle bu çalışmanın amacı, tarihin tozlu sayfaları arasında kalarak fark edilmeyen Sultan Şaban ve onun döneminde meydana gelen değişim ve gelişimlerin tespit edilerek dönemin siyasi ve sosyo-ekonomik durumu hakkında bilgi vermektir.

"*Sultan el-Melik el-Eşref Şaban Döneminde Memlûk Devleti (1363-1377)*" adlı tezimiz dört bölümden oluşmaktadır. Tezimizin asıl kısmını oluşturan "*Sultan Şaban Dönemi Siyasî Olayları*" başlıklı birinci bölüm kendi içinde iki alt kısma ayrılmıştır. Birinci kısımda Sultan Şaban döneminde gerçekleşen iç siyasî olaylar ele alınarak dönemin güçlü emirleri Yelboğa el-Ömerî, Esendemir en-Nâsırî ve Olcay el-Yûsufî gibi büyük emirlerin isyan hareketleri, yolsuzluk olayları ve son olarak Memlûk Devleti'nde önemli bir yere sahip olan kâdılarının istifa olayları ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. İkinci kısımda ise Sultan Şaban döneminde gerçekleşen dış siyasî olaylardan bahsedilerek Hristiyan devletlerle olan münasebetlerde Memlûk tarihi açısından son derece önemli olan Haçlıların İskenderiye baskını ve Kilikya Ermeni

Krallığı'na son verilmesi, Müslüman devletlerle ve Anadolu beylikleri ile olan münasebetler ayrıntılı olarak anlatılmıştır. “*Sultan Şaban Dönemi Sosyo-Ekonomik Olaylar*” başlıklı ikinci bölümünde 1373-1374-1375 yıllarında gerçekleşen fiyatlardaki artış ve bunun Memlûk Devleti'ne etkilerinden ve ayrıca Memlûk toplumunda şarkıcılardan ve evlerin alım-satımından, pamuktan, hacılardan alınan vergiler hakkında bilgi verilmiştir. “*el-'Acâib vel-Garâib*” başlıklı üçüncü bölümde ise Memlûk toplumunda acayip ve tuhaf olarak adlandırılan olaylardan bahsedilmiştir. Bir kızın erkeğe dönüşmesi, büyücülük ve cinler gibi olaylar bunlardan bazılarıdır. “*Sultan Şaban'ın Kişiliği, Ailesi, Vefatı*” başlıklı tezimizin son kısmını oluşturan dördüncü bölüm ise kendi içinde üç alt kısma ayrılmıştır. Birinci kısımda Sultan Şaban'ın kişiliğinden, devlet içinde yaptığı yeniliklerden ve mimari eserlerinden; ikinci kısımda Sultan Şaban'ın haremi olarak adlandırılan annesi, kız kardeşi, eşleri ve çocuklarından ve son olarak üçüncü kısımda ise Sultan Şaban'ın Hicaz yolculuğu esnasında memlûkleri tarafından gerçekleştirilen bir isyan sonucunda katledilmesinden bahsedilmektedir.

Ekler kısmında; Memlûk sultanlarının kronolojik bir listesi ile çalışmamızı destekleyecek haritalar ve resimlere yer verilmiştir.

Tezim ile ilgili çalışmalar esnasında bana konu seçiminde yardımcı olan, kaynak ve Arapça kaleme alınmış araştırma eserleri edinmemde yardımını esirgemeyen; tezimi defalarca okuyup gerekli düzenlemeleri ve düzeltmeleri yaparak bana yol gösteren kıymetli hocam ve aynı zaman da tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Fatma Akkuş Yiğit'e canıgönülden teşekkür ederim. Yüksek lisans öğrenimim boyunca derslerini aldığım ve öğrenim hayatıma büyük katkıları olan değerli hocam Prof. Dr. Levet Kayapınar ve gerek lisansta girdiğim derslerinde, gerek yüksek lisansta sorduğum her soruya büyük bir sabırla cevap veren kıymetli hocam Prof. Dr. Yusuf Ayönü'ye teşekkür ederim. Lisans hayatımdan itibaren benden bilgisini, kitaplarını ve sonsuz sabrını esirgemeyen saygıdeğer hocam Doç. Dr. Samira Kortantamer'e şükran ve minnetlerimi sunarım. Tezim ile ilgili danıştığım bazı hususlarda beni aydınlatan ve yardımlerini esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Cüneyt Kanat'a ve ayrıca kaynak paylaşımında bulunan Yrd. Doç. Dr. A. Mesut Ağır'a teşekkür ederim. Ayrıca bu süreçte bana destek olan değerli arkadaşlarım Teoman Ağar, Yasin Özdemir ve Hüsniye Hazal Erdoğan'a çok teşekkür ederim. En

son olarak benim bu yaşı kadar gelmemi sağlayan maddi ve manevi desteğini ömrüm boyunca benden esirgemeyen, tezi yazmamda bana gerekli her ortamı sağlayan aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Songül AKYURT

İZMİR/2017

KAYNAKLAR

Memlûkler dönemi İslam tarihçiliğinin zirveye ulaştığı ve en çok eser ortaya koyan dönemidir. Bu dönemde tarihi kitapların yanında coğrafi, sosyo-ekonomik, biyografik, ansiklopedik ve devlet teşkilatına dair eserler de kaleme alınmıştır. Bu eserlerin önemli bir kısmı günümüze dek ulaşmıştır. Bu kaynaklar arasında çalışmamızda istifade ettiğimiz belli başlılarını çalışmamıza yaptıkları katkıları işaret etmek suretiyle sunmak istiyoruz.

1. Arapça Kaynaklar

1.1. Vekayinâmeler

İbn Kesîr olarak bilinen müfessir ve muhaddis 'Îmâd ed-Dîn Ebî l-Fidâ İsmail b. Umar b. Kesîr el-Kureşî ed-Dimeşkî (ö. 1373), 1301 yılında doğdu. Öğrenimini tamamladıktan sonra hatip, müderris, kıraat âlimi, müftü ve mahkeme heyeti üyesi olarak çeşitli görevlerde bulundu. 1373 yılında Dîmaşk'ta vefat etti¹. Müellifin konumuz açısından en önemli eseri, başlangıçtan 1365-1366 yılına kadar gelen olayları krolonojik sırayla anlatan umumi bir İslam tarihi olan *el-Bidâye ven-Nihâye'dir*². Bu eserden özellikle müellifin dönemin olaylarının canlı şahidi olması, iç ve dış siyasi olaylara tanıklık etmesi açısından oldukça faydalandık.

Muhammed b. Kâsım en-Nuveyrî (ö. 1374?) Yukarı Mısır'ın Nuveyre köyünden olduğu için en-Nuveyrî nisbesiyle tanındı. 1337'de İskenderiye'ye gelen ve çok beğendiği için burada kalan en-Nuveyrî, şehrin Haçlılar tarafından işgalini gördü³. Eserini Haçlıların şehirde yaptıkları tahribatı, şehrin geçirdiği değişimi ve kendisinden sonra gelen nesillerin şehrin başına gelenleri okuyup öğrenmeleri amacıyla yazdığını dile getiren en-Nuveyrî'nin bu önemli eserinin adı *Kitâb el-İlmâm Fî mâ Ceret Bihi el-Ahkâm vel-Umûr el-Makziyye fî Vaka'at*

¹ Şemseddin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler*, İstanbul: Endülüs Yayınları, 1991, s. 328-329; Abdülkerim Özaydın, "İbn Kesîr, Ebû'l Fidâ", *DİA*, Cilt 20, (1999), s. 132-134.

² 'Îmâd ed-Dîn Ebî l-Fidâ İsmail b. 'Umar b. Kesîr el-Kureşî ed-Dimeşkî, *el-Bidâye ven-Nihâye*, (tah. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Turkî), Cilt VXIII, Kahire: Hicr lil-Tibâ'a ven-Neşr vet-Tevzî' vel- İ' lân, 1998; Özaydın, "İbn Kesîr", s. 132.

³ Mustafa Öz, "Nüveyri, Muhammed b. Kasım", *DİA*, Cilt 33, (2007), s. 306-307.

*el-İskenderiyye'dir*⁴. Kısaca Kitâb el-İlmâm olarak adlandırılan bu eser tezimizde kullandığımız en önemli kaynaklardan biridir. Haçlıların 1365 yılı İskenderiye saldırısı konusunda İslam âleminde yazılan en önemli kaynak olma özeliğini taşımaktadır. Müellifin Sultan Baybars'tan çağdaşı Sultan Şaban'a kadar verdiği bilgiler önemlidir. Dönemin canlı şahidi olması nedeniyle İskenderiye baskını diğer müelliflere göre en iyi şekilde ve ayrıntılarıyla tasvir etmiştir. Müellif, saldırı öncesi ve sonrasında yaşanan olayları oldukça renkli bir anlatımla dile getirerek okuyucunun yaşanan olayları adeta bir film şeridi gibi gözünde canlandırmasını sağlamıştır. Görgü şahidi olduğu olaylar ve tanıdığı şahıslar hakkında verdiği bilgilerden onun iyi bir tarihçi olduğu anlaşılmaktadır.

Bedreddin Hasan b. Habîb (ö. 1377) 1310 yılında Dımaşk'ta doğdu. Babası Halep'e muhtesib ve hadis müderrisi tayin edilince Halep'e gitti. Burada inşa ve zabıt kâtipliklerinde bulundu. 1377 yılında Halep'te öldü⁵. Kalavun ve ailesinin tarihi hakkında yazdığı *Tezkiret en-Nebîh fî Eyyâm el-Mansûr ve Benîhi*⁶ adlı eseri 1279-1368 yılları arasındaki Memlûk tarihinden bahseder. Kalavun ve oğulları dönemi siyasi hadiselerinin yanında meşhur şahsiyetlerin hayatları ile ilgili verdiği malumat sebebiyle oldukça istifade ettiğimiz eserlerden biridir.

Takıyyuddîn Ahmed b. Alî el-Makrîzî (ö. 1422) 1364 yılında Kahire'de doğdu. Hem baba hem de anne tarafından ilimle uğraşan bir aileye mensup olan el-Makrîzî, fıkıh, hadis, kıraat, dil, edebiyat, nahiv ve tarih alanlarında altı yüz hocadan ders aldı. 1382'de Mısır'a gelip buraya yerleşti. İbn Haldûn ile birkaç defa görüştü ve ondan önemli ölçüde etkilendi. Kâdılık, imamlık ve çeşitli medreselerde müderrislik yapan el-Makrîzî, Sultan Ferec zamanında Kahire muhtesibi oldu. Şam'a müderris olarak gönderilen el-Makrîzî, orada on yıl kaldıktan sonra Kahire'ye döndü ve burada 1442 yılında vefat etti⁷. Müellifin ortaçağ Mısır tarihi ile ilgili önde gelen

⁴ Muhammed b. Kâsım b. Muhammed en-Nuveyrî el-İskenderânî, *Kitâb el-İlmâm Fî mâ Ceret Bihi el-Ahkâm ve el-Umûr el-Makziyye fî Vaka't el-İskenderiyye*, (tah. Azîz Süryâl Atıyya / Etinne Combe), Cilt II, Haydarabat, 1969.

⁵ Ramazan Şeşen, *Müslümalarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul: IRCICA, 1998, s. 199. Süleyman Tülücü, "İbn Habîb el-Halebî", *DİA*, Cilt 19, (1999), s. 508.

⁶ el-Hasan b. 'Umar b. el-Hasan b. 'Umar b. Habîb, *Tezkiret en-Nebîh fî Eyyâm el-Mansûr ve Benîh*, (tah. Sa'id 'Abd el-Fettâh Âşûr), Cilt III, Kahire: el-Hey'et el-Mısriyye el-'Âmme lil-Kitâb, 1986.

⁷ Günaltay, *İslam Tarihi*, s. 352; Şeşen, *Müslümanlarda*, s. 208; Eymen Fuâd es-Seyyid, "Makrîzî", *DİA*, Cilt 27, (2007) s. 448.

kaynaklardan biri olan tezimiz açısından da son derece önemli olan *Kitâb es-Sulûk li-Ma'rifeti Duvel el-Mulûk*,⁸ adlı eseridir. Eserin mukaddimesinde İslam öncesi dönem hakkında bilgi verildikten sonra İslam tarihindeki Halifeler, Büveyhoğulları, Selçuklular ve Eyyûbiler devrindeki olaylar nakledilmiş ve 1172 yılından 1441 yılına kadar ki olaylar anlatılmıştır⁹. Memlûk tarihine ışık tutan bu eserde siyasi ve ekonomik olaylar ayrıntıları ile anlatıldığı için tezimizde geniş bir şekilde kullanılmıştır.

Dımaşk kâdılığına kadar yükselen, fıkıh ve tarih sahalarında meşhur olan Takıyuddîn Ebû Bekr b. Kâdî Şuhbe (ö. 1448), 1377 yılında Dımaşk'ta doğdu. Burada çeşitli medreselerde hocalık yaptı, fetva verdi. 1448 yılında Dımaşk'ta vefat etti¹⁰. Müellifin konumuz açısından oldukça faydalandığımız eserinin adı *Târih İbn Kâdî Şuhbe*¹¹ olup 1340-1407 yılları arasındaki olaylardan bahsetmektedir. Memlûk Devleti'nin kuzey sınır şehirlerinden olan Tarsus, Malatya, Ayıntab ile alakalı çok önemli bilgiler de vermektedir.

Muhaddis ve tarihçi olan İbn Hacer el-Askalânî (ö. 1449), 1361 yılında Kahire'de doğdu. Mısır ve Mekke'de zamanının ünlü hocalarından ders aldı. Hadis, fıkıh, tefsir, Arapça, biyografi sahalarında büyük âlimler arasına girdi. İbn Hacer, başta hadis ve tarih olmak üzere 270 civarında eser yazdı. 1449 yılında Kahire'de vefat etti¹². İbn Hacer'in konumuz açısından en önemli eseri, *İnbâ el-Gumr bi-Ebnâ el-Umr'dur*¹³. Eser, müellifin doğumundan ölümüne kadar olan zamanın tarihini ihtiva eder. Buna göre 1371-1449 yıllarını anlatan eser, büyük ölçüde yazarın gördüğü, duyduğu ve yaşadığı olayları tasvir ettiği için biz de bu bilgilerden oldukça istifade ettik.

⁸ Takıyuddîn Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk li-Ma'rifeti Duvel el-Mulûk*, (tah. Sa'îd 'Abd el-Fettâh Âşûr), Cilt III/1, Kahire: Dar el-Kutub, 1975.

⁹ Günaltay, *İslam Tarihi*, s. 356-357; Şeşen, *Müslümalarda*, s. 209; es-Seyyid, "Makrîzî", s. 448.

¹⁰ Cengiz Kallek, "İbn Kâdî Şuhbe, Takıyüddin", *DİA*, Cilt 20, (1999), s. 102.

¹¹ Takıyuddîn Ebû Bekr b. Kâdî Şuhbe el-Esedî ed-Dımaşkî, *Târih İbn Kâdî Şuhbe*, (tah. Adnan Dervîş), Cilt II, 1994. (Basım yeri belirtilmemiş.)

¹² Günaltay, *İslam Tarihi*, s. 358-359; M. Yaşar Kandemir, "İbn Hacer el-Askalânî", *DİA*, Cilt 19, (1999), s. 514.

¹³ İbn Hacer el-' Askalânî, *İnbâ el-Gumr bi-Ebnâ el-'Umr*, (tah. Hasan Habeşi), Cilt I, Kahire, 1969.

Zeyneddîn b. Abdulbâsit b. Halil b. Şâhin ez-Zâhirî (ö. 1468) 1410 yılında Kahire veya Kudüs'te doğdu. Memlûk Sultanı Berkuk'a nisbetle Zahirî diye tanınır. Tahsilin Kahire'de yaptı ve İbn Hacer'den hadis dinledi ve icâzet aldı¹⁴. Müellifin konumuz açısından en önemli eseri 1343 -1491 yılları arasındaki olayları anlatan *Neyl el-Emel fî Zeyl ed-Duvel*¹⁵ adlı eseridir.

Ebû'l-Mehâsin Cemâleddin Yusuf b. Tağribirdî (ö. 1470) 1410 yılında Kahire'de doğdu. Babası Berkûk tarafından satın alınıp memlûk olarak yetiştirildi. İbn Hacer, el-'Aynî, el-Makrîzî, İbn 'Arabşah gibi zamanının önemli âlimlerinden ders aldı. el-Makrîzî'nin etkisiyle tarih ilmine merak saldı. 1470 yılında vefat etti¹⁶. Memlûk dönemi önemli tarihçilerinden biri olan İbn Tağribirdî'nin bu alanda yazmış olduğu en önemli eseri *en-Nucûm ez-Zâhire fî Mulûk Mısır vel-Kâhire'dir*¹⁷. Eser Mısır'ın 641 yılında fethinden 1453 senesine kadar gelen olayları anlatır. Birçok hadiseyi ana kaynaklarından dinlemesi ve resmi vesikaları görmüş olması nedeniyle verdiği bilgiler konumuz açısından oldukça önemlidir.

Muhammed b. Ahmed b. İyâs (ö. 1524) 1448 yılında Kahire'de doğdu. Dinî ilimlerin yanı sıra, zamanın önde gelen iki ilim adamı olan es-Suyûtî ve 'Abdulbâsit b. Halil el-Hanefî'den tarih ve coğrafya dersleri aldı. Daha çok şiir ve tarih ile ilgilenen müellif, Arap şiirinin pek çok türünde şiirler yazdı. Ancak o daha ziyade tarihçiliği ile şöhret buldu. Nitekim bu alanda hızla yükselen İbn İyâs, Sultan Kansuh el-Gavrî döneminde (1501-1517) Memlûk devlet tarihçisi oldu¹⁸. İbn İyâs'ın eserleri Memlûk tarihinin son dönemiyle Mısır'da Osmanlı hâkimiyetinin ilk dönemleri açısından oldukça önem taşımaktadır. Konumuz açısından oldukça faydalandığımız *Bedâi ez-Zuhûr fî Vakâi ed-Duhûr*¹⁹ adlı eserinde müellif, yaşadığı döneme kadar Mısır'ın İslami ve genel tarihi hakkında bilgi verdikten sonra başlangıçtan 1522

¹⁴ Asri Çubukçu, "Halil b. Şâhin", *DİA*, Cilt 15, (1997), s. 328.

¹⁵ Zeyneddîn 'Abdulbâsit b. Halil b. Şâhin ez-Zâhirî el-Hanefî, *Neyl el-Emel fî Zeyl ed-Duvel*, (tah. 'Umar 'Abd es-Sellâm Tedmurî), Cilt I/1-2, Sayda-Beyrut: el-Mektebe el-'Asriyye, 2002.

¹⁶ Günaltay, *İslam Tarihi*, s. 390-391; Mustafa Çuhadar, İsmail Yiğit, "İbn Tağribirdî", *DİA*, Cilt 20, (1999), s. 385.

¹⁷ İbn Tağribirdî, Ebû'l Mehâsin Cemâleddin Yusuf, *en-Nucûm ez-Zâhire fî Mulûk Mısır vel-Kahire*, (tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin), Cilt XI, Beyrut: Dâr el-Kutub el-'İlmiyye, 1992.

¹⁸ Muhammed Razuk, "İbn İyâs", *DİA*, Cilt 20, (1999), s. 97.

¹⁹ Muhammed b. Ahmed b. İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr fî Vakâi ed-Duhûr*, (tah. Muhammed Mustafa), Cilt I/2, Kahire: el-Hey'et el-Misriyye el-Âmme lil-Kitâb, 1983.

yılına kadar Mısır'la ilgili bilgileri kaydetmiştir. Eserinin temelini Memlûk Devleti'nin siyasi olayları oluşturmaktadır.

1.2. Devlet Teşkilâtına ve Coğrafyaya Dâir Eserler

Ebû Abdillâh Şihâbüddin Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî (ö. 1299) 1178 veya 1179 yılında Rum asıllı bir ailenin çocuğu olarak Anadolu'da dünyaya gelen Yâkût el-Hamevî, beş altı yaşlarında esir alınarak Bağdat'a getirildi. Bağdat'ta Asker b. Ebî Nasr İbrahim el-Hamevî isimli tüccara satılan Yâkût, burada pek çok eser kaleme aldı. Kaleme aldığı eserler arasında en meşhuru *Kitâb Mu'cem el-Buldân'dır*²⁰. Coğrafi bir sözlük olan bu eserde mekânlar, bölgeler, şehirler, köyler, dağlar, denizler, nehirler anlatılırken anılan yerin tarihi, kültürü, iklimi, meşhur özellikleri ve âlimleri de ayrıntılı şekilde anlatıldığı için biz de tezimizde bu eserden oldukça faydalandık²¹.

Takiyyuddîn Ahmed b. Ali el-Makrîzî'nin coğrafya sahasında kaleme aldığı bizim de oldukça istifade ettiğimiz eserinin adı *Kitâb el-Mevâ'iz vel- İ'tibâr bi- Zikr el-Hıtat vel-Âsâr'dır*²². Eserinde Mısır'ın tasvirine İskenderiye ile başlayıp Fustât ve Kahire hakkında oldukça ayrıntılı bilgi vermiştir.

Ahmed b. 'Alî el-Kalkaşandî (ö. 1418) 1335 yılında Kahire'de doğdu. Kahire ve İskenderiye'de çeşitli âlimlerden hadis, fıkıh, edebiyat, dersleri aldı. 1389 yılında Sultan Berkûk zamanında dest kâtibi olarak çalıştı. el-Kalkaşandi tarih, fıkıh ve edebiyat sahalarında eserler yazmıştır. 1418 yılında Kahire'de vefat etti²³. Müellifin en önemli eseri *Subh el-Aş'â fi Sinâat el-İnşâ'dır*²⁴. Eserde Memlûk Devleti sanatı ve inşâ divanı ile ilgili önemli bilgilerin yanı sıra, Mısır, Suriye, komşu devletlerle ilgili bilgiler de mevcuttur.

²⁰ Ebû Abdillâh Şihâbüddin Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî er-Rûmî el-Bağdâdî, *Kitâb Mu'cem el-Buldân*, (tah. H. Ferdinand Wüstenfeld), Cilt I-II-III-IV, Beyrut: Mektebe el-Esedî, 1965.

²¹ Günaltay, *İslam Tarihi*, s. 435-440; Casim Avcı, "Yâkût el-Hamevî", *DİA*, Cilt 43, (2013), s. 288-291.

²² Takiyyuddîn Ahmed 'Alî b. el-Makrîzî, *Kitâb el-Mevâviz vel-İ'tibâr bi-Zikri el-Hıtat vel-Âsâr*, Cilt I-II, (Basım tarihi ve yeri belirtilmemiş.)

²³ Mehmet İpşirli, "Kalkaşendî", *DİA*, Cilt 24, (2001), s. 263.

²⁴ Ahmed 'Alî b. Kalkaşendî, *Subh el-Aş'â fi Sinâat el-İnşâ*, (tah. Yûsuf 'Alî Tavîl), Cilt VI, Kahire: Dâr el-Fikr lit-Tibâ'a ven-Neşr vet-Tevzî', 1987.

1.3. Tabakât ve Terâcim Kitapları

“Mısır tarihçisi” unvanını alan İbrahim b. Muhammed b. Dokmâk (ö. 1407), 1349 yılında Kahire’de doğdu. Büyük dedesi Dokmâk, Sultan en-Nâsır Muhammed’in emirlerindendi. İbn Dokmâk fıkıh ve edebiyat sahasında ders almıştır. Müellifimiz, Memlûk tarihini, teşkilatını iyi bilir ve devlet adamlarını iyi tanırdı²⁵. *el-Cevher es-Semîn fi Siyer el- Hulefâ ve el-Mulûk ve es-Selâtîn*²⁶ adlı eserini müellif, Sultan Berkûk’un desteğiyle yazmıştır. Hz Ebu Bekir zamanından başlayarak 1395 yılı sonuna kadar gelen, halife ve hükümdarlardan bahseden bir İslam tarihidir. Biz de bu eserden, Sultan Şaban döneminin önemli zatlari hakkındaki bilgilerden istifade etmek için faydalandık

İbn Hacer el-’Askalânî’nin tezimizde kullandığımız bir diğeri önemli eseri ise *ed-Durer el-Kâmine fi A’yân el-Mi’e el-Sâmine*’dir²⁷. Eser XIV. yüzyılda yetişen önemli kişilerden bahseder. Hükümdarların, âlimlerin, vezirlerin, ediplerin, şairlerin ve diğeri önemli kişilerin biyografileri bulunur²⁸.

2. Araştırma ve İnceleme Eserler

Memlûk Devleti ile alakalı çeşitli araştırma eserleri bulunmaktadır. Araştırmamızın çeşitli kısımlarında bu çalışmalardan faydalandık. Doç. Dr. Samira Kortantamer’in *Bahrî Memlûklar’da Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler*²⁹ adlı kitabından ve *Memlûklarda Devlet Yönetimi ve Bürokrasi*³⁰, *Memlûk Tarihçiliğinde Bir Üslub Unsuru: El-’Acâib Vel-Garâib*³¹ adlı makalelerinden istifade ettik.

²⁵ Şeşen, *Müslümalarda*, s. 202-203; Asri Çubukçu, “İbn Dokmâk”, *DİA*, Cilt 19, (1999), s. 414.

²⁶ İbrahim b. Muhammed b. Aydemir el-Alâî b. Dokmâk, *el-Cevher es-Semîn fi Siyer el- Hulefâ ve el-Mulûk ve es-Selâtîn*, (tah. Sa’id ‘Abd el-Fettâh ‘Âşûr), (Basım tarihi ve yeri belirtilmemiş.)

²⁷ İbn Hacer el-’Askalânî, *ed-Durer el-Kâmine fi ‘A’yân el-Mi’e es-Sâmine*, (tah. ‘Abd el-Varis Muhammed ‘Alî), Cilt I-II-III-IV, Beyrut: Dâr el-Kutub el-’İlmiyye, 1997.

²⁸ Şeşen, *Müslümanlarda*, s. 214; Kandemir, “İbn Hacer”, s. 525.

²⁹ Samira Kortantamer, *Bahrî Memlûklar’da Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler*, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1993.

³⁰ Samira Kortantamer, “Memlûklarda Devlet Yönetimi ve Bürokrasi”, *TİD*, Sayı II, (1984), s. 27-45.

³¹ Samira Kortantamer, “Memlûk Tarihçiliğinde Bir Üslub Unsuru: El-’Acâib Vel-Garâib”, *TİD*, Sayı IX, (1994), s. 69-87.

Prof. Dr. Kazım Yaşar Koprıman'ın *Mısır Memlûkleri Tarihi al-Malik al-Mu'ayyad Şeyh al-Mahmûdî Devri (1412-1421)*³² adlı kitabından ve *Mısır Memlûkleri*³³ adlı makalesinden istifade ettik.

Tezimizin önemli bir kısmını oluşturan İskenderiye baskını ile alakalı ilk olarak Eşref Buharalı'nın *Kıbrıs'ta İlk Türkler veya Kıbrıs'ın Memlûk Hâkimiyetine Giriş*³⁴ adlı makalesinden ayrıntılı bir şekilde istifade ettik. Fatih Yahya Ayaz'ın *Memlûk Kıbrıs İlişkileri Kıbrıs'ta İlk Türk Hâkimiyeti*³⁵ adlı kitabı ile *Türk Memlûkler Döneminin Büyük Emirlerinden Yelboğa el-Ömerî (ö.768/1366) ve İdaredeki Nüfuzu*³⁶ adlı makalesinden konumuz açısından oldukça faydalandık. Jo Van Steenbergen'in *The Amir Yalbughâ al-Khâssakî, the Qalâwûnid Sultanate and the Culturel Matrix of Mamlûk Society: A Reassessment of Mamlûk Politics in The 1360s*³⁷, *On the Brink of a New Erea? Yalbughâ al-Khâssakî (d.1366) and the Yalbughâwîyah*³⁸, *The Alexandrian Crusade (1365) And The Mamlûk Sources Reassessment of The Kitâb Al-İlmâm Of An-Nuwayrî Al-İskandarâni (D.A.D. 1372)*³⁹ adlı makalelerinden oldukça istifade ettik.

Tezimizin diğere bir önemli konusunu oluşturan Kilikya Ermeni Krallığı ile ilgili münasebetlerle alakalı olarak Prof. Dr. Faruk Sümer'in *Çukur-Ova Tarihine Dair Araştırmalar*⁴⁰ adlı makalesinden oldukça yararlandık. Prof. Dr. Cüneyt

³² Kazım Yaşar Koprıman, *Mısır Memlûkleri Tarihi al-Malik al-Mu'ayyad Şeyh al-Mahmûdî Devri (1412-1421)*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1989.

³³ Kazım Yaşar Koprıman, "Mısır Memlûkleri, *DGBIT*, Cilt 6, (1987), s. 444-525.

³⁴ Eşref Buharalı, "Kıbrıs'ta İlk Türkler veya Kıbrıs'ın Memlûk Hâkimiyetine Giriş", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Cilt 95, (1995), s. 82-100.

³⁵ Fatih Yahya Ayaz, *Memlûk-Kıbrıs İlişkileri Kıbrıs'ta İlk Türk Hâkimiyeti*, Ankara: TTK, 2016.

³⁶ Fatih Yahya Ayaz, "Türk Memlûkler Döneminin Büyük Emirlerinden Yelboğa el-Ömerî (ö. 766/1366) ve İdaredeki Nüfuzu", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 16, Sayı 1, (2001), s. 117-152.

³⁷ Jo Van Steenbergen, "The Amir Yalbughâ al-Khâssakî, the Qalâwûnid Sultanate and the Culturel Matrix of Mamlûk Society: A Reassessment of Mamlûk Politics in the 1360's.", *Journal Of The American Oriental Society*, Cilt 131, Sayı 1, (2011), s. 423-443.

³⁸ Jo Van Steenbergen, "On the Brink of a New Erea? Yalbughâ al-Khâssakî (d. 1366) and the Yalbughâwîyah", *Mamlûk Studies Review*, Cilt XV, (2011), s. 117-152.

³⁹ Jo Van Steenbergen, "The Alexandrian Crusade (1365) And The Mamlûk Sources Reassessment Of The Kitâb Al-İlmâm Of An-Nuwayrî Al-İskandarâni (D.A.D 1372)", *Orientalia Lovaniensia Analecta*, Cilt 3, Sayı 125, (2003) s. 123-137.

⁴⁰ Faruk Sümer, "Çukur-Ova Tarihine Dâir Araştırmalar (Fetihten XVI. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, (1963), s. 1-98.

Kanat'ın *Memlûkler ve Çukurova*⁴¹, *Memlûklerin Baybars Zamanındaki (1360-1377) Suriye ve Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü*⁴² adlı makalelerinden ve Yrd. Doç. Dr. Fatma Akkuş Yiğit'in *Memlûkler Döneminde Çukurova*⁴³ adlı doktora tezinden ve *Memlûk-Ermeni Münâsebetleri*⁴⁴ adlı makalesinden istifade ettik.

Tezimizde kullandığımız ancak burada değinmediğimiz diğer yerli ve yabancı araştırma eserler de dipnotlarda ve kaynakçada yeri geldikçe gösterilmiştir.

⁴¹ Cüneyt Kanat, "Memlûkler ve Çukurova", *Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana: Köprübaşı*, (haz. Doç. Dr. Erman Artun-M. Sabri Koz), (2000), s. 93-107.

⁴² Cüneyt Kanat, "Memlûklerin Baybars Zamanındaki (1360-1377) Suriye-Çukurova Siyaseti ve Bu Siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü", *III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu), Bildiriler*, (1999), s. 423-434.

⁴³ Fatma Akkuş Yiğit, *Memlûkler Döneminde Çukurova*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2011.

⁴⁴ Fatma Akkuş Yiğit, "Memlûk-Ermeni Münâsebetleri", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 8, Sayı 16, (2015) s. 171-206.

GİRİŞ

1. Memlûk Devleti'nin Kuruluşu

Günümüzde batıdan Libya, güneyden Sudan, kuzeyden Akdeniz, doğudan Kızıldeniz ve kuzeydoğudan İsrail ile çevrili olan Mısır, Uzakdoğu-Akdeniz ticaret yollarının üzerinde yer almaktadır⁴⁵. Burası coğrafi konumundan dolayı Ortaçağ'da oldukça zengin bir bölge idi. Müslümanlar tarafından ele geçirilmeden önce Bizans İmparatorluğu'nun elinde bulunan Mısır, imparatorluğun en zengin eyaletlerinden biri idi ve ayrıca imparatorluğun tahıl ambarı görevini de üstlenmekteydi. Eyalet merkezi olan İskenderiye Limanı ise İpek Yolu güzergâhı üzerinde bulunması nedeniyle Mısır'ın Bizans için önemini daha da arttırmaktaydı⁴⁶.

Hız. Ömer (634-644) zamanında 'Amr b. el-Âs komutasındaki İslam ordusu 642 yılında bütün Mısır'ı fethetti. Mısır'ın ilk valisi olan 'Amr b. el-Âs'dan sonra Hulefâ-i Râşîdin, Emeviler, Abbâsiler zamanında da bölge, gönderilen valiler eliyle idare edildi⁴⁷. Türk asıllı valiler iyice güçlenmeye başladı. Bu valilerden biri olan Ahmed b. Tolun'un üvey babası Bayık Bey Abbâsî halifesi tarafından Mısır'a vali olarak atandı. Bayık Bey kendisi bizzat Mısır'a gitmeyerek kendine nâib olarak atadığı Ahmed'i vali olarak Mısır'a gönderdi. Ahmed 868 yılında Mısır'a geldi ve bu vesileyle hanedanının temellerini attı. Fakat bundan tam bir yıl sonra Bayık Bey Mısır valiliğinden azledilerek öldürüldü. Bunun üzerine Ahmed'in kayınpederi olan Yârcûh et-Türkî Mısır valiliğine atandı ve o da Ahmed'i kendine nâib tayin ederek Mısır'a gönderdi. Bu durum Ahmed'in Mısır'ı ele geçirmek için başlatmış olduğu faaliyetlerine sağlam bir zemin hazırladı. Ahmed hemen bölgede asayiş sağladı ve Abbâsî Halifesi'nin güçsüzlüğünden de faydalanarak 876 yılında Mısır'da idareyi

⁴⁵ Suna Doğaner, "Mısır", *DİA*, Cilt 29, (2004), s. 553.

⁴⁶ Casim Avcı, "Mısır", *DİA*, Cilt 29, (2004), s. 558.

⁴⁷ Mustafa Fayda "Ömer", *DİA*, Cilt 34, (2007), s. 45; Corci Zeydan, *İslam Medeniyeti Tarihi*, (çev. Zeki Mügâviz), Cilt 1, İstanbul: Üç Dal, 1966, s. 82-83; Philip K. Hitti, *Arap Tarihinin Mimarları*, (çev. Ali Zengin), İstanbul: Risale, 1995, s. 47-48; Bernard Lewis, *Tarihte Araplar*, (çev. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1979, s. 60-61.

kendi eline aldı. 877 yılında Suriye’yi de ele geçiren Ahmed b. Tolun 868-905 yılları arasında Mısır ve Suriye’de hüküm süren Tolunoğulları Devleti’ni kurdu⁴⁸.

Otuz yedi yıl Mısır’da hüküm süren Tolunoğullar’ından sonra Mısır’da kurulan ikinci Türk devleti İhşidiler’dir. Mısır, Suriye ve Filistin’de 935-969 yılları arasında hüküm süren İhşidiler’in kurucusu Muhammed b. Tuğç’dur. İhşidiler hâkimiyetleri süresince Kuzey Irak ve Suriye’de bulunan küçük bir Arap emirliği olan Hamdânîler ve Bizans İmparatorluğu ile mücadele halinde olmuşlardır. Otuz dört yıl Mısır’da hüküm süren İhşidiler’e 969 yılında Cevher es-Sıkkîli komutasındaki Fâtımî’ler son vermiştir⁴⁹.

Fâtımîler 909-1171 yılları arasında Kuzey Afrika, Mısır ve Suriye’de hüküm sürmüş bir Şîi devletidir. İfrikiyye’de ortaya çıkan Fâtımî Devleti’nin dayandığı siyasî fikrin esası İsmailiyye mezhebidir. Şîa’nın İsmailiyye kolu Yemen, Kuzey Afrika, Mısır ve Fars bölgelerine iyi mezhep eğitimi alan dâîlerini gönderdiler. Fâtımîler Devleti de buradan gönderilen dâîlerin propagandaları sonucunda kuruldu. Hz. Fatma’nın soyundan geldiklerini iddia ederek İslâm dünyasında bir halifelik daha oluşturdu. Kendilerine halife ünvanını vererek yaptıkları el-Ezher Cami ve Medresesi ile yedi imamlık Şîa’yı yaymaya çalışıp, Bağdat’taki Abbâsî Halifeliği’ne rakip oldular. Fâtımîlere 1171 yılında Eyyübîler son verdi⁵⁰.

Selâhaddîn Eyyübî tarafından kurulan Eyyübîler; Mısır, Hicaz, Yemen ve Kuzey Afrika’da 1171-1462 yılları arasında hüküm sürdü. Zengîler’in devamı niteliğinde olan Eyyübîler, bölgedeki Haçlılar ile uzun yıllar mücadele etti. Selâhaddîn Eyyübî 1187 Hittin Savaşı ile Haçlıları yenilgiye uğratarak Kudüs’ü geri aldı ve Haşhaşilere karşı başarılı mücadeleler verdi. Eyyübî Sultanı Necmeddin Eyyüb (1240-1250) kardeşi el-Melik el-Âdil’e karşı mücadele etmek adına pek çok Kıpçak memlûku satın aldı ve çoğalan bu memlûk unsurlarının arasından

⁴⁸ Nadir Özkuyumcu, “Tolunoğulları”, *DİA*, Cilt 41, (2002), s. 234; Hakkı Dursun Yıldız, “Ahmed b. Tolun”, *DİA*, Cilt 2, (1989), s. 141-143; Koprman, “Tolunoğulları”, *DGBİT*, Cilt 6, (1987) s. 60-61; Ebülfeyz Elçibey, *Tolunoğulları Devleti (868-905)*, (çev. Selçuk Alkm), İstanbul: Ötügen, 1997, s. 84-85.

⁴⁹ Ahmet Ağrakça, “İhşidiler”, *DİA*, Cilt 21, (2000), s. 551-552; Koprman, “İhşidiler”, *DGBİT*, Cilt 6, (1987), s. 199-200.

⁵⁰ Eymen Fuat Seyyid, “Fâtımîler”, *DİA*, Cilt 12, (1995), s. 228-232; Aydın Çelik, “Fatimîler Devleti’nin Kuruluşu”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 15, Sayı 2, (2005), s. 442-450.

çoğunluğunu Kıpçak ve Harizmlilerin oluşturduğu ayrı bir memlûk grubu kurup, bunları Nil Nehri üzerindeki Ravza adasına yerleştirdi. Böylelikle Eyyûbîler kendilerinden sonra bu coğrafyada kurulacak olan Memlûk Devleti'nin temellerini atmış oldular⁵¹.

Eyyûbîler'den sonra Mısır ve Suriye coğrafyasında 1250-1517 yılları arasında hüküm süren Memlûklere, sultanlarının çoğunluğu Türk menşeli oldukları için “el-Memâlîk et-Türkiyye”, aynı zamanda Nil Nehri üzerindeki Ravza Adası'nda oturdukları için “el-Memâlîk el-Bahriyye” adı verilmiştir. İkinci devre ise 1382-1517 yılları arasındaki dönemdir. Memlûk sultanlarının ikisi hariç tamamı Çerkes asıllı olduğu için bu döneme de Çerkes Memlûkleri denilmiştir. Aynı zamanda Kal'atu'l-Cebel burçlarında ikamet ettikleri için “el-Memâlîk el-Burciyye” de denmektedir⁵².

Memlûk (çoğulu Memlûkûn ve Memâlîk) kelimesi bir şeye sahip olma manasında Arapça meleke fiil kökünden türemiş bir ismi mef'ûl olup bir kimsenin emri altında bulunan esir kadın ve erkek için kullanılmaktadır. Memlûk kelimesinin ıstılahtaki manası ise harplerde esir düşerek veya tüccarlardan satın alınarak köle olan beyaz insanı ifade eder. Bu manasıyla Memlûkler, halife, hükümdar veya emirlerin köle olarak alıp özel bir eğitimle yetiştirerek muhafız birlikleri teşkil ettiği içtimai ve hukuki bir statüye sahip ücretli askerleri ifade etmektedir⁵³.

Oldukça orijinal bir devlet yapısına sahip olan Memlûk Devleti'nin temelini kölelik sistemi oluşturuyordu. Küçük yaşta satın alınarak Mısır'a getirilen bu köleler *tibâk*⁵⁴ adı verilen askeri okullarda dil, din ve askerlik eğitimi alıyorlardı.

⁵¹ Ramazan Şeşen, “Eyyûbîler”, *DİA*, Cilt 12, (1995), s. 20-31; Ramazan Şeşen, *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyûbî*, İstanbul: Yeditepe, 2013, s. 91-102; Ramazan Şeşen, *Salahaddin'den Baybars'a Eyyubiler, Memlûklar (1193-1260)*, İstanbul: İsar Vakfı, 2007, s. 183-210.

⁵² Abd el-Mun'im Mâcid, *Nuzum Devlet Selâtîn el-Memâlîk ve Rusûmuhum fî Mısır*, Kahire: Dâr el-Kutub el-İlmiyye, 1964, s. 10-11; M. Sobbernheim, “Memlûklar”, *İA*, Cilt 7, (1995), s. 689; İsmail Yiğit “Memlûkler”, *DİA*, Cilt 29, (2004), s. 90; Koprman, *Mısır Memlûkleri Tarihi*, s. 3-4; Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı (XIV, Yüzyıl Mısır Tarihine Dair Araştırmalar)*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi, 1961, s. 26-27; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara: TTK, 1984, s. 293.

⁵³ Koprman, “Mısır Memlûkleri”, s. 434, Süleyman Kızıltoprak, “Memlûk Sistemi”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 5, (2002), s. 320; İlyas Gökhan, “Memlûk Devleti'nde Askerî Kölelik Hukuku”, *Neşehir Barosu Dergisi*, Sayı 1, (2014), s. 136; Ali Aktan, “Memlûklerde Saltanat Değişikliği Usulü”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 9, (1990), s. 270.

⁵⁴ Tibâklarda memlûklere verilen eğitimle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. David Ayalon, “Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi”, (çev. Samira Kortantamer), *TİD*, Sayı IV, (1989), s. 221-228.

Eğitimlerini tamamlayan memlûkler reşit olduktan sonra *harc* adı verilen diploma töreninde azatlık belgesi olan *'itâkâlarını* alarak mezun olurlardı⁵⁵. Memlûk azat edildikten sonra orduya basit bir asker olarak girer ve asıl kariyeri bundan sonra başlardı. Bu memlûk askerleri zekâ ve kabiliyetlerine göre orduda yükselirlerdi. Gelebilecekleri en yüksek mevkiler Nâib es-Saltana⁵⁶ ve sultanlık makamları idi. Böylece Memlûk Devleti'nde yönetici sınıfı köle olarak Mısır'a getirilen, tibâkta öğrenim gördükten sonra azat edilen ve orduya giren kişilerden oluşurdu. Yönetici kadrolarını oluşturan memlûklerin çoğunlukla kölelik devresinden geçmiş olmaları zorunlu idi⁵⁷.

Bir memlûkun kariyer hayatındaki en önemli kişi onu en son satın alan kişidir. Azat edilen memlûke *'atik*, onu en son satın alan ve azat eden kişiye *mu'tik* ve *ustad* denirdi. Memlûk son efendisine karşı çok büyük sadakat gösterirdi. Bu saygı efendisinin ölümüne kadar devam ederdi. Memlûkun kölelik ve azatlık arkadaşlarına *huşdâşiyye* veya *huşdâş* denirdi. Tam bir dayanışma içinde olan huşdâşlar, herhangi bir olayda birlikte hareket ederlerdi. Aralarından birini sultan ilan etmek için birlikte hareket edebiliyorlar ve eğer çabaları başarıya ulaşırsa o kişinin iktidarını sağlamlaştırmak için uğraşıyorlardı. Bu nedenden dolayı huşdâş grupları arasında anlaşmazlıklar kaçınılmaz olur ve bu durum taht değişikliklerine neden bile olabilirdi. Huşdâş olanların arasına sonradan katılanlara *ecnebi* veya *garip* denirdi. Huşdâşiyye arasında görülen karşılıklı dayanışmanın benzeri yaşça daha büyük bir memlûkun kendisinden küçük bir memlûku gözetmesi için görev almasıyla başlar. Bu durumda büyük olan memlûke *ağa*, küçük memlûke ise *ini* adı verilirdi. Bu iki grup arasındaki ilişkiler de oldukça sıkıydı ve saygı, sevgi üzerine kuruluydu⁵⁸.

⁵⁵ Ayalon, "Memlûk Devletinde Kölelik", s. 221-228;

⁵⁶ Memlûkler'de en yüksek rütbedir. Ikta işlerinde imzalanması gereken belgeleri sultan adına imzalayan ve küçük ıktaların dağıtılmasına sultana danışmaksızın izin veren kişiydi. Bilhassa sultan seferdeyken veya başkentten çıkması gerektiği durumlarda sultanın yerine vekâlet ederdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. David Ayalon, *Memlûk Ordusunun Yapısı Üzerine Araştırmalar I-II-III*, (çev. A. Mesut Ağır), Ankara: TTK, 2015, s. 91-93.

⁵⁷ Kızıltoprak, "Memlûk Sistemi", s. 331-332; Ayalon, "Memlûk Devletinde Kölelik", s. 237; Gökhan, "Memlûk Devleti'nde", s. 141.

⁵⁸ Ayalon, "Memlûk Devletinde Kölelik", s. 241-244; Kızıltoprak, "Memlûk Sistemi", s. 330; Ayalon, *Memlûk Ordusunun*, s. 23-24.

Köle olarak getirilen memlûklerin hepsi Türk isimleri alırlardı. Sonradan Türk isimlerinin yanında Arapça isim ve lakaplar alırlardı. Memlûklerin oğulları yani Evlâd en-Nâs⁵⁹ (ikinci nesil) genellikle yalnız Müslüman isimler taşırlardı. Küçük yaşta Mısır'a getirilip Arapça öğretilen memlûkler, ana dilleri olan Türkçe'yi unutmuyarak aralarında Türkçe konuşurlardı. Memlûk Devleti'nin resmi dili Arapça, saray dili ise Türkçe idi⁶⁰.

Hiç şüphesiz ki memlûk sistemini en başarılı şekilde uygulayan devlet Memlûk Devleti'dir. Bu sistem sayesinde Haçlılar ve Moğollar karşısında duran Memlûk Devleti; Ortadoğu'dan Haçlıları çıkartmış, Moğolları ise Ayn Câlût Savaşı'nda yenilgiye uğratmıştır.

2. Sultan Şaban Dönemine Kadar Memlûk Devleti

Bahrî Memlûklerin ilk sultanı Şecer ud-Durr'dur (1250). Şecer ud-Durr saltanatı sırasında dışarıda ve içeride muhalefetle karşılaşması sonucunda Memlûk ordusunda Atâbek el-'Asâkîr⁶¹ olan Aybek ile evlenerek onun sultan olmasını sağlamıştır. Aybek'in hükümdarlığı (1250-1257) sırasında Haçlı Seferleri ve Moğol saldırıları sürüyordu. Memlûkler bu iki düşmanı defalarca mağlup ederek İslam dünyasındaki prestijini arttırmıştır. Bazı Müslüman emirler üzerinde nüfûz sahibi olmayı düşünen Aybek, bu nedenle Musul emiri Bedreddin Lülü'nün kızıyla nişanlanmış ve bu teşebbüsü sonucunda çok kıskanç olan hanımı Şecer ud-Durr tarafından bir suikast sonucunda katledilmiştir (12 Nisan 1257)⁶².

⁵⁹ Evlâd en-Nâs hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Samira Kortantamer, "Memlûklar'da İkinci Nesil: Evlâd en-Nâs, *Tunca Kortantamer İçin*, (2007), s. 58-67.

⁶⁰ Ayalon, "Memlûk Devletinde Kölelik", s. 239; Kızıltoprak, "Memlûk Sistemi", s. 329; Samira Kortantamer, "Memlûklar'da Türk Kültürü", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, (1999), s. 176-178; Gökhan, "Memlûk Devleti'nde", s. 151-152; N. M., Budayev, *Memluk Tarihinde Bir Yaprak Kim Bu Çerkesler*, (çev. Ahsen Batur), İstanbul: Selenge, 2009, s. 167-204.

⁶¹ Memlûk Devleti'nde Nâib es-Saltana'dan sonra rütbe ve makam tarafından Atâbek el-'Asâkîr gelirdi. Memlûk ordusunun başkomutanıdır. Bkz. el-Kalkaşandî, *Subh el-A'şâ*, s. 35.

⁶² Ahmed Muhtar el-'Âbâdî, *Kıyâm Devlet el-Memâlik el-Ûlâ fî Mısır veş-Şâm*, Beyrut: Dâr en-Nahda el-'Arabiyye, 1986, s. 123-141; Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfetu'l-Mulûkiyye fî'd-Devleti't-Turkiyye*, (çev. Hüseyin Polat), Ankara: TTK, 2016, s. 15-30; Kopruman, "Mısır Memlûkleri", s. 445; Şehabeddin Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", *Tarih Dergisi*, Sayı 25, (Mart 1971), s. 8; Kortantamer, *Bahrî Memlûklar'da*, s. 36; Cüneyt Kanat, "Bahrî Memlûkler Zamanında Sultanlara ve Devlet Adamlarına Düzenlenen Bazı Suikastlar", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Cilt 3, (2000), s. 25-31; W. E. Muir, *The Mamluk or Slave Dynasty Of Egypt*, Hollanda, 1968, s. 8-9;

Aybek'in katlinden sonra oğlu Nureddin Ali (1257-1259) babasının sadık memlûkleri tarafından on beş yaşında tahta oturtulmuştur. Seyfeddin Kutuz yeni sultanın nâibi olarak tayin edilmiş, Nureddin Ali'nin kısa süren saltanatı esnasında devlet işleri Seyfeddin Kutuz tarafından yürütülmüştür. Bu esnada Moğol tehlikesi de devam etmekteydi. Hülagü komutasında Moğallar'ın Suriye'ye yürüdüğünü haber alan Seyfeddin Kutuz, Nureddin Ali'yi tahttan indirerek "el-Melik el-Muzaffer" ünvanıyla kendini sultan ilan etmiştir (1259-1260)⁶³.

Moğol hükümdarı Hülagü'nün 1258 yılında Abbâsîlerin başşehri Bağdat'ı ele geçirip, şehri yağmalamasından sonra Abbâsî Halifesi de Moğallar tarafından idam edilmiştir. 1259 yılında Moğal Hanı Mengü vefat etmiş ve kardeşleri arasında geniş Moğol İmparatorluğu'nun paylaşılması konusunda anlaşmazlık çıkmış, Hülagü de kardeşinin vefatını duyunca, Suriye'deki kuvvetlerinin başında Ketboğa'yı bırakıp ordusunun büyük bir kısmıyla Karakurum'a gitmiştir. Suriye'deki Moğol kuvvetini zayıflatan bu durum onlarla savaş için hazırlanan Memlûklerin işine gelmiştir⁶⁴.

Ketboğa, rivayete göre 10 bin kişilik bir ordu ile Filistin'e yürüdü ve 3 Eylül 1260 tarihinde Ayn Câlût mevkinde Memlûk ordusu ile karşılaştı. Moğollar tam bir bozguna uğradılar, ordunun büyük bir kısmı telef oldu, hatta esir edilen Ketboğa'nın başı Seyfeddin Kutuz'un emriyle kesildi. Bu arada o zamana kadar hiç olmamış bir olay gerçekleşmiş, Moğollar ilk defa apaçık bir meydan savaşında kesin bir hezimete uğramışlardı. Baybars, Ayn Câlût Savaşı'nda büyük kahramanlıklar göstermiş ve Halep nâibliğini istemişti. İsteği yerine getirilmeyince Seyfeddin Kutuz'u bir suikast sonucunda öldürttü⁶⁵.

Amalia Levenoni, "The Consolidation of Aybak's Rule: An Example Of Factionalism in the Mamluk State", *Der Islam*, Cilt 71, Sayı 2, (1994), s. 241-254.

⁶³ Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfetu'l-Mulûkiyye*, s. 34; Kopruman, "Mısır Memlûkleri", s. 451; P.M. Holt, "Mamluks; Political History", *EI2*, Cilt 6, (1991), s. 321; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı", s. 9-10.

⁶⁴ Abdülkadir Yuvalı, "İlhanlılar", *DİA*, Cilt 22, (2000), s. 103; Bertold Spuler, *İran Moğolları*, (çev. Cemal Köprülü), Ankara: TTK, 1987, s. 62-63; Kopruman, "Mısır Memlûkleri", s. 453; Muir, *The Mamluk*, s. 10.

⁶⁵ Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfetu'l-Mulûkiyye*, s. 34-36; Spuler, *İran Moğolları*, s. 68; Yuvalı, "İlhanlılar", s. 3; Kopruman, "Mısır Memlûkleri", s. 457; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı", s. 8-9; Kanat, "Bahrî Memlûkler", s. 31-34; Cüneyt Kanat; "Baybars Zamanında Memlûk-İlhanlı Münasebetleri (1260-1277)", *TİD*, Cilt XVI, (2001), s. 31-34; İsmail Yiğit, "Memlûkler", *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, Cilt 7, (1991), s. 140; Muir, *The Mamluk*, s. 11; Thomas Herzog, "The First Layer of the Sîrat Baybars Popular Romance and Political Propaganda", *Mamlûk Studies*

Seyfeddin Kutuz'u öldürdükten sonra Baybars (1260-1277) Memlûk tahtına çıktı. Baybars getirdiği yeniliklerle, içte ve dışta yaptığı icraatlarıyla Memlûk Devleti'nin hakiki kurucusu oldu. Baybars bu icraatlarını yaparken; İlhanlılara karşı Altınordu ile ve Suriye'deki Haçlılara karşı da Bizans ile anlaştı. Diğer taraftan Memlûkler'in hâkimiyetini güçlendirmek için Bağdat Abbâsî Hilafeti'ni 1261 yılında Mısır'da yeniden kurdu⁶⁶.

Baybars ordusunun başında Halep'e gelerek Moğolları Harran'da yendi ve Moğollar'ın himayesinde bulunan Anadolu Selçuklularının üzerine yürüdü. Moğol ve Selçuklu ordusunu 1277 yılında yendi. Baybars aynı zamanda Haçlılara karşı başarılı bir şekilde mücadele etti ve Batıniler üzerine sefer düzenleyerek Batıniler'in 1267 yılına kadar Haçlılara ödedikleri parayı Memlûklere ödemelerini sağladı. Baybars 30 Haziran 1277 tarihinde vefat etti ve ondan sonra tahta sırasıyla oğulları Muhammed Berke (1277-1279) ve Bedreddin Sülemiş (1279) çıktı⁶⁷.

2.1. Kalavun Dönemi Hanedanı

Sultan Sülemiş'in yedi yaşında olması bir süre sonra sonra devletin tecrübeli bir hükümdar tarafından idare edilmesini zaruri hale getirmişti. Emirlerin ittifakı ile Sülemiş tahttan indirilerek Seyfeddin Kalavun (1279-1290) sultan ilan edildi. Kalavun önce iç ayaklanmaları bastırarak işe başladı. Baybars oğulları ve Sungur el-Aşkar ayaklanmalarını bastırdı. Moğollara karşı selefi Baybars'ın politikasını takip ederek 1280-1281 yıllarında Moğolların Suriye'ye yaptıkları iki hücumu bertaraf etti. Antakya Haçlı Prinkepsliği'nin son kalıntısı olan Lazikiyye'yi fethetti. Onun oğulları ve torunları 1382 yılına kadar beş nesil Memlûk tahtına oturdular.

Review, Cilt VII, (2003), s. 140-141; Anne Troadec, "Baybars and Culturel Memory of Bilâd al-Şâm: The Construction of Legitimacy", *Mamlûk Studies Review*, Cilt XVIII, (2015), s. 140.

⁶⁶ Sa'îd 'Abd el-Fettâh 'Âşûr, *ez-Zâhir Baybars*, Kahire: el-Mu'esse el-Mısriyye el-'Âmme lit-Te'lif et-Terceme vet-Tibâ'a ven-Neşr, 1963; s. 47-55; Mâcid, *Nuzum Devlet*, s. 32-41; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 456; Kortantamer, *Bahrî Memlûklar'da*, s. 6; Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı", s. 10-13; Ramazn Şeşen, *Haçlılar Önünde Sultan Baybars*, İstanbul: Yeditepe, 2013, s. 43-53; Kanat; "Baybars Zamanında", s. 34; Muir, *The Mamluk*, s. 13-15; Amina A. Elbendary, "The Sultan, The Tyrant, and The Hero: Changing Medieval Perceptions of al-Zahir Baybars", *Mamlûk Studies Review*, Cilt V, (2001), s. 143; R. Stephen Humpreys, "XIII. Yüzyılda Eyyübîler, Memlûkler Ve Latin Doğu", (çev. Mustafa Kılıç), *Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, (2007), s. 370.

⁶⁷ Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 457.

Kendisi Kıpçak Türkler'inden olup ayrıca Kal'atu'l-Cebel'in burçlarında eğitim gören "el-Memâlik el-Burciyye" adıyla anılan birliğin de kurucusuydu⁶⁸.

Kalavun'un 1290 yılında ölümüyle birlikte Memlûk tahtına sırasıyla el-Melik el-Eşref Selâhaddîn Halil b. Kalavun (1290-1293), el-Melik en-Nâsır Muhammed b. Kalavun (1293-1294), el-Melik el-Âdil Zeyneddin Ketboğa (1294-1296), el-Melik el-Mansûr Hüsameddin Laçin (1296-1299), el-Melik en-Nâsır Muhammed b. Kalavun (İkinci Saltanatı 1299-1309), el-Melik el-Muzaffer Rükneddin Baybars el-Çeşniğir (1309-1310), el-Melik en-Nâsır Muhammed b. Kalavun (Üçüncü Saltanatı 1310-1341) çıktılar. Bu sultanlar arasında üç kez tahta çıkarak 42 yıl boyunca en uzun süre hüküm süren sultan en-Nâsır Muhammed oldu⁶⁹.

en-Nâsır Muhammed'in ölümüyle birlikte Memlûk tarihinde en-Nâsır Muhammed'in oğulları ve torunları dönemi başladı. en-Nâsır Muhammed'den sonra sekiz oğlu 20 yıl süreyle Memlûk tahtında kaldı. Bunlar sırasıyla; el-Melik el-Mansûr Seyfeddin Ebû Bekr b. el-Melik en-Nâsır Muhammed (1341), el-Melik el-Eşref 'Alaaddin Küçük b. en-Nâsır Muhammed (1341-1342), el-Melik en-Nâsır Şihabeddin Ahmed b. el-Melik en-Nâsır Muhammed (1342), el-Melik es-Salih İmameddin Ebû'l-Fidâ İsmail b. el-Melik en-Nâsır Muhammed (1342-1345), el-Melik el-Kamil Seyfeddin Şaban b. el-Melik en-Nâsır Muhammed (1345-1346), el-Melik el-Muzaffer Zeyneddin Hacı b. en-Nâsır Muhammed (1346-1347), el-Melik en-Nâsır Bedreddin Ebû'l-Me'âlî el-Hasan b. el-Melik en-Nâsır Muhammed (Birinci Saltanatı 1347-1351), el-Melik es-Salih Selâhaddîn b. el-Melik en-Nâsır Muhammed (1351-1354), el-Melik en-Nâsır Bedreddin Ebû'l-Me'âlî el-Hasan b. el-Melik en-Nâsır Muhammed (İkinci Saltanatı 1354-1361) tahta çıktılar⁷⁰.

Bu dönemden sonra en-Nâsır Muhammed'in 1361-1382 yılları arasında torunları devri başladı. Yelboğa el-Ömerî, en-Nâsır Hasan'ı tahtan indirdikten sonra

⁶⁸ Amalia Levnoni, *A Turning Point Mamluk History The Third Reign of al-Nâsır Muhammad Ibn Qalâwûn (1310-1341)*, Leiden: 1995, s. 28-37; A. Mesut Ağır, *Memlûk Tarihçilerine Göre Sultan Kalavun Dönemi Siyasî Olayları*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2004, s. 11; Kopruman, "Mısır Memlûkleri", s. 470; Ali Aktan, "Bahri Memlûklerden Sultan Kalavun ve Hânedanı", *Belleten*, Cilt LIX, Sayı 226, (Aralık 1995), s. 606-611; Muir, *The Mamluk*, s. 32-41.

⁶⁹ Ali Aktan, "Bahri Memlûklerden", s. 611-620; Muir, *The Mamluk*, s. 43-85.

⁷⁰ Muir, *The Mamluk*, s. 85-97; Frederic Bauden, "The Son of Nâsır Muhammad and the Politics of Puppets: Where Did All Start?", *Mamlûk Studies Review*, Cilt XIII, (2009), s. 64-81.

onun yerine Hacı'nın oğlu Selâhaddîn Muhammed'i sultan ilan etti. Böylece en-Nâsır Muhammed'in torunları devri başlamış oldu. en-Nâsır Muhammed'in torunları dönemi oğulları döneminden farklı değildi⁷¹.

en-Nâsır Muhammed'in torunları devrinde tahta çıkan sultanların çocuk yaşta olması başta Yelboğa el-Ömerî olmak üzere büyük emirlerin gücünün artmasına ve onlar arasındaki hâkimiyet mücadelelerine sahne oldu. Sultanları ellerinde bir kukla gibi oynatan bu büyük emirler arasındaki mücadeleler devleti karışıklıklara boğdu, bu karışıklıklar esnasında Burcî Memlûklerin nüfuzu giderek arttı. Sonuçta 1382 yılında Burcî Memlûkler Bahrî Memlûklere son vererek Memlûk tahtına oturdu ve Kalavun hânedanı ile birlikte Bahrî Memlûkler de sona erdi.

en-Nâsır Muhammed'in torunu olan dört sultan bu dönemde tahtta çıkmıştır. Bunlar sırayla; el-Melik el-Mansûr Selâhaddîn Muhammed b. el-Melik el-Muzaffer Hacı b. en-Nâsır Muhammed (1361-1363) el-Melik el-Eşref Zeyneddin Ebû'l-Me'âlî Şaban b. el-Emced Hüseyin b. en-Nâsır Muhammed (1363-1377), el-Melik el-Mansûr Ali b. el-Melik el-Eşref Şaban b. Hüseyin b. en-Nâsır Muhammed (1377-1381) ve el-Melik es-Salih Salah Zeyneddin Ebû'l-Cevâd Hacı b. el-Melik el-Eşref Şaban (1381-1382)'dir. Bu sultanlar arasında bu tezin konusunu oluşturan el-Melik el-Eşref Şaban diğer sultanlardan farklı olarak tam 14 yıl gibi uzun bir süre tahta kalarak Memlûk tarihinde önemli gelişmelere imza atmıştır⁷².

⁷¹ Muir, *The Mamluk*, s. 97-99.

⁷² Muir, *The Mamluk*, s. 99-103.

1. BÖLÜM

SULTAN ŞABAN DÖNEMİ SİYASÎ OLAYLARI

Sultan Şaban, selefi el-Melik el-Mansûr Selâhaddîn Muhammed'in aklî dengesinin yerinde olmadığı gerekçesiyle emirler tarafından tahtan indirilmesinden sonra 30 Mayıs 1363 tarihinde *Ebû'l-Me'âli* lakabıyla henüz on yaşında iken tahta oturtulmuş bir sultandır. Onun emirler tarafından sultan yapılması, saltanatının da nasıl geçeceğine dair önemli ipuçları vermiştir. Kendisinden önce olduğu gibi onun zamanında da tahtı vesayet altında tutan emirler ve onların isyanları döneme damgasını vurmuştur⁷³.

1.1. İç Siyasî Olaylar

1.1.1. Büyük Emirlerin Devlet İdaresindeki Nüfûzları ve İsyancıları

Memlûk Devleti'nde sultandan sonra yüksek rütbeli emirler gelirdi. Yönetici sınıfı oluşturan yüksek rütbeli emirler Nâib es-Saltana, Atâbek el-'Asâkîr, Hâcib el-Huccâb⁷⁴ gibi makamlarda bulunurlardı. Bu makamlarda bulunan emirler genelde sözü geçen, büyük ve nüfûzlu kimselerdi. Memlûk Devleti'nde sultan-emir ilişkisinin gidişatını belirleyen en önemli olgu sultanların kudretli olup olmadığı ile alakalı idi. Memlûk Devleti'nin ilk döneminde tahta çıkan sultanların kudretli olması aynı zamanda huşdâşları olan yüksek rütbeli emirlere karşı dizginleri kendi ellerinde tutmalarını sağlamıştır. Bu durum ise çoğu zaman emirlerin sultana sorgusuz sualsiz itaat etmesine neden olmuştur. en-Nâsır Muhammed'in ölümünden Burci Memlûklerin iktidara gelinceye kadar ki zamanı kapsayan dönemde durum tam tersi bir hal almış, tahta çıkan ya da çıkartılan sultanların tecrübesiz ve çocuk yaşta olmaları büyük emirlerin devlet idaresinde ve sultanlar üzerinde hâkimiyet

⁷³ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 83; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 20; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 350; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, s. 667; İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 220; İbn Hâbîb, *Tezkiret en-Nebîh*, s. 59; İbn Dokmâk, *el-Cevher es-Semîn*, s. 409; s. 409; İsmail Yiğit, "el-Melikü'l Eşref Şa'ban", *DİA*, Cilt 29, (2004), s. 66-67; İbn İyâs, Sultan Şaban'ın sultanlık alametleri ile birlikte ata bindirilerek büyük el-Bâb el-Kasr'a getirildiğini burada tahta oturtulduğunu ve yaşının henüz on iki olduğunu belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 3.

⁷⁴ Hâcib el-Huccâb'ın vazifesi emirlerin ve memlûklerin davalarına bakmak, sultana gelen misafir ve elçileri huzura çıkartmak ve her türlü askeri olayları kontrol etmektir. Kortantamer, "Memlûklarda Devlet", s. 39; Keleş, "Memlûkler Döneminde", s. 311; Ayalon, *Memlûk Ordusunun*, s. 95.

kurmalarına neden olmuştur. Bu durumun en güzel örneklerinden biri de Sultan Şaban dönemidir. Sultan Şaban'ın çocuk denecek yaşta tahta çıkması onun saltanatının Yelboğa el-Ömerî, Esendemir en-Nâsırî ve Olcay el-Yûsufî gibi son derece güçlü emirlerin nüfûzu altında geçmesini sağlamıştır⁷⁵.

1.1.1.1. Yelboğa el-Ömerî

en-Nâsır Muhammed Hasan'ın memlûklerinden olan Yelboğa el-Ömerî, Sultan'ın hâsekîleri⁷⁶ arasında yer almakta ve bu nedenle de el-Hasekî olarak tanınmaktadır. Devlet idaresinde ipleri elinde tutan Atâbek el-'Asâkîr Şeyhû'nun 1357 yılında ölmesiyle Sultan Hasan tarafından Yelboğa el-Ömerî, Tayboğa et-Tavîl⁷⁷ ile birlikte Tablhâne Emirliği'ne yükseltildi. Sultan Hasan'ın kısa sürede güvenini kazanan Yelboğa el-Ömerî, devlet kademelerinde yükselerek Emir Sargatmış'ın tutuklanmasının ardından Sultan tarafında Binler Komutanlığı'na getirildi. Tengiz Boğa el-Mardinî'nin ölümünden sonra ise Meclis Emirliği'ne⁷⁸ (Emir-î Meclis) kadar yükseldi⁷⁹.

Meclis Emiri Yelboğa el-Ömerî, 1360-1361 yılına gelindiğinde devlet yönetiminde neredeyse tek söz sahibi kişi oldu ve ona danışılmadan hiçbir önemli iş yapılamaz hale geldi. Bu şekilde güçlenen Yelboğa el-Ömerî, Sultan Hasan'ı yaptığı bazı işlerden dolayı açıkça eleştirmeye dahi başladı. Kendi elleriyle yetiştirdiği ve devletteki önemli makamlara getirdiği Yelboğa el-Ömerî'nin bu davranışlarından oldukça rahatsız olan Sultan Hasan, Yelboğa el-Ömerî'yi etkisiz hale getirmek için

⁷⁵ Kortantamer, *Bahrî Memlûklar'da*, s. 79-112.

⁷⁶ Sultanın seçilmiş birlikleri ve seçilmiş maiyetiydi. İstikbaldeki emirler olup sultana en yakın olan gruplardı. Bkz. Kortantamer, "Memlûklarda Devlet", s. 37; Hassân Hallâk-Abbâs Sabbâg, *el-Mu'cem el-Câmi fî l-Mustalahât el-Eyyûbiyye vel-Memlûkiyye vel-Osmaniyye*, Beyrut: Dâr el-'İlm, lil-Melâyin, 1999, s. 78; Ayalon, *Memlûk Ordusunun*, s. 19-20; William Popper, *Egypt And Syria Under The Circassian Sultans 1382-1468*, University Of Colifornia Press, 1874-1963, s. 89.

⁷⁷ Sultan Hasan dönemini büyük emirlerinden biriydi. Sultan Hasan, Tayboğa et-Tavîl ve Yelboğa el-Ömerî'yi 1356 yılında Tablhâne Emirliği'ne ve daha sonra bu ikiliyi Emir Sargatmış'ın yerine komutanlık görevine getirdi. Tayboğa et-Tavîl, Sultan Hasan'ın öldürülmesinden sonra Emir-î Silâh oldu. Bkz. İbn Hacer, *ed-Durer*, Cilt II, s. 139.

⁷⁸ Hekimlerden, göz doktorlarından vb. kişilerden sorumluydu. Sultana ait meclislerin hazırlanması, nezaret ve idaresinden sorumlu olup, bir nevi sultanın teşrifatçısıydı. Kortantamer, "Memlûklarda Devlet", s. 40; Bahattin Keleş, "Memlûkler Döneminde İdarî Yapı", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 5, (2002), s. 309; Ayalon, *Memlûk Ordusunun*, s. 95.

⁷⁹ İbn Hacer, *ed-Durer*, Cilt IV, s. 270; Fatih Yahya Ayaz, "Türk Memlûkler Dönemi", s. 85-86.

fırsat kollamaya başladı. Tam da Sultan Hasan'ın bu düşüncelerinin üzerine hâsekilerden bazılarının Yelboğa el-Ömerî'nin onu öldürmek istediğini ve idari toplantılara elbisesinin altında silahla katıldığını söylemeleri üzerine Sultan, Yelboğa el-Ömerî'yi huzuruna çağırarak hareminin içinde ellerini bağlatarak elbiselelerini çıkarttırdı⁸⁰. Bu duruma son derece içerleyen Yelboğa el-Ömerî 16 Mart 1361 tarihinde Sultan Hasan'a isyan etti. Yelboğa el-Ömerî, Sultan Hasan'ı hâl ettikten sonra el-Melik el-Mansûr Selâhaddîn Muhammed'i 17 Mart 1361 tarihinde sultan ilan ettimeyi başardı. Tahta yeni çıkan Sultan Selâhaddîn Muhammed'in on dört yaşında olması Yelboğa el-Ömerî'nin tamamen idareye hâkim olmasını sağladı. Anlaşılan o ki Yelboğa el-Ömerî'nin yönetiminden son derece memnun olan Sultan, devlet işlerinden elini çekerek seleflerinin aksine ümeranın hanımlarının bulunduğu meclislere giderek onlarla şakalaşıyordu, kadınların yanında cariyeleriyle uygunsuz tarzda oyunlar oynayıp, aynı şekilde saltanat makamlarında da bu tarz hareketler sergiliyordu. Bu davranışı ümeranın ona karşı nefret beslemesine neden oldu ve başta Yelboğa el-Ömerî olmak üzere diğer büyük emirler Sultan Selâhaddîn Muhammed'in akıl sağlığının yerinde olmadığını ileri sürerek onu hâl ettiler. Onun yerine 30 Mayıs 1363 tarihinde henüz on yaşında olan el-Melik el-Eşref Şaban'ı tahta çıkardılar. Sultan Şaban zamanında Mısır'da devlet idaresinde asıl söz sahibi olan yine Yelboğa el-Ömerî'ydı. Kaynakların da ifade ettiği gibi Sultan Şaban onun elinde istediği zaman oynayabileceği bir kukladan farksızdı⁸¹.

Yelboğa el-Ömerî güçlü, sözü geçen ve çevresi tarafından saygı gören bir emirdi ve ayrıca oldukça zengin bir kişiydi. Sert bir mizaca sahipti ve birine kızdığı zaman kızgınlığı asla geçmezdi. Arapça kanuşmayı fazla bilmediği gibi dilindeki problem nedeniyle konuşmakta zorlanırdı. Üstadı olan Sultan Hüseyin'i öldürmüş bu yüzden kan dökücü olarak adlandırılmıştı⁸². Yelboğa el-Ömerî memlûklerine bol ihşanlarda bulunurdu. Onlara giymeleri için altından işli süslü tirâzlar hediye ederdi. Bu sebeple İbn Hacer, memlûkleri ile çıktığı zaman onun memlûklerinin adeta güneş

⁸⁰ Ayaz, "Türk Memlûkler Dönemi", s. 86-87; Steenbergen, "The Amir Yalbughâ", s. 429-431.

⁸¹ İbn Hacer, *ed-Durer*, Cilt IV, s. 270; Ayaz, "Türk Memlûkler Dönemi", s. 87-89; Steenbergen, "On the Brink of", s. 434-435.

⁸² İbn Hacer, *ed-Durer*, Cilt IV, s. 271; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 51; Steenbergen, "On the Brink of", s. 122-124.

gibi parlardığını kaydeder⁸³. Üç bin memlûke sahip olan Yelboğa el-Ömerî, evinden çıkıp Kal'atu'l-Cebel'e giderken düzenlediği alayına memlûkleri iki sıra halinde iştirak ediyorlardı. Memûklerine oldukça kötü davranan Yelboğa el-Ömerî onların büyük bir kısmını kırbaçla döver ve büyük bir kısmının da kulaklarını ve burunlarını keserdi. Yelboğa el-Ömerî'nin memlûklerine karşı bu tutumu memlûklerinin kendisine isyan ederek onu öldürmelerine neden oldu. Yelboğa el-Ömerî'nin öldürülmesinin ardından memlûkleri (Yelboğaviyye Memlûkleri) devamlı isyan ederek ileride bahsedeceğimiz üzere devlet içindeki huzursuzluklara neden olacaktırlar⁸⁴.

Hanefilik mezhebinin büyük savunucusu olan Yelboğa el-Ömerî, hanefilik mezhebine geçenleri oldukça iyi bir miktarda para ile ödüllendirirdi. Bu nedenle onun zamanında büyük bir grup şafilikten hanefilik mezhebine geçti⁸⁵. Vezir Fahreddin b. Kâzvine her gün Yelboğa el-Ömerî'nin düzenlediği ziyafet sofrasına bin rıtl⁸⁶ et gönderiyordu. Her gün düzenlenen bu ziyafet sofrası için yapılan masraf bin dinardı. Bu ziyafet sofralarında her bir tabağa on rıtl koyun eti konulurdu. Öyle ki bu büyük tabaklara o zamandan beri "Sahn Yelboğavî" denildi⁸⁷.

1.1.1.1.1. Yelboğa el-Ömerî'nin Tayboğa et-Tavîl ile Mücadelesi

Yelboğa el-Ömerî her ne kadar devlet yönetimini ele geçirmiş olsa da en az kendi kadar güçlü olan huşdâşı Tayboğa et-Tavîl'i rakip ve tehdit olarak görüyor ve onu bertaraf etmenin yollarını arıyordu. Yelboğa el-Ömerî ve Tayboğa et-Tavîl birlikte yürürlerken halktan bazı kişilerin Tayboğa et-Tavîl'e: Ey uzun şu kısaya dikkat et dedikleri, Tayboğa et-Tavîl'in gülererek Yelboğa el-Ömerî'ye bunların ne demek istediğini sorduğunu, Yelboğa el-Ömerî'nin de bu tür ifadelerin aralarını bozmak isteyenlerin sözleri olduğunu belirterek konuyu kapatmaya çalıştığı

⁸³ İbn Hacer, *ed-Durer*, Cilt IV, s. 270-271.

⁸⁴ İbn Hacer, *ed-Durer*, Cilt IV, s. 271; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 51; Steenbergen, "On the Brink of", s. 122-124.

⁸⁵ İbn Hacer, *ed-Durer*, Cilt IV, s. 270-271.

⁸⁶ Arap dünyasında kullanılan en yaygın ağırlık birimidir. Bkz. Cengiz Kallek, "Rıtl", *DİA*, Cilt 35, (2008), s. 52-55; Walter Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, (çev. Acar Sevim), İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1990, s. 34.

⁸⁷ İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 51.

kaynaklarda belirtilmektedir⁸⁸. İkilinin arasındaki sürtüşme iyice kızıştı, hatta Yelboğa el-Ömerî, ileride bahsi geçecek olan İskenderiye baskını haberini Tayboğa et-Tavîl'in bir hilesi olduğunu zannederek hemen ona karşı tedbirini alacaktı⁸⁹. Tam da bu esnada Yelboğa el-Ömerî'nin eline istediği fırsat geçti, 'Abbâse'de⁹⁰ avlanmak için bulunan Emir-î Silâh⁹¹ Tayboğa et-Tavîl'e Emir Akboğa el-Ömerî ile birlikte Sultan Şaban'ın emrini gönderdi⁹². Gönderilen bu emirde Tayboğa et-Tavîl'e Sultan Şaban'ın nâibi olarak Suriye'ye gitmesi belirtildi. Emir Akboğa el-Ömerî ayrıca yanında Tayboğa et-Tavîl için taklîd ve hilat de götürdü. Tayboğa et-Tavîl bunların hiç birini kabul etmeyerek Emir Akboğa el-Ömerî'yi de hoş olmayan bir şekilde reddetti. Tayboğa et-Tavîl'in bu hareketi ile istediği fırsatı yakalayan Yelboğa el-Ömerî bu durumu Sultan Şaban'a ve dolaylı olarak kendisine karşı bir isyan hareketi olarak değerlendirdi⁹³.

Yelboğa el-Ömerî, ikinci kez Emir Argûn el-Userdî, Emir Arus el-Mahmûdî, Emir Argûn el-Azakî ve Emir Tayboğa el-'Alâî'den oluşan bir grubu nâiblik taklîdi ve hilat ile Tayboğa et-Tavîl'e gönderdi. Ayrıca emirlere Tayboğa et-Tavîl'i isyan hareketinden dönmeye ikna etmelerini eğer ikna olmazsa onu yakalamalarını da emretti⁹⁴. Emirler yola çıktıktan kısa bir süre sonra Emir Argûn el-Azakî ve Emir Tayboğa el-'Alâî'nin memlûklerinden bir grup Emir Tayboğa et-Tavîl'in tarafına geçerek sefere katılmadılar. Bunun üzerine Emir Argûn el-Userdî ve Emir

⁸⁸ İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 25; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 373; Ayaz, "Türk Memlûkleri Dönemi", s. 90.

⁸⁹ İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zahire*, s. 30-31; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 381.

⁹⁰ Sâlihiyye ve Belbis arasında bulunan bir köydür. Sultanların av için tercih ettiği bir yer olması ile ünlüdür. Bkz. el-Makrîzî, *el-Hıtat*, Cilt I, s. 232.

⁹¹ Silah deposuna bakardı ve resmigeçitlerde sultanın silahlarını taşırdı. Maiyetinde Silâhdârîye denilen memlûkler bulunurdu ve cephaneye giren çıkan silahlardan sorumluydu. Bkz. el-Makrîzî, *el-Hıtat*, Cilt II, s. 222; Kortantamer, "Memlûklarda Devlet", s. 40; Keleş, "Memlûkler Döneminde İdari", s. 309; Ayalon, *Memlûk Ordusunun* s. 95.

⁹² el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 115; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 25; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 381; İbn Dokmâk, *el-Cevher es-Semîn*, s. 413.

⁹³ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 115; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 25; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 381; İbn Dokmâk diğer müelliflerden farklı olarak Yelboğa el-Ömerî'nin Tayboğa et-Tavîl'e Dımaşk nâibliğini teklif ettiğini belirtmektedir. Bkz. İbn Dokmâk, *el-Cevher es-Semîn*, s. 413.

⁹⁴ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 115; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 25; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 381; İbn Dokmâk, *el-Cevher es-Semîn*, s. 413.

Arus el-Mahmûdî, Emir Tayboğa el-'Alâî'yi yakaladılar. Emir Argûn el-Azakî ise kaçarak Emir Yelboğa el-Ömerî'ye olup bitenleri anlattı⁹⁵.

Aldığı bu haber üzerine Yelboğa el-Ömerî Kal'at'ul-Cebel'e çıktı. Sultan ve bütün askerler silahlarını kuşanarak, 1 Mart 1366 tarihinde Kubbet en-Nasr'ın⁹⁶ yakınında bulunan dağın arkasına saklandılar. Güneş doğduğuda Tayboğa et-Tavîl'de Kubbet en-Nasr'a geldi ve iki grup burada savaştı⁹⁷. İkili arasında gerçekleşen savaşı Tayboğa et-Tavîl kazanacakken dağın arkasında saklanan grup çıkarak onun güçlerine arkadan saldırdı. Tayboğa et-Tavîl kaçarak Kahire'de saklandı, yanındaki gruplar ise dağıldı⁹⁸.

Sultan, Kal'atu'l-Cebel'e döndükten sonra her kim ki kaçan askerlerden birini bulup da getirmezse bu kişilerin tespit edilip cezalandırılacağını bildirdi. Sultan Şaban'ın bu çağrısı üzerine bazı insanlar Kahire valisine Tayboğa et-Tavîl'in yerini gösterdiler. Vali Baybars Hângâh'ında saklanan Tayboğa et-Tavîl'i yakalayarak onu Kal'atu'l-Cebel'e götürdü. Tayboğa et-Tavîl burada zincirlenerek hapse atıldı⁹⁹.

Tayboğa et-Tavîl'e bu isyan hareketinde yardım eden emirler de sırasıyla tutuklandılar. Tutuklanan bu emirler arasında Emir Arus, Emir Argûn el-Usardî, Tayboğa et-Tavîl'in kardeşi Emir Kukenday, Emir Kilim, Emir Çarıkdemir es-Seyfi Muncuk, Emir Argûn Abdulmelik, Emir Çakmak eş-Şeyhûnî, Emir Telek, Akboğa el-Ömerî, Emir Ezkah es-Seyfî, Gürcü b. Kukenday ve Taşdemir el-'Alâî

⁹⁵ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 115; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 25-26.

⁹⁶ İrani sûfilerin ikamet ettiği bir zaviyeydi. Kahire'nin dışında, Sahra'nın içinde, el-Cebel el-Ahmar'ın altında ve Kabak Meydanı'nın sonunda bulunmaktaydı. Bkz. el-Makrîzî, *el-Hitât*, Cilt II, s. 433.

⁹⁷ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 116. İbn İyâs, Yelboğa el- Ömerî'nin Sultan Şaban'la birlikte Kal'atu'l-Cebel'den inerek Re's Savve'de durduğunu ve Remle'de Allah ve Sultan Şaban'a kim itaat ediyorsa atına binip sancağa gelmesinin emredildiği ve bunun üzerine bütün askerlerin toplanıp Remle'ye çıktığını belirtmektedir. Ayrıca askerlerin çıkışı tamamlandığı zaman Sultan Şaban'ın Re's Savve'de bulunduğunu ve buradan da yürüyerek Kubbet en-Nasr'a gittiğini belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 26.

⁹⁸ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 116; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 381; Ayaz, "Türk Memlûkleri Dönemi", s. 91. İbn İyâs, Tayboğa et-Tavîl'in Reydâniyye'de bozguna uğradığını ve askerlerinden pek çoğunun öldürüldüğünü belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 26.

⁹⁹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 116; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 27; İbn Dokmak, *el-Cevher es-Semîn*, s. 413; Steenberg, "On the Brink of", s. 131. İbn Kâdî Şuhbe, olayı ayrıntıya girmeyerek sadece iki büyük emir arasında meydana gelen savaştan bahsetmiştir. Bkz. İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 274.

bulunmaktaydı. Bu emirlerin hepsi zincirlenerek İskenderiye'ye gönderildiler ve burada hapsedildiler¹⁰⁰.

Sultan bir müddet sonra İskenderiye'de hapiste bulunan bu emirlerin çıkarılmasını emretti. Çıkarılan emirler battallığa (emekliye) ayrılarak onlara her gün yetecek kadar maaş bağlandı. Emir-î Silâh Tayboğa et-Tavîl de battallığa ayrılarak Sultan Şaban'ın güvendiği bir kişi olan Makdîsî'nin evine gönderildi ve ona da yeterli maaş bağlandı¹⁰¹.

1.1.1.1.2. Memlûklerin Yelboğa el-Ömerî'ye Karşı Tepkisi

Yelboğa el-Ömerî devlet idaresini elinde tutmasından kaynaklanan gücünün getirdiği hırsıyla, memlûklerine oldukça sert bir şekilde davranmış ve bu durum memlûklerinin ona tepki göstermesine neden olmuştu. Şöyle ki; daha önce bahsedildiği üzere Yelboğa el-Ömerî küçük bir sebepten dolayı memlûklerine ağır cezalar veriyordu. Ayrıca onlara hakaret edip zulüm de ediyordu¹⁰². Onun memlûkleri birleşip Yelboğa el-Ömerî'yi şikâyet etmek için ağalarına gittiler. Yelboğa el-Ömerî'nin kendilerine yaptıklarını anlatarak onun öldürülmesini istediler. Ağaların içinden en büyüğü bu durum hakkında Yelboğa el-Ömerî ile konuşana kadar memlûklerden beklmelerini istedi. Yelboğa el-Ömerî ile bu konu hakkında konuşmak üzere Emir Esendemir en-Nâsîrî, Emir Akboğa Halep el-Ahmedî, Emir Kaçmaz et-Tâzî, Emir Tagribirmiş el-'Alâî, Emir Akboğa Çerkes, Emir-î Silâh Emir Karaboğa es-Sargatmış görevlendirildi. Yelboğa el-Ömerî'ye giderek memlûklerin durumunu anlatan emirler ayrıca Yelboğa el-Ömerî'den memlûklere nazik davranmasını da istediler. Bunun üzerine Yelboğa el-Ömerî tehditler savurarak kendisini şikâyet eden memlûklerini kırbaçla döverek çadırlarında teşhir edeceğine dair yemin etti¹⁰³. Yelboğa el-Ömerî'yi öldürmek için yemin eden memlûkler,

¹⁰⁰ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 116-117; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 26-27; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 381-382; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, s. 714.

¹⁰¹ İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 29.

¹⁰² el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 130; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 45; Ayaz, "Türk Memlûkler Dönemi", s. 92; Steenberg, "On the Brink of", s. 122-124.

¹⁰³ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 130-131; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 45; İbn Dokmâk, hiçbir ayrıntıya girmeden yukarıda ismi zikredilen emirlerin Yelboğa el-Ömerî'nin yanına gittikten sonra kalenin altında toplanarak efendilerine isyan ettiklerini belirtmektedir. Bkz. İbn Dokmâk, *el-Cevher es-Semîn*, s. 415

9 Aralık 1366 tarihinin Çarşamba gecesini çadırına baskın düzenlemişler ancak Yelboğa el-Ömerî'nin hâssalarından bir grubun kendisine saldırı ile ilgili haberi daha önce vermesi üzerine Yelboğa el-Ömerî yanındaki hâssaları ile birlikte Bûlâk et-Tekrûrî'ye¹⁰⁴ kaçmayı başardı¹⁰⁵.

Yelboğa el-Ömerî içinde bulunduğu durumu, İskenderiye baskını sonrası yapılan hazırlıklar neticesinde askerlerin yoklamasını yapmakta olan Hâcib el-Huccâb Emir 'Alaaddin Tayboğa'ya bildirdi. Haberi olan Hâcib el-Huccâb askerleri dağıtarak yoklamalarını da iptal etti. Yelboğa el-Ömerî'ye yardım etmek için memlûklerini olası bir savaş için hazırladı. Akabinde Arvâ'ya (el-Cezire el-Vustâ)¹⁰⁶ geri dönerek halka askerlerine ve Kahire'deki emirlere olası bir savaş durumunda silahlarıyla gelmelerini emretti. Bu savaş çağrısı üzerine askerler silahları ile geldiler¹⁰⁷.

Kahire halkı bu durum karşısında nefesini tutmuş olacakları beklemekteydi. Halk ise akın akın bu adaya gidiyordu. Emir 'Alaaddin Tayboğa gemi sahiplerine Nil'in her iki yakasından da kimseyi geçirmemelerini emretti. Gemileri Fustât sahilinde toplayarak Nil'in ortasına demir attırdı. Emir Tayboğa Sultan Şaban'ın harrâkasının¹⁰⁸ reisi olan Fettâhaddîn Sodak'a giderek gemilerin içinden insanları çıkartmasını, Nil'den sadece Yelboğa el-Ömerî ve yanında birlikleri geçirmesini emretti. Askerlerini tam teşekkül toplayarak Yelboğa el-Ömerî'nin yardımına koştu¹⁰⁹.

Nâib el-Gâybe olan Emir Ömer, Sultan Şaban'ın memlûklerini savaşa hazırlıklı bir şekilde bekleterek onları Kal'atu'l-Cebel'in surlarının üstüne yerleştirdi.

¹⁰⁴ Kahire'nin semtlerinden biridir. Bkz. el-Makrîzî, *el-Hitât*, Cilt II, s. 131.

¹⁰⁵ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 131; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 391; Ayaz, "Türk Memlûkler Dönemi", s. 92. İbn İyâs, Yelboğa el-Ömerî'nin çiftçi kıyafeti giyip başını da sarıkla sarıp üstünde bir cüppeyle Nil'den Bûlâk et-Tekrûrî'ye geçtiğini ve buradan da Arvâ'ya geçerek Kebş'deki evine gittini belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 47.

¹⁰⁶ Nil'de Bûlâk ve Ravza arasında bulunan bir adadır. Bkz. el-Makrîzî, *el-Hitât*, Cilt II, s. 186.

¹⁰⁷ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 132; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 391.

¹⁰⁸ Büyük savaş gemilerindedir. Memlûklerin son dönemlerinde tamamen emirlere ve sultanlara has gemiler olarak kullanılmıştır. Devlet adamları ve önemli kişilerin karşılanmasında da bu gemiden istifade edilmiştir. Erol Burak Gani, *Memlûk Deniz Kuvvetleri*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012, s. 52.

¹⁰⁹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 132; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 391; Ayaz, "Türk Memlûkler Dönemi", s. 93.

Yelboğa el-Ömerî, Emir 'Alaaddin Tayboğa'nın hazırlattığı gemiyle Arvâ'ya geçti. Yanındaki büyük grupla birlikte Kal'atu'l-Cebel'e gitti fakat Emir Ömer Kal'atu'l-Cebel'e girmesine engel oldu. Bu engelle karşılaşan Yelboğa el-Ömerî, Kebş'teki evine geri döndü. 'Alaaddin Tayboğa ise deniz yolunu emniyet altına almak için sahile indi¹¹⁰.

Yelboğa el-Ömerî'nin Arvâ'ya gittiği haberi Kal'atu'l-Cebel'deki efendilerine karşı gelen memlûkleri tedirgin etti ve Sultan Şaban'ı kendi taraflarına çekmeye karar verdiler. Bunun için ilk olarak Yelboğa el-Ömerî'nin yandaşları olan memlûkleri kendilerinden ayırt etmek adına Kal'atu'l-Cebel'deki memlûklere şunu duyurdular: Her kim ki Yelboğa el-Ömerî'nin yanında ise onun peşinden gitsin ve her kim ki Sultan Şaban'ın tarafında ise burada bizimle kalsın. Yelboğa el-Ömerî'ye tâbi olanların bir kısmı giderken çoğunluğu kalmayı tercih etti. Bu aslında küçük bir oyundu çünkü Kal'atu'l-Cebel'den çıkan Yelboğa el-Ömerî'nin taraftarı memlûkler yakalandı ve Sultan Şaban'ın çadırına götürüldüler. Yelboğa el-Ömerî'ye karşı olanlar onun önünde yeri öperek onun kendilerine yaptıklarını anlatıp ondan şikâyetçi oldular ve sorunun çözümü için Sultan Şaban'dan yardım istediler. Yelboğa el-Ömerî'nin tahakkümü altından kurtulmak isteyen Sultan, bu fırsatı iyi değerlendirerek kendisine bağlılık yemini eden memlûkleri destekledi onları askeri bakımdan güçlendirdi. Sultan, onlarla birlikte 3 Aralık 1366 tarihinde Bûlâk et-Tekrûrî'ye gitti. Fakat gemiler boşaltıldığı ve uzakta bir limana çekildiği için Yelboğa el-Ömerî'nin bulunduğu karşı tarafa geçemediler. Burada çadır kurarak üç gün beklediler¹¹¹.

Yelboğa el-Ömerî'ye karşı yapılacak mücadele için adeta ülkede seferberlik ilan edildi. İskenderiye, Dimyât¹¹², Reşîd¹¹³, Barlâs'a güvercinlerle haber gönderilerek Frenkler'den limanları korumakla görevli olan birliklerde yer alan askerlerin gelmesi istenildi. Ayrıca Yukarı Mısır (Güney Mısır) ve Aşağı Mısır

¹¹⁰ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 132; Ayaz, "Türk Memlûkler Dönemi", s. 93.

¹¹¹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 132-133; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 391; Ayaz, "Türk Memlûkler Dönemi", s. 93; Steenbergen, "On the Brink of", s. 139-140.

¹¹² Tinnîs ve Kahire arasında bulunan Nil'in Dimyât kolunun doğusunda kurulmuş olan bir liman kentidir. Bkz. el-Makrîzî, *el-Hıtat*, s. Cilt II, s. 213; Yâkût el-Hamavî, *Mu'cem el-Buldân*, Cilt II, s. 402.

¹¹³ Akdeniz sahilinde İskenderiye yakınlarında bir sahil kentidir. Bkz. Yâkût el-Hamavî, *Mu'cem el-Buldân*, Cilt II, s. 781.

(Kuzey Mısır) askerlerin gelmeleri için de bir yazı yazıldı. Bu çağrı üzerine askerler grup grup geldiler. Bir yandan da Nil sahillerinde valiler gemileri toplamaya başladı. Toplanan bu gemilere binen bir grup Nil'in ortasında diğer kalan gemilerle birleşti. Savaş aletleri ile donatılmış olan bu gemilerle Bûlâk et-Tekrûrî'ye gittiler¹¹⁴.

1.1.1.1.3. Yelboğa el-Ömerî'nin Anûk'u Sultan İlan Etmesi

Sultan Şaban'ın isyancılara destek verdiği haberini alan Yelboğa el-Ömerî, halifeden Sultan Şaban yerine kardeşi Anûk'u sultan ilan etmesini istedi. Halife, Yelboğa el-Ömerî'nin bu isteğini Sultan Şaban'ın daha güçlü ve cesur olduğunu ileri sürerek reddetti¹¹⁵. Halifenin bu tutumu karşısında Yelboğa el-Ömerî, bütün sultanlık alametlerini ortaya çıkartarak şunları dile getirdi: Benden daha güçlüsü var mıdır? Ben Anûk'u Sultan olarak teyit ve tayin ediyorum diyerek halifeye Anûk'u sultan ilan etmekten başka çare bırakmadı. Sultan ilan edilen Anûk'a "el-Melik el-Mansûr" lakabını verdiler ve bütün sultanlık alametleriyle onu ata bindirdiler. Anûk Kasım/Aralık 1366 (h. 768) yılında devlet büyüklerinin, emirlerin, bürokratların önünde tahta oturtuldu.¹¹⁶

Kabul töreni bittikten sonra Yelboğa el-Ömerî askerleri ile birlikte savaşmak için harekete geçti. Savaş gemilerine bindiler, Nil'in ortasında karşı karşıya gelen iki taraf bütün gün gemilerden birbirlerine ok attılar. Dört şîn¹¹⁷ gemisinden inen Eşrefiyye memlûkleri Ravza'ya gittiler. Bunun üzerine Yelboğa el-Ömerî yanındaki bir grubu onların karaya çıkmalarını engellemek üzere gönderdi. Daha sonra Eşrefiyye memlûkleri üç tarîdeden¹¹⁸ oluşan savaş gemileri ile Bûlâk et-Tekrûrî'ye çıktı. Cezîret el-Fîl¹¹⁹ ve Şibra'ya doğru gitti. Yelboğa el-Ömerî onların karaya

¹¹⁴ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 133; Ayaz, "Türk Memlûkler Dönemi", s. 93.

¹¹⁵ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 133; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 391; Ayaz, "Türk Memlûkler Dönemi", s. 93.

¹¹⁶ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 133; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 48; Ayaz, "Türk Memlûkler Dönemi", s. 93; İbn Dokmâk, *el-Cevher es-Semîn*, s. 416.

¹¹⁷ Memlûk Devleti'nde donanmanın temel gücünü oluşturan gemilerdir. Müdafaa ve taarruz amacıyla inşa edilmiş kale ve burçları olan, ortalama olarak güvertesinde yüz elli muhârip denizeyi taşıyan bir gemi idi. Gani, *Memlûk Deniz*, s. 60.

¹¹⁸ Büyük nakliye gemileri sınıfındadır ve özel olarak at taşımak için inşa edilmiştir. Gani, *Memlûk Deniz*, s. 60.

¹¹⁹ Nil üstünden bulunan adadır. Ellinin üstünde bostana sahiptir. Bkz. el-Makrîzî, *el-Hittat*, Cilt II, s. 130-131.

çıkılmalarını engellemek amacıyla başka bir grubu daha gönderdi. Bu grubun içinde Yelboğa el-Ömerî'nin güvendiği iki emir, Emir Karaboğa el-Bedrî ve Emir Tuğaydemir en-Nizâmî taraf değiştirerek Eşrefiyye memlûklerine katıldılar. Bu iki emir hemen alınıp Sultan Şaban'ın yanına Bûlâk et-Tekrûrî'ye gönderildiler. Büyük ihtimalle bu iki emir ve birliklerinin Eşrefiyye memlûklerine katılmasıyla birlikler Şıbra'ya inerek bölgenin doğu yakasına hâkim oldular¹²⁰.

Olaylar böyle gelişirken bu savaş günleri boyunca Kahire'nin çarşıları kilitli kaldı. Bu nedenle insanların Nil'in ortasında Sultan ve Yelboğa el-Ömerî arasında gerçekleşen savaşı izlemekten başka yapacak işleri kalmamıştı. İnsanlar Sultan Şaban'ın tarafını tutuyorlardı. Hatta onun için bayraklarla Nil'e atlayarak ona doğru yüzenler bile vardı. Ona vardıklarında *Sultan mansûr* diye bağırarak onu desteklediler. Aynı zamanda savaşı izlerken dillerinden de şu cümleyi düşürmediler; *Cezîre'nin (Arva'nın) Sultanının arpa tanesi kadar değeri yok*. Böylece Anûk'un durumundan bahsedip onunla alay ettiler. Bunu da Yelboğa el-Ömerî'yi zayıf düşürmek için yaptılar¹²¹.

Emir Karaboğa el-Bedrî ve Emir Tuğaydemir en-Nizâmî Sultan Şaban'ın yanına vardıklarında doğu karasının alındığı ve Yelboğa el-Ömerî'nin yanındaki birliklerin de bozguna uğradığı haberini ilettiler. Sultan Şaban'a Nil'i geçmesi gerektiğini söylediler ve bu öneri üzerine Sultan geri kalan gemilerle birlikte Şıbra'ya gitti¹²².

Yanıdaki birlikler grup grup dağılınca Yelboğa el-Ömerî'nin kaçıktan başka çaresi kalmadı. Yelboğa el-Ömerî'nin yanında Yakupşah, Argûn Tatar, Bayboğa 'Alâî, Halil b. Kosun, Akboğa el-Cevherî, Gümüşboğa, Bayboğa Şakir ve Aynbek adlı emirler bulunmaktaydı. Fakat daha sonra bu emirlerin hepsi Sultan Şaban'ın tarafına geçtiler. Yelboğa el-Ömerî'nin yanında sadece 'Alaadin Tayboğa

¹²⁰ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 134; İbn Dokmâk, el-Cevher es-Semîn, s. 417; Steenberg, "On the Brink of", s. 119;

¹²¹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 134-135; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 48; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 391.

¹²² el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 135.

kaldı. Yelboğa el-Ömerî'nin memlûkleri onu teker teker terk etmişlerdi, bu da Yelboğa el-Ömerî'nin sonunun yaklaştığını göstermekteydi¹²³.

Yelboğa el-Ömerî, aldığı bu yenilgi üzerine sultan ilan etmiş olduğu Anûk'u Kal'atu'l-Cebel'e gönderdi. Daha sonra meydanın altındaki Sûk el-Hayl'e (Atlar Çarşısı)¹²⁴ gelerek burada iki rekât namaz kıldı. Yelboğa el-Ömerî, kendisine sadık kalan tek memlûku 'Alaaddin Tayboğa'ya onunla gelmemesini emrederek Kebş'teki evine yalnız başına gitti. Yelboğa el-Ömerî'yi tek başına gören insanlar onunla alay ederek evine girene kadar onu taşladılar¹²⁵.

1.1.1.1.4. Yelboğa el-Ömerî'nin Ölümü

Sultan, Yelboğa el-Ömerî'ye karşı kazandığı bu zaferin ardından yanında kendi askerleri, Yelboğa el-Ömerî'nin memlûkleri ve halktan büyük bir grupla Kal'atu'l-Cebel'e çıktı. Daha sonra Yelboğa el-Ömerî'nin getirilmesini emretti. 'Alaaddin Tayboğa ile birlikte getirilen Yelboğa el-Ömerî Kal'atu'l-Cebel'de hapsedildi. Memlûkler, Sultan Şaban'ın Yelboğa el-Ömerî'yi serbest bırakacağından korkarak toplandılar. İçlerinden yaşça en büyükleri Emir Esendemir en-Nâsırî, Akboğa el-Halep el-Celeb ve Emir Kaçmaz Sultan Şaban'a giderek Yelboğa el-Ömerî'nin kendilerine bırakılmasını istediler¹²⁶. Sultan emirlerin bu isteğini kabul ederek Yelboğa el-Ömerî'yi hapisneden çıkarttı. Ona binmesi için bir at getirildi. Fakat ata tam bineceği sırada memlûku olan Karademir ortaya çıkarak bir kılıç darbesiyle Yelboğa el-Ömerî'nin başını gövdesinden ayırdı. Diğer memlûkler ise Yelboğa el-Ömerî'yi parçalara ayırana kadar ona kılıçla saldırdılar. Yelboğa el-Ömerî'nin

¹²³el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 135. İbn İyâs, Yelboğa el-Ömerî'nin aldığı yenilgi sonucunda onun yanında sadece Hâcib el-Huccâb Emir 'Alaaddin Tayboğa ve memlûklerinden bazılarının kaldığını; Yelboğa el-Ömerî'nin Remle'ye çıktığını burada bir saat beklediğini; fakat hiçbir emirin veya memlûkunun yanına gitmediğini belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 48; İbn Hacer ise Yelboğa el-Ömerî'nin yenilginin ardından itaat ederek boynunda beyaz bir mendille teslim olduğu ifade etmiştir. Bkz. İbn Hacer, *ed-Durer*, Cilt IV, s. 271.

¹²⁴ Kal'at'ul-Cebel'in içinde bulunan bir yerdir. Bkz. es-Seyyid el-Bâz el 'Arînî, *el-Memâlik el-Furûsiyye fî 'Asr Selâtin el-Memâlik*, Beyrut: Dâr en-Nahda el-'Arabiyye, 1967, s. 220.

¹²⁵ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 136; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 49; Steenberg, "On the Brink of", s. 138.

¹²⁶ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 136; Ayaz, "Türk Memlûkler Dönemi", s. 94. İbn İyâs farklı olarak memlûklerin Sultan Şaban'ın huzuruna çıkarak Yelboğa el-Ömerî kendilerine teslim edilmediği takdirde onu zorla alacaklarını dile getirdiklerini ve Sultan Şaban'ın onlardan korkarak Yelboğa el-Ömerî'yi onlara teslim ettiği belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 49;

kesik başını Sultan Şaban'a götürerek onun önünde yanan meşalenin içine attılar. Daha sonra yanan meşalenin içinden kesik başı çıkarılıp yıkandı ve memlûklerine gösterildi. Onu kulağının altındaki benden tanıyan memlûkler cesedini Kal'atu'l-Cebel'in arkasına taşıdılar. Yelboğa el-Ömerî'nin Devâdârı Taşdemir, kesik başı ve vücudu yıkayarak Yelboğa el-Ömerî'nin kendisinin yaptırdığı türbeye defnetti¹²⁷. Böylece Memlûk Devleti'nin en büyük emirlerinden biri olan Yelboğa el-Ömerî 14 Aralık 1366 tarihinde katledilerek tarih sahnesinden çekilmiş oldu.

Yelboğa el-Ömerî'nin katlinin ardından emirler ve devlet erbabı Sultan Şaban'ın kabul töreni için Kal'atu'l-Cebel'e çıktılar. Emirlerin içinden Yelboğa el-Ömerî'nin katledilmesinde önemli rolleri olan Akboğa el-Haleb el-Celeb'e, Emir Esendemir en-Nâsırî'ye ve Emir Kaçmaz'a devlet işlerini yürütme yetkisi verildi. Üstadı Yelboğa el-Ömerî yerine Atâbek el-'Asâkîr olan Emir Esendemir derhal devlet makamlarında önemli değişikliklere giderek Yelboğa el-Ömerî'nin adamlarını bu makamlardan uzaklaştırdı. Yelboğa el-Ömerî'ye yakınlığı ile bilinen Emir Karaboğa el-Bedrî, Emir Yakupşah ve Devâdâr olan Emir Yelboğa tutuklanarak İskenderiye'de hapsedildiler. Emir Halil b. Kosun'a da evinde emekli olarak kalması emredildi¹²⁸.

Yelboğa el-Ömerî'nin ölümü büyük bir kargaşaya neden oldu. Kendisinin Kebş'teki evi harap edildi. Hatta Yelboğa el-Ömerî'ye yakınlığı ile bilinen Emir Fahreddin Mâcid b. Kazvîne ve Kahire valisi Emir 'Alaaddin 'in evleri halk ve alt sınıf askerler tarafından soyularak tahrip edildi. Emir Fahreddin Mâcid b. Kazvîne iki eli yakıldıktan sonra öldürüldü. Sanki insanlar bu olayın gerçekleşmesini bekliyorlarmış gibi kim düşmanından kurtulmak istiyorsa onun Yelboğa el-Ömerî'nin yandaşı olduğunu söylüyordu. Durum iyice çığırından çıkmış, soygun

¹²⁷ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 136-137; İbn Habîb, *Tezkiret en-Nebîh*, s. 301; İbn Dokmâk, *el-Cevher es-Semîn*, s. 418-419; Ayaz, "Türk Memlûkler Dönemi", s. 94; Steenbergen, "On the Brink of " s. 119-120; Steenbergen, "The Amir Yalbugha", s. 437-438. İbn İyâs, Yelboğa el-Ömerî'nin hapisneden çıkarıldıktan sonra bu emirlerin güvenlik amacıyla onu ata bindirmek yerine aralarına alarak Re's Savve'ye yürüyerek götürdüklerini ve burada Yelboğa el-Ömerî'nin memlûku olan Karademir'in ortaya çıkarak bir kılıç darbesiyle başını vücudundan ayırdığını belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 50. İbn Kesîr, hiçbir ayrıntıya girmeden Yelboğa el-Ömerî'nin öldürüldüğünü ve yakındakilerin de tutuklandığını belirtmektedir. Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, s. 725; İbn Kâdi Şuhbe de hiçbir ayrıntıya girmeden Yelboğa el-Ömerî'nin büyük emirler tarafından öldürüldüğünden bahsetmiştir. Bkz. İbn Kâdi Şuhbe, *Tarih İbn Kâdi Şuhbe*, s. 193.

¹²⁸ İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 51.

haberini alan insanlar yayılmış çekirgeler gibi yollara dökülerek karşılıklarına çıkan insanların elbiselerini dahi almaya başlamışlardı¹²⁹.

Bu karışıklıklara son vermek adına Emir Zarut yanında Kahire valisi ile birlikte yola çıktı. Emân ilan edilerek Sultan Şaban'ın düşmanının yakalandığı, kim bu emre karşı gelir ve soyguna devam ederse Sultan tarafından onun canının ve malının alınacağı duyuruldu. Bunun üzerine sukunet sağlandı¹³⁰.

Fakat kısa bir süre sonra 16 Mart 1367 tarihinde Yelboğa el-Ömerî'nin memlûkleri savaş isteği ile yola çıkarak, Kal'atu'l-Cebel'in altına geldiler. Korku saçarak yollardaki insanlara saldırıp, hamamlardaki kadınlara tecavüz ettiler. Memlûklerin yaptıklarına bir son vermek amacıyla Emir Tağribirmiş 23 Mart'ta harekete geçti¹³¹. Yelboğa el-Ömerî'nin memlûklerinin ileri gelen emirlerinden Emir Aynbek el-Bedrî, Emir Karaboğa el-'İzzî, Emir Mukbel er-Rumî ve İshak er-Recebî tutuklanarak hapsedilmek üzere İskenderiye'ye gönderildiler. Ayrıca pek çoğu da tutuklanarak Mısır topraklarından sürgün edildiler¹³².

Memlûk Devleti'nin en büyük emirlerinden biri olarak adlandırılan Yelboğa el-Ömerî, kaynaklara göre hırsının ve kibrinin kurbanı olmuştur. Sultan Şaban'ın on yaşında tahta çıkması zaten devlet yönetiminde söz sahibi olan Yelboğa el-Ömerî'nin iyice güçlenerek adeta bir sultan gibi hareket etmesine neden olmuştur. Öyle ki, İskenderiye baskınından sonra 1365 yılında barış talebi ile gelen Frenk elçilerini Sultan Kahire'de olmadığı için kendisi karşılamış ve Sultan Şaban'a danışmadan elçilerin isteklerinin bir kısmını kabul etmişti. Anlaşılan o ki Yelboğa el-Ömerî'nin devlet içindeki konumu yabancı devletler tarafından da biliniyordu. 1365/1366 (h. 767) yılında Cenova Kralı, İskenderiye baskınından sonra hem bozulan ilişkileri düzeltmek hem de Memlûk Devleti'yle daha önce yapılmış olan barışı yenilemek amacıyla bir elçilik heyeti gönderirken, Sultan Şaban'ın yanı sıra Yelboğa el-Ömerî'ye de hediyeler göndermişti.

¹²⁹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 138; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 52; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 394-395; Steenbergen, "The Amir Yalbughâ", s. 436.

¹³⁰ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 138; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 53.

¹³¹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 141. İbn İyâs, el-Makrîzî'den farklı olarak Yelboğa el-Ömerî'nin memlûklerinin Remle'de toplandıklarını belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 55.

¹³² el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 141; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 56.

Yelboğa el-Ömerî'nin memlûklerine oldukça kötü davranması, en ufak suçlar için bile memlûklerini ağır biçimde cezalandırması, onları kırbaçlayarak kulaklarını ve burunlarını kesmesi, işkence yapması memlûklerinin kendisine isyan etmesine ve sonuçta öldürülmesine neden olmuştur.

Yelboğa el-Ömerî'nin öldürülmesinin ardından memlûkleri (Yelboğaviyye Memlûkleri) devamlı isyan ederek yeri geldiğinde bahsetmiş olduğumuz devlet içinde huzursuzluklara neden olmuşlardır. Onun öldürülmesiyle yaşanan iç karışıklıkların hiç şüphesiz en önemli sonuçlarından biri Memlûk Devleti'nde Türk kökenli emirlerin zamanla hâkimiyetlerini kaybederek yerini Çerkes Memlûklere bırakması olmuştur.

1.1.1.2. Emir Esendemir en-Nâsirî

1.1.1.2.1. Yelboğa Memlûklerinin Emir Esendemir'e Karşı Hareketleri

Daha önce bahsedilmiş olduğu üzere Yelboğa el-Ömerî'ye karşı isyan eden memlûklerin başında yer alan ve katledilmesinde önemli rol oynayan Emir Akboğa el-Haleb el-Celeb ve Emir Kutluboğa Çerkes, Binler Komutanlığı'na getirildiler. Emir Esendemir ise üstadı olan Yelboğa el-Ömerî'nin makamına getirilerek Atâbek el-'Asâkîr oldu. Esendemir'e bütün devlet işlerinin yönetimi verildi ve kendisi Yelboğa el-Ömerî'nin Kebş'teki evinde ikamet etmeye başladı. Söz konusu üç emir Yelboğa el-Ömerî'ye yakın olduklarını düşündükleri emirleri devlet yönetiminden uzaklaştırmakla görevlerine başladılar.¹³³

Üstadlarının öldürülmesinde Esendemir'i sorumlu tutan Yelboğa el-Ömerî'nin memlûkleri, devlet içinde bir istikrarsızlık unsuru haline geldiler. 1 Haziran 1367 tarihinde isyan eden memlûkler Sultan Şaban'a giderek Esendemir'in kendilerine teslim edilmesini istediler¹³⁴. Bu hadisenin haberini alan Esendemir hemen o gece Kebş'teki evinden çıkıp Emir Kaçmaz et-Tâzî'nin evine gitti. Esendemir, Kaçmaz et-Tâzî'ye Yelboğa el-Ömerî'nin memlûklerine karşı kendi yanında yer alması için oldukça fazla miktarda para verdi. Esendemir, Kaçmaz et-Tâzî'nin kendi tarafına

¹³³ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 141; İbn Dokmâk, *el-Cevher es-Semîn*, s. 420-421.

¹³⁴ İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 56.

geçtiğini zannederek oradan ayrıldı; ancak durum Esendemir'in düşündüğü gibi değildi. Kebş'teki evine döndüğünde Yelboğa el-Ömerî'nin grubuna mensup olan huşdâşlarını yanına çağırdı ve onlara isyancılarla savaşarak kim bir emiri tutuklar veya öldürürse ona bol miktarda para vereceği vaadinde de bulundu¹³⁵.

Kaçmaz et-Tâzî, Esendemir yanından ayrıldıktan sonra bu âsi memlûklerle işbirliği yaptı ve Esendemir'i yakalamak için emirlerden oluşan büyük bir grupta yola çıktı. Savaşa hazır vaziyette Kal'atu'l-Cebel'in altına geldiler. Bu gelişme üzerine Sultan da savaş hazırlıklarına başladı¹³⁶.

Esendemir bu olayların gerçekleştiği gece sabaha kadar ahırında kaldı. Kendisine sadık olan Yelboğa el-Ömerî'nin memlûkleri ve başka gruplarla birlikte Kebş'teki evinden çıkarak Karâfe'ye¹³⁷ gitti. Kal'at'ul-Cebel'in arkasına geçerek Bâb ez-Ziyâfe ve Tablhâne'nin altına birlikleri yerleştirdi¹³⁸. İki grup arasında yapılan savaşta Esendemir galip geldi fakat Emir Olcay el-Yûsufî ve Emir Argûn et-Tatar, Esendemir'e karşı direnerek onunla savaşmaya devam ettiler. Fakat askeri desteği alamadıkları için bozguna uğrayarak Kubbet en-Nasr'a çekildiler. Halktan ve memlûklerden pek çok kişi ve bir emir öldürüldü; Emir Kaçmaz et-Tâzî ve Emir Akboğa el-Haleb el-Celeb yaralandıktan sonra grup dağıldı¹³⁹.

Esendemir, isyan hareketine karışan Emir Kaçmaz et-Tâzî, Emir Akboğa el-Haleb el-Celeb, Emir Aktay, Emir Kutluboğa el-Çerkes, Emir Aydemir eş-Şâmî, Emir Olcay el-Yûsufî, Emir Yelboğa Şukayr, Emir Tugay Demir en-Nizâmî, Emir Argûn et-Tatar, Kutluboğa eş-Şabânî, Aydemir el-Hataî, Temraz et-Tâzî, Emir

¹³⁵ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 142; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 56-57; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 397.

¹³⁶ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 142; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 397.

¹³⁷ Fustât'ın semtlerinden biridir. Mezarlarıyla meşhur olmasının dışında Fustât ve Kahire'de ikamet edenlerin gezinti yeri olan Karâfe'de büyük binalar, geniş çarşılar ve oteller bulunmaktadır. Bkz. Yâkût el-Hamavî, *Mu'cem el-Buldân*, Cilt IV, s. 48.

¹³⁸ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 142. İbn İyâs, Emir Esendemir'in yanındakilerle birlikte fark edilmeden Atlar Çarşısı'na geldiğini belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 57. İbn Tagribirdî ise Esendemir'in yanındakilerle fark edilmeden Kal'atu'l-Cebel'deki Tablhâne'nin altına geldiğini ve kendine baş kaldıran emirleri Re's Savve'de kuşattığını belirtmektedir. Bkz. İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 36.

¹³⁹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 143; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 57; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 36; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 397-398; İbn Dokmâk, *el-Cevher es-Semîn*, s. 421.

Altınboğa el-Ahmedî, Tâcâr Min Evs, Esen Nasırî, Karademir el-Muhammedî, Karaboğa el-Ahmedî'yi tutuklayarak hapsedilmek üzere İskenderiye'ye gönderdi¹⁴⁰.

Bu olay yaşandıktan iki ay sonra 2 Eylül 1367 tarihinde Yelboğa el-Ömerî'nin memlûkleri tekrar Esendemir karşı harekete geçtiler. Esendemir'den Bayram ed-Devâdâr, Özdemir Ebû Dekkân, Çarıktimur ve diğerlerinin de kendilerine teslim etmesini istediler. Esendemir, Yelboğa el-Ömerî'nin memlûklerinin tepkisini çekmemek için talep edilen emirlere haber göndererek gelmelerini emretti. Fakat Esendemir gelen emirleri onlara teslim etmek yerine tutuklayarak İskenderiye'ye gönderdi. Esendemir'in bahsi geçen bu emirleri tutuklaması memlûkleri ikna etmedi¹⁴¹. Bu sefer de Esendemir'den Halil b. Kosun'u istediler ve o da bunun üzerine Halil b. Kosun'u onlara gönderdi¹⁴². Halil b. Kosun yüz bin dirhem fidye karşılığında kendini onların ellerinden kurtardı. Paranın hemen çeyreğini onlara teslim eden Halil b. Kosun paranın geri kalanını getirmesi için Yelboğa el-Ömerî'nin memlûklerinin hem tehtidine ve hem de hakaretvari davranışlarına maruz kaldı¹⁴³.

Her istediklerini yapmasına karşın Yelboğa el-Ömerî'nin memlûklerinin Esendemir'e karşı nefreti asla bitmedi ve bu memlûklerin ileri gelenleri Esendemir'i ve Sultan Şaban'ı öldürmek için yemin ettiler. Sultan Şaban'ı tahtan indirerek yerine yeni birini getirmeyi ve emirlerden yeni bir devlet kurmaya karar verdiler. O gece Kal'atu'l-Cebel'e doğru yola çıktılar¹⁴⁴. Bu hareket karşında Sultan hemen savaş hazırlıklarına başladı. Emirler ve askerler toplandı ve Halil b. Kosun ile birlikte Sultan Şaban'ın memlûkleri de geldi. Gelen birlik yaklaşık iki yüz kişiydi. Yelboğa el-Ömerî'nin memlûklerin sayısı ise bin beş yüz idi. Sultan, Kahire'de halka askerlerinin¹⁴⁵ atlarına binip gelmelerini emretti. Zaten Yelboğa el-Ömerî'nin

¹⁴⁰ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 143; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 57; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 36; İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 296.

¹⁴¹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 150; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 36; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 66; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 404.

¹⁴² el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 150; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 66; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 404.

¹⁴³ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 150; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 404.

¹⁴⁴ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 151; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 67; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 404.

¹⁴⁵ Halka askerleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ayalon, *Memlûk Ordusunun*, s. 45-60.

memlûklerinin yaptıkları kötülüklerden bıkan insanlar halka askerleri ile birlikte savaşmak üzere grup grup Kal'atu'l-Cebel'in altına geldiler¹⁴⁶.

Emir Halil b. Kosun, Emir Esenboğa Ebubekir, Emir Kaştımur el-Mansûrî ve diğerleri Yelboğa memlûkleri ile savaşmak için çıktılar. İki grup arasında gerçekleşen savaşa halk da Yelboğa el-Ömerî'nin askerlerini taşıyarak destek verdi. Yelboğa memlûkleri yapılan bu savaş sonucunda yenildi¹⁴⁷.

1.1.1.2.2. Emir Esendemir'in Sultan Şaban'a İsyanı

Yelboğa memlûkleri savaşı kaybetmelerine rağmen pes etmeyerek onlardan bir grup, Emir Esendemir'in yanına giderek onu kendi taraflarına çekmek adına Sultan Şaban'a karşı dolduruşa getirdiler. Esendemir yanındaki emirlerle birlikte Kal'at'ul Cebel'in altına gelerek Sultan Şaban'a isyan etti. Lakin halkın da desteğini alan Sultan Şaban'ın karşısında duramadı ve yanındaki emirlerle birlikte yenildi. Yanında bulunan emirlerden Emir Korkmaz es-Sargatmışî, Emir Akboğa Âs eş-Şeyhûnî ve Emir Aslan Hoca tutuklanarak Kahire'de hapsedildiler.¹⁴⁸

Sultan Kahire, Fustât ve iki şehrin dış bölgelerinde Yelboğa memlûklerinden ve eclâblardan¹⁴⁹ kim birini ele geçirip kendine teslim ederse ona para verileceğini ilan etti. Bunun üzerine halk sokaklarda ve semtlerde eclâbları takip etti ve pek çoğu bu suretle ele geçirdi¹⁵⁰.

Sultan Şaban'ın emri üzerine Halil b. Kosun, Emir Esendemir'i tutukladı ve hapsedilmek üzere Kal'atu'l-Cebel'e getirdi. Fakat bazı emirler Esendemir'in memlûklerine ödemesi gereken nafaka karşılığında Sultan Şaban'dan affını isteyerek aracı oldular. Sultan emirlerin istediğini kabul ederek Esendemir'e hilat giydirdi ve

¹⁴⁶ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 151; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 67; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 39.

¹⁴⁷ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 151. İbn İyâs, iki grubun Remle'de karşılaştıklarını ve yapılan savaş sonucunda Yelboğa el-Ömerî'nin memlûklerinin yenilerek Salîbe'ye çekildiklerini belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 67.

¹⁴⁸ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 151.

¹⁴⁹ İktidarda olan sultanın memlûkleridir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ayalon, *Memlûk Ordusunun*, s. 6-18.

¹⁵⁰ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 151; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 68.

onu eski görevine tekrar getirdi¹⁵¹. Emir Esendemir yanında Halil b. Kosun ile birlikte parayı getirmek üzere evine gönderildi. Fakat Emir Esendemir, Halil b. Kosun'u sultan yapacağı vadiyle oyuna getirdi. Çünkü Halil b. Kosun Sultan el-Melik Mansûr Muhammed b. Kalavun'un kızının oğluydu. Bunun üzerine Halil b. Kosun onun oyununa gelerek Esendemir ile işbirliği yapmaya yemin etti. Esendemir ayrıca memlûkleri toplayarak onlara bol miktarda para dağıtıp vaatlerde bulundu¹⁵².

Esendemir ve Halil b. Kosun yanlarında büyük bir grup ile birlikte Kal'atu'l-Cebel'in altına geldi. Bunun üzerine savaş tekrar başladı. Tam da bu sırada yanlış bir anlaşılma oldu ve Halil b. Kosun'u Esendemir'in yanında gören emirler onun Sultan Şaban'ın tarafında olduğunu düşünerek Esendemir'in tarafına geçtiler. Bu haberi alan Sultan, hemen savaş hazırlıklarına başladı. Bunun üzerine memlûkleri, emirler ve halktan oluşan kalabalık bir grup Sultan Şaban'ın yanında toplandılar. Sultan ilk önce Esendemir ve Halil b. Kosun'un gelmelerini istedi fakat ikili Sultan Şaban'ın bu teklifini reddettiler. Açık bir şekilde Sultan Şaban'ı tahtından indirip yerine başka birini getireceklerini belirttiler¹⁵³. Sultan bu cevap üzerine ihanet etmenin akıbetinden korkmaları için onlara ikinci bir haber daha gönderdi. Fakat onlar Sultan ile savaşmakta kararlı olduklarını göstererek kılıçlarını çektiler. Taraflar arasında yapılan savaşta Esendemir ve Halil b. Kosun yenilgiye uğradılar. Yanlarındaki memlûklerden pek çoğu öldürüldü; Esendemir Sedre'de ve Halil b. Kosun ise Matâriyye'de¹⁵⁴ yakalanarak hapsedilmek üzere İskenderiye'ye gönderildiler¹⁵⁵. Ayrıca isyan hareketinde rol oynayan Altınboğa el-Yelboğavi,

¹⁵¹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 151-152; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 68; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 39.

¹⁵² el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 152; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 69; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 404. İbn Tagribirdî, para konusundan bahsetmemekle birlikte Esendemir'in Halil b. Kosun'la anlaşarak ikinci kez Sultan Şaban'a isyan ettiğini belirtmektedir. Bkz. İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 39.

¹⁵³ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 152; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 405.

¹⁵⁴ Mısır'da bir köydür. Bkz. Yâkût el-Hamavî, *Mu'cem el-Buldân*, Cilt IV, s. 564.

¹⁵⁵ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 153; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 68; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 405.

Emir Sultan Şah b. Kara ve on bir emir daha tutuklanıp zincirlenerek İskenderiye'ye hapsedilmek üzere götürüldüler¹⁵⁶.

İki taraf arasındaki savaş sona erince günün sonunda emân ilan edildi. Çarşılarda ve sokaklarda hiç kimsenin soygun yapmaması duyuruldu. Sultan düşmanlarına karşı zafer kazanmıştı. Zafer kutlamaları nedeniyle Kahire ve Fustât en güzel şekilde süslendi. Halk ise bu durumdan oldukça memnundu çünkü kötülüklerine maruz kaldıkları Yelboğa el-Ömerî'nin memlûklerinden urtulmuşlardı¹⁵⁷.

Bu olayın ardından Yelboğa el-Ömerî'nin memlûklerinin çoğu kaçtı. Fakat kalanlardan yaklaşık bin memlûk yakalandı. Sultan onlardan yüz kişiyi çivileyerek ortadan ikiye¹⁵⁸ ayırdı. Onlardan bir kısmını Nil'de boğdurdu ve bir kısmını ise Suriye ve Asvân'a¹⁵⁹ sürgün etti. Esendemir'e ayrıca para cezası verilerek Sultan Şaban'ın memlûklerinden her birine yüz dinar ve bu memlûklerin dışında kalan memlûklere ise elli dinar vermesi emredildi¹⁶⁰. Daha sonra tutuklanarak İskenderiye'ye gönderilen Esendemir, burada Nisan/Mayıs 1368 yılında vefat etti¹⁶¹.

Yelboğa el-Ömerî'nin memlûklerinden ileri gelenlerinden sadece ileride sultan olacak olan Berkûk, Berke el-Çobanî, Altınboğa el-Çobanî, Çerkes el-Halebî ve Akboğa el-Mardînî kaldı. Bunlar da Kahire Valisi Bektimur eş-Şerîfi'ye teslim edildiler. Vali onları Kerek'e götürerek hapsedti¹⁶². Emir Tagribirmiş en-Nizâmî ve Emir Olcay el-Yûsufî, Emir Aydemir Min Sıddîk serbest bırakıldı. Emir Melektimur

¹⁵⁶ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 153; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 68; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 39.

¹⁵⁷ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 153; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 68; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 406.

¹⁵⁸ Ortaçağ Türk devletlerinde bir işkence ve ceza yöntemi olarak kullanılan ortadan ikiye bölerek öldürme hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cüneyt Kanat, *Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza*, İstanbul: Küre, 2010, s. 46-48.

¹⁵⁹ Güney Mısır'da Sa'îd Bölgesi'nde bulunan şehirlerden biridir. Bkz. Yâkût el-Hamavî, *Mu'cem el-Buldân*, Cilt III, s. 430.

¹⁶⁰ İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 40; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 406.

¹⁶¹ İbn Hacer, *ed-Durer*, Cilt II, s. 225.

¹⁶² İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 71; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 406.

b. Berke Halil b. Kosun'un yerine getirildi. Emir Esendemir'in makamına ise Emir Yelboğa Âs el-Mansûrî getirildi¹⁶³.

1.1.1.3. Emir Olcay el-Yûsufî

1.1.1.3.1. Emir Olcay el-Yûsufî'nin Sultan Şaban'ın Annesi ile Evliliği

Olcay el-Yûsufî, Sultan Şaban'ın annesi Hond Berke ile evlendikten sonra Kal'atu'l-Cebel'deki odalardan birinde oturmaya başladı. Sultan Şaban'ın memlûklerinin her pazartesi ve perşembe günleri düzenli bir şekilde ziyaret ettiği Olcay el-Yûsufî, böylelikle bütün devlet işlerini ele alarak devleti yönetimde söz sahibi oldu¹⁶⁴.

Kaynaklara göre Olcay el-Yûsufî oldukça iyi görünümliydi ve saygılı bir insandı. Hayır işleri ile ilgilenir ve fakir-fukaraya sadaka dağıtırdı; epey zengin biriydi. Sultan Hüseyin'in memlûkuydu¹⁶⁵. İbn Hacer'in ifadesiyle o, farklı bir mizaca sahip olup halka sevecen davranmak ile birlikte onlara birden bire saldırıp kılıçtan da geçirebilirdi¹⁶⁶.

1.1.1.3.2. Emir Olcay el-Yûsufî'nin Sultan Şaban'a İsyanı

Sultan Şaban'ın annesi Hond Berke 23 Mayıs 1373 tarihinde vefat edince¹⁶⁷ Hond Berke'nin mirasından dolayı 23 Haziran 1373 tarihinde Sultan ile Olcay el-Yûsufî'nin arası açıldı. Olcay el-Yûsufî 28 Haziran gecesi Sultan Şaban'dan özür dileyerek her zaman yatmak için gittiği Kal'atu'l-Cebel'e çıkmadı ve gizlice Sultan Şaban'a karşı savaş hazırlığına başlayarak memlûklerine silah dağıttı¹⁶⁸.

¹⁶³ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 153.

¹⁶⁴ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 212; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s.117; İbn Hacer, *ed-Durer*, Cilt I, s. 237.

¹⁶⁵ İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 120. İbn Hacer, Olcay el-Yusûfî'nin sadaka olarak her gün elli iki kişiye bir dirhem verdiğini belirtmektedir. Bkz. İbn Hacer, *İnbâ el- Gumr*, s. 57.

¹⁶⁶ İbn Hacer, *İnbâ el- Gumr*, s. 57.

¹⁶⁷ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 211; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 115; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 100.

¹⁶⁸ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 212; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 117; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 49; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 54; İbn Dokmâk, *el-Cevher es-Semîn*, s. 427. İbn Hacer, Olcay el- Yûsufî'nin Sultan Şaban'ın yanında geçit törenini izlerken Sultan Şaban'ın tarafından birinin yanına gelerek Sultan Şaban'ın onu tutuklamak istediğini söylediğini ve bunun

Olcay el-Yûsufî'nin kendisine isyan edeceği haberini alan Sultan da memlûkleri ile birlikte savaş hazırlığına başladı. Bunun üzerine emirler Sultan ile birlikte Kal'atu'l-Cebel'den çıkarak o geceyi tetikte geçirdiler¹⁶⁹. Çarşamba günü Olcay el-Yûsufî yanında tebaasından ve memlûklerinden oluşan kalabalık bir grupla savaşa hazır bir şekilde ahırından çıktı. İki ordu Kal'at ul-Cebel'deki kapılarından biri olan Bâb es-Silsile'de karşılaştılar. Sultan ve Olcay el-Yûsufî arasında yapılan savaşta her iki taraftan da pek çok ölen ve kaçanlar oldu. Savaş sonucunda Olcay el-Yûsufî yenilerek Salîbe'ye doğru kaçtı. Burada Emir Taşdemir'in birlikleri ile karşılaştı¹⁷⁰. Emir Taşdemir'in yardımıyla Bâb el-Karâfe'den geçerek Birket el-Habeş'e¹⁷¹ geldi. Kahire'nin dışında olan Ahmer Dağı'nın yanından çıkarak Mukattam Dağı'nı geçti. Pek çok yandaşının toplandığı Kubbet en-Nasr'ın yakınlarında kurulan çadırına geldi¹⁷².

Bu gelişmeler üzerine Sultan onu itaate çağırdı. Olcay el-Yûsufî de cevap olarak kendisinin Sultan Şaban'ın memlûku olduğunu, itaatinden çıkmadığını, kendisine bazı hâssakileri ve memlûkleri verilmediği takdirde zafer kazanana kadar savaşaacağını bildirdi¹⁷³. Sultan bu cevap üzerine ikinci bir haber daha göndererek Olcay el-Yûsufî'yi isyan etmenin akibeti ile korkutarak Suriye'den istediği bir yeri ona vermeyi teklif etti. Olcay el-Yûsufî'yi bunu da kabul etmedi ve böylelikle elçiler ikili arasında birçok kez gidip geldi. Son olarak Sultan kendisine Hamâ nâibliği teklifinde bulundu fakat Olcay el-Yûsufî ancak bütün memlûklerinin, kumaşlarının ve mallarının kendisine verilmesi şartıyla bu teklifi kabul edeceği bildirdi¹⁷⁴.

Sultan, Olcay el-Yûsufî'nin bu isteğini kabul etmeyerek onun grubundan olan Emir 'İzzeddin Aynbek'i yanına çağırdı. Emir 'İzzeddin Aynbek'e Tablhâne

üzerine Olcay el-Yûsufî'nin o gece birini kendine kıyafet getirmesi için gönderderip savaş hazırlıklarına başladığını belirtmektedir. Bkz. İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 57.

¹⁶⁹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 212; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 117; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 49.

¹⁷⁰ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 213; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 117; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 49.

¹⁷¹ Mısır'ın en meşhur gölüdür. Fustât'ın dışında bulunmaktadır. Bkz. el-Makrîzî, *el-Hıtat*, Cilt II, s. 131.

¹⁷² el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 213; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 118.

¹⁷³ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 213; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 118.

¹⁷⁴ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 213; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 118; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 49; İbn Dokmâk, *el-Cevher es-Semîn*, s. 427.

Emirliği vaadinde bulunan Sultan Şaban'ın amacı Olcay el-Yûsufî'nin yanında bulunan bütün Yelboğa memlûklerini yanına çekmekti. 'İzzeddîn Aynbek Sultan Şaban'ın isteğini kabul ederek üstadı olan Yelboğa el-Ömerî'nin türbesine gitti ve günün geri kalanını orada saklanarak geçirdikten sonra akşam kölelerinden birini Yelboğa el-Ömerî'nin memlûklerine gönderdi. Emir 'İzzeddîn Aynbek'in çağrısı üzerine Yelboğa el-Ömerî'nin memlûkleri grup grup türbeye geldi ve buradan da hepsi Emir 'İzzeddin Aynbek tarafından Sultan Şaban'a götürüldü. Sultan gelen memlûklere maaş bağlatarak et dağıtılmasını emretti ve onları oğlu Emir Ali'nin hizmetine verdi¹⁷⁵. Gelen Yelboğa el-Ömerî'nin memlûklerinin ardından diğer memlûkler ve emirler de Olcay el-Yûsufî'nin yanından ayrılarak Sultan Şaban'ın tarafına geçtiler¹⁷⁶.

Olcay el-Yûsufî'nin yanında yaklaşık yüz elli kadar atlı kalmıştı. Emir Argûnşah, Emir Menkliboğa el-Beledî ve Emir Nâsireddîn Muhammed b. Şerafeddin de yanınlarında pek çok askerle birlikte eş zamanlı Olcay el-Yûsufî'yi ele geçirmek için harekete geçtiler¹⁷⁷.

Olcay el-Yûsufî Argûnşah öncülüğünde gelen ilk grubu gördüğü zaman yavaş yavaş bulunduğu yeri terk etmeye başladı fakat Argûnşah'ın üzerine gönderdiği emirler karşında Kubbet en-Nasr'da yenildi ve kaçtı. Olcay el-Yûsufî'yi Harkânîye'ye¹⁷⁸ geldiği zaman yanında sadece üç atlı kalmıştı. Muhammed b. Şerafeddin onu almaya geldiğinde Kalyûb'un dışında Nil sahilinde duruyordu. İntihar edercesine hızlı bir şekilde atını Nil'e sürdü ve atıyla birlikte Nil'de bođuldu¹⁷⁹.

Muhammed b. Şerafeddin, Olcay el-Yûsufî'nin cesedini çıkartmaları için dalgıçları çağırđı. Dalgıçlar Olcay el-Yûsufî'nin cesedini Şibrâ Bölgesi'nden

¹⁷⁵ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 213; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 118-119.

¹⁷⁶ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 213.

¹⁷⁷ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 214; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 119.

¹⁷⁸ Mısır'da bulunan eski köylerden biridir. Bkz. el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 214n.

¹⁷⁹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 214; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 54; İbn Dokmâk, *el-Cevher es-Semîn*, s. 428. İbn İyâs, Emir Nâsireddin Muhammed b. Musa'nın Olcay el-Yûsufî'yi takip ettiğini ve Olcay el-Yûsufî'nin Nil sahilinde onu fark ettikten sonra kendini Nil'e atarak boğulduğunu belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 119. İbn Kâdî Şuhbe ise sadece Olcay el-Yûsufî'nin Sultan Şaban'la savaşmak üzere çıktığı ve yenilgiye uğradıktan sonra Nil'e atını sürerek boğulduğunu ifade etmektedir. Bkz. İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 429;

çıkardılar ve cesedi tabuta koyarak Kal'atu'l-Cebel'e götürdüler. Cuma sabahı 1 Temmuz 1373 tarihinde Kal'at ul-Cebel'in yakında Suveykat el-'İzzî'de bulunan medresesine defnedildi¹⁸⁰. Olcay el-Yûsufî'nin ölümüyle isyan hareketi son buldu ve emirler silahlarını bırakarak Sultan Şaban'ın zaferini kutlamak için Kal'atu'l-Cebel'e çıktılar¹⁸¹.

Emir Argûnşah Kal'at ul-Cebel'e dönerek Olcay el-Yusûfî'nin akibetini Sultan Şaban'a bildirdi böylece Olcay el-Yusûfî'nin emirleri ve memlûkleri tutuklandı. Tutuklananlar arasında Emir Tektimur el-Hasanî, Emir Saray el-'Alâî, Sultânşah b. Kara, Emir 'Alaaddin b. Kelefet vardı ve bunlardan para istendi. Ayrıca Emir Bayboğa el-Kosunî ve Emir Halil b. Karamî tutuklandı fakat daha sonra Emir Taştimur'un araya girmesi ile serbest bırakıldılar¹⁸². Olcay el-Yusûfî'nin ölümünden sonra Emir Aydemir eş-Şemsî Atâbek el-'Asâkir olarak tayin edildi¹⁸³.

1.1.1.4. Tayboğa et-Tavîl

1366/1367 (h.768) yılında Tayboğa et-Tavîl, Trablus nâibi Emir Işıkdemir ile anlaşarak Sultan Şaban'a isyan etti. Bunun üzerine Atâbek el-'Asâkîr Emir Esendemir olayın doğruluğunu araştırmak adına berîd ile birini gönderdi. Olayın doğruluğu teyit ettikten sonra Emir Esendemir ikilinin yakalanmasını emretti. Bunun üzerine iki isyankâr emirler ve Tayboğa et-Tavîl'in kardeşi tutuklanarak İskenderiye'de hapsediler¹⁸⁴.

¹⁸⁰ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 214; İbn İyâs ve İbn Tagribirdî dalgıçların Olcay el-Yûsufî'nin atını bulup çıkardıklarını fakat Olcay el-Yûsufî'nin cesedini bulamadıklarını bunun üzerine Sultan Şaban'ın dalgıçları tekrar Olcay el-Yûsufî'nin boğulduğu yere gönderdiğini, dalgıçların onu ölü, yüzünün ise balıklar tarafından yenilmiş bir şekilde bulduklarını ve Sultan Şaban'ın da buna çok üzüldüğünü belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 119-120; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 49.

¹⁸¹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 215; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 120.

¹⁸² el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 215; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 120-121.

¹⁸³ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 215; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 121; İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 58.

¹⁸⁴ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 140; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 60; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 398-399.

1.1.2. Diğer İsyân Hareketleri

1.1.2.1. Arap Emiri Hayyâr b. Muhennâ'nın İsyânı

Arap kabilelerinden biri olan Benû Kilâb¹⁸⁵ Halep ve Hamâ arasında bulunan yolları tutarak buradan geçen bazı hacıları alıkoyuyordu. Bunun üzerine 1368/1369 (h.770) yılında Halep nâibi Emir Kaştımur askerleri ile birlikte onların üzerine gitti. Emir Kaştımur Halep'in dışında bulunan Tell es-Sultan'a¹⁸⁶ geldiği zaman burada karşılarına çıkan diğer bir Arap kabilesi Âl Fadl'la karşılaştı ve yapılan savaşta Araplar yenilerek akrabaları olan Benû Muhennâ'dan yardım istiler. Bunun üzerine Hayyâr b. Muhennâ¹⁸⁷, oğlu Nu'ayr ile birlikte Arapların yardımı koştı ve yapılan savaşta Emir Kaştımur ve oğlu öldürüldü. Emir Kaştımur'un askerlerinin geri kalanı ise kaçtı¹⁸⁸. Hâyâr b. Muhennâ bu isyan hareketine destek verdiği için azledildi ve emirliğinin başına Emir Zâmil getirildi¹⁸⁹. İsyân hareketinden bir yıl sonra Hâyâr b. Muhennâ Suriye nâibi Emir Muncuk'un üstadarı Emir Seyfeddin Bâhadır aracılığıyla af diledi ve bu isteği kabul edilerek kendisine hilat giydirildi ve tekrar emirliğinin başına getirildi¹⁹⁰.

1.1.2.2. Maşgarâ ve Telfitâ Köylerindeki İsyânlar

1365 yılında Vadi Teyme yakınlarındaki Maşgarâ ve Telfitâ¹⁹¹ adlarındaki iki köyün halkı devlete isyan etti. Bu iki köy mustahkem bir bölgede oldukları için isyan hareketine hemen müdahale edilemiyor ve birliklerin buraya ulaşması oldukça zor oluyordu. Atlar ancak tek sıra halinde vadiden geçebiliyorlardı. Bunun üzerine

¹⁸⁵ Büyük bir Arap kabilesi olan Benû Kilâb hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Kilâb b.Rebâ", *DİA*, Cilt 25, (2002), s. 567-568.

¹⁸⁶ Dımaşk yakınlarında bir yerdir. Yâkût el-Hamavî, *Mu'cem el-Buldân*, Cilt I, s. 867

¹⁸⁷ Hristiyanların çok korktuğu Arap emirlerinden biridir. Birkaç defa Mısır'a çağrılmış fakat taleplere karşılık vermeyerek Mısır'a gelmemiştir. Kardeşi Ahmed ölünce emirliğinin başına geçmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Hacer, *ed-Durer*, Cilt II, s. 46.

¹⁸⁸ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 175; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 90; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 43-44.

¹⁸⁹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 175; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 91; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 44; İbn Habîb, *Tezkiret en-Nebîh*, s. 334-335.

¹⁹⁰ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 218; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 123; İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 61; İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 431; İbn Habîb, *Tezkiret en-Nebîh*, s. 334-335.

¹⁹¹ Humus ve Baelbek arasında bulunan bir dağdır. Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, s. 193n.

Sultan Şaban'ın nâibi bu iki köyün yerle bir edilmesi emretti. İki köy yıkıldıktan sonra vadinin hemen alt tarafına çıkabilecek bir isyan hareketini engellemek adına birliklerin daha rahat ulaşabilecekleri bir noktaya bu iki köy tekrardan inşa edildi¹⁹².

1.1.3.Yolsuzluk Olayları

Sultan Şaban zamanında devlet erkânından üst düzey emirlerin zimmete para geçirme, rüşvet ve hırsızlık gibi olaylara karıştıkları görülmektedir. 1366 yılında Emir Aynbek el-Bedrî kendisinden alınan ıktayı geri almak amacıyla memlûklere kendi hazinesinden para vermeyi teklif ederek anlaşma yaptı. Sayısı bin 800'ü bulan memlûklerin her birine bin gümüş dirhem dağıttı. Aynı şekilde emirlere de para dağıtan Emir Aynbek el-Bedrî verdiği yüklü rüşvet karşılığında ıktasını geri alabildi¹⁹³.

Bundan tam beş yıl sonra 1371 yılında Mengliboğa rüşvet aldığı gerekçesiyle el-Ma'arrî'yi görevinden azletmek istedi. Fakat Bahaddin es-Subkî onun bu kararına katılmadı. Mengliboğa bu duruma kızarak Mansûriyye Medresesi'ndeki fıkıh derslerinden Bahaddin es-Subkî'yi, oğlu Bedreddin'i de Kubbe'deki derslerden azletti. Bedreddin'in yerine Muvaffakaddin'i fıkıh derslerine, Şemseddin et-Tebrîzî yerine de hadis derslerine İbn Merzûf et-Telmasânî'yi atadı. Fakat Mengliboğa öldükten sonra azledilen Bahaddin es-Subkî ve oğlu Bedreddin görevlerine tekrar iade edildi¹⁹⁴.

12 Mayıs 1373 tarihinde ise Seyyid Fahreddin rüşvet karşılığında seyid soyundan olmayanları bu makama getirdi. Bu olayın ortaya çıkması ile birlikte hemen görevinden azledilerek yerine Şerîf Âsım el-Hasanî getirildi. Fakat iki ay sonra büyük ihtimalle verdiği rüşvet karşılığında Seyyid Fahreddin'e tekrar makamı iade edildi¹⁹⁵.

¹⁹² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, s. 693; İbn Kâdî Şuhbe, İbn Kesîr ile aynı bilgileri vermekle birlikte köylerden biri olan Telfita'yı "Teltayâse" olarak vermektedir. Bkz. İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 260.

¹⁹³ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 139.

¹⁹⁴ İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 13-14.

¹⁹⁵ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 206-207; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 114.

Sultan Şaban'ın memlûklerinden ve güvendiği adamlarından biri olan Argûn el-Acemî es-Sâkî, hazinedeki en değerli mücevherden birini sözde kaybetti ve bu mücevherin nasıl kaybolduğu da izah edemedi. Bu olaydan kısa bir süre sonra Frenkler'den biri yanında “*At Yüzü*” olarak bilinen bu değerli mücevher ile Suriye nâibi olan Emir Muncuk'un yanına geldi. Taşı görür görmez tanıyan Emir Muncuk, taşın onun eline nasıl geçtiğini sordu. Frenkin kendisine mücevheri Argûn el-Acemî es-Sâkî'nin sattığını söylemesi üzerine Emir Muncuk Sultan Şaban'a hemen bu bilgiyi ilettili. Sultan ise Argûn el-Acemî es-Sâkî'yi tutuklatarak Suriye'ye sürgün etti¹⁹⁶.

Yolsuzluk olayına karışan diğer emir ise Kaşdemir el-Hasanî'dir. Emir Olcay kardeşi Kaşdemir el-Hasanî'yi Dımaşk'taki askerleri teftiş etmesi için gönderdi. Fakat o burada askerleri teftiş etmek yerine elli bin dinarı zimmetine geçirdi, ayrıca buradaki hazineden oldukça değerli şeyleri kendine tahsis etti. İnsanlar Kaşdemir el-Hasanî'yi Suriye nâibi Emir Muncuk'a şikâyet ettiler. Bunun üzerine Emir Muncuk, Kaşdemir el-Hasanî'ye bir yazı gönderdi ve bu yazı üzerine Kaşdemir el-Hasanî Halep'e gitti; fakat Halep'de Dımaşk'ta çaldıklarından daha fazlasını çalarak yolsuzluk faaliyetlerine devam etti¹⁹⁷.

1.1.4. Kâdıların İstifaları

Memlûk Devleti'nin üst yönetiminde sultan, halife ve büyük emirlerden sonra başkâdılar gelmektedir. Memlûk toplumunda da saygın bir yerleri olan başkâdılar genellikle yerli Müslüman halktan olup, belirli şartlar dâhilinde seçilerek bu makama getiriliyorlardı. Memlûk Sultanı Baybars, meydana gelen bazı anlaşmazlıklar ve şikâyetleri ortadan kaldırmak amacıyla başkâdı sayısını dörde çıkartarak her sünnî mezhebe birer başkâdı tayin etmişti¹⁹⁸. Ancak Şafî başkâdısının Memlûk Devleti tarihinde çok daha özel bir konumu olduğu aşikârdır.

¹⁹⁶ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 171; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 43; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 424.

¹⁹⁷ İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 34.

¹⁹⁸ Sa'îd 'Abd el-Fettâh 'Âşûr, *el-Mucteme' el-Mısri fi 'Asr Selâtin el-Memâlik*, Kahire: Dâr en-Nahda el-'Arabiyye, 1992, s. 173-174; Kortantamer, *Bahrî Memlûklar'da*, s. 113; Jorgen S. Nielson, “Sultan al-Zâhir Baybars and the Oppointment of Four Chief Qâdîs, 663/1265”, *Studia İslamica*, Cilt 60, (1984), s. 169.

Sultan tarafından tayin ve azledilen başkâdılarının görevleri şunlardı: Sultanların tahta çıkış ve inişinde, halife yeni sultana biat ettiği zaman ve yeni bir halifenin göreve başlama merasiminde şeriatı temsil ederek hazır bulunup şahitlik etmek, fetva çıkartmak, her ayın başında sultanın huzuruna çıkmak, şer'î ilimleri okutmak, vakıflar ve ile yetim mallarını idare etmektir.

İslam yasalarını temsil eden kâdılar çoğu kez aldıkları kararlarda sultanın söylediği son söze boyun eğmek zorunda kalırlardı. Fakat bazı durumlarda durum tam tersi olabiliyor, kâdılar aldıkları kararlarının sultan tarafından değiştirilmemesi ve farklı bir takım şartlar öne sürerek bu makama gelmeyi kabul ediyorlardı. Bazen kâdılar haklı gerekçeler veya keyfi nedenlerden makamlarından azillerini talep ediyorlardı. Kâdılarının halk üzerinde mühim etkileri vardı. Adeta Sultan ile Mısır toplumu arasında bir köprü vazifesinde bulunuyorlardı. Memlûk Sultanları çoğu kez halkın nabzını kâdılarının yardımıyla öğreniyorlardı. Toplum tarafından sayılan bir kâdının görevinden istifa etmesi doğal olarak sultanı zor durumda bırakabiliyordu¹⁹⁹.

Sultan Şaban döneminde Memlûk toplumunda oldukça önemli bir yere sahip olan kâdılarının kimi zaman haklı kimi zaman ise son derece keyfi sebeplerle makamlarını bırakma nedenleri aşağıda incelenecektir.

1.1.4.1. Muvaffakaddin el-Hasanî el-Hanbelî

Dönemin saygın kâdılarlarından Hanbelî mezhebi başkâdısı Muvaffakaddin el-Hasanî el-Hanbelî, 1 Kasım 1365 tarihinde kâdıılık makamından istifa etti. Kâdı'nın kendini makamından azletmesine neden olan gerekçesi ise oldukça ilginçtir. Emir Yelboğa el-Ömerî Kâdı'yı huzuruna çağirtmak için bir haberci göndermiş, bu haberci akşam vakti Kâdı uykuda iken gelmiş ve Kâdı'yı uykusundan uyandırarak emirin mesajını iletmek istemişti. Bu hareketten oldukça rahatsız olan Kâdı haberciye kızarak ona hem cevap vermeyi hem de Yelboğa el-Ömerî'den gelen haberi dinlemeyi reddetmiş ve istifasını sunmuştur. Bu durum karşısında oldukça üzülen Yelboğa el-Ömerî, Kâdı'yı makamına döndürmek için oldukça çaba sarf etmiştir. Uzun uğraştan sonra makamına dönmeyi kabul eden Muvaffakaddin

¹⁹⁹ 'Âşûr, *el-Mucteme*', s. 175.

el-Hasanî Sultan Şaban'ın meclisine çağrılarak kendisine hilat giydirilmiş ve böylece görevine devam etmiştir²⁰⁰.

1.1.4.2. 'İzzeddîn b. Cemâ'a el-Makdisî

1364/1365 (h.766) yılında Kâdı el-Kudât 'İzzeddîn b. Cemâ'a el-Makdisî Yelboğa el-Ömerî'nin huzuruna giderek bilinmeyen bir nedenden dolayı kendini kâdılıktan azletti. Yelboğa el-Ömerî'nin kendisine kızmaması için koltuğunun altındaki Kur'an'ı çıkaran Kâdı, Yelboğa el-Ömerî'den ona görevine dönmesini istememesi ve onu azat etmesi için adeta yalvardı. Yelboğa el-Ömerî, onunla oldukça kibar bir şekilde konuşarak göreve dönmesine ikna etmeye çalıştı. Fakat Kâdı onun bu isteğini kesin bir şekilde reddetti. Yelboğa el-Ömerî bu cevap karşısında oldukça kızınca Kâdı, Şeyh Bahaddin Muhammed Ebû'l-Bakâ es-Subkî'yi kendi yerine halef olarak gösterdi. Yelboğa el-Ömerî onun bu önerisini kabul ederek Şeyh Bahaddin Muhammed Ebû'l Bakâ es-Subkî'yi kâdılık makamına getirdi²⁰¹.

1.1.4.3. Burhâneddin İbrahim b. Cemâ'a

Devlet erkânından bazı kişiler bir resmi belgeyi imzalaması için Kâdı el-Kudât Burhâneddin İbrahim b. Cemâ'a getirdiler fakat Kâdı belgeleri imzalamayı reddetti. İmza atması konusunda ısrar edilince bu duruma oldukça kızarak 25 Mayıs 1375 tarihinde kendini makamından azletti. Sultan bu haberi duyunca çok üzüldü ve Burhâneddin İbrahim b. Cemâ'a'ya Emir Nâsireddin Muhammed Akboğa el-Âs'ı makamına geri dönmesi isteği ile gönderdi. Emir, Kâdı'nın yanına giderek ona Sultan Şaban'ın isteğini nazik bir şekilde anlattı. Burhâneddin İbrahim b. Cemâ'a ise bu isteği reddetti²⁰².

Sultan bu kez Burhâneddin İbrahim b. Cemâ'a'ya Emir-î Âhûr Emir Bahâdır el-Cemâlî'yi gönderdi. Emir Bahâdır el-Cemâlî de tatlı bir dille ona makamına geri

²⁰⁰ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 84; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 8-9; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 366.

²⁰¹ İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 17-18; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 24; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 366; İbn Kâdı Şuhbe, *Tarih İbn Kâdı Şuhbe*, s. 261-262.

²⁰² el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 241; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 147-148; İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 73.

dönmesi için oldukça ısrar etti fakat Burhâneddin İbrahim b. Cemâ'a, onun yanından kalkarak makamına geri dönmeyeceğini söyledi. Bunun üzerine Emir Bahâdır el-Cemâli: Sultanımız sana selam söyledi. Eğer sen makamına dönmeyi kabul etmezsen Sultan bu gece özellikle kendisi senin evine gelip sen makamına dönmeye ikna oluncaya kadar yanında kalacağına yemin etti. Ben de yemin ediyorum ki eğer makamına dönmezsen karımı boşayacağım, duydum ki Sultan da eşini boşamaya yemin etmiş²⁰³.

Duyduğu bu sözlerden sonra Burhâneddin İbrahim b. Cemâ'a Kal'atu'l-Cebel'e giderek Sultan Şaban'ın huzuruna çıktı. Sultan ona oldukça iyi davranak hilat giydirdi ve makamına geri dönmesini istedi. Bu istek üzerine Burhâneddin İbrahim b. Cemâ'a Sultan Şaban'a: Bu gece bu konu hakkında Allah ile iştişare edeceğini ve Allah'ın takdiri neyse o olacağını ondan sonra kendisine cevabını vereceğini dile getirdi. Sultan Şaban'ın yanından ayrıldı evine giderken onu gören emirler sevinip evine girene kadar onun elini öptüler. Burhâneddin İbrahim b. Cemâ'a, 27 Mayıs 1375 tarihinde Kal'atu'l-Cebel'e çıktı. Sultan Şaban'a bazı şartlarının olduğunu ancak bu şartları kabul edildiği takdirde görevine döneceğini belirtti. Sultan onun şartlarını kabul etti ve Burhâneddin İbrahim b. Cemâ'a'ya yün bir hilat giydirerek tekrar makamının başına geçirdi²⁰⁴.

1.1.4.4. Şerafeddin b. Mansûr el-Hanefî

Kâdı el-Kudât Şerafeddin b. Mansûr el-Hanefî'den devletin bazı ileri gelen emirleri kendilerine ait olan vakıf evlerinin daha iyileri ile değiştirilmesi için ondan hüküm vermesini istediler. Bu işi de Ebû Hanîfe'nin mezhebine göre yapması için onu zorladılar. O dönemlerde Mısır ve Suriye'de vakıflar bu şekilde değiştirilemezdi. Bu nedenden dolayı Şerafeddin b. Mansûr el-Hanefî emirlerin bu isteğini kabul etmedi. Emirler bu konuda oldukça ısrar edince de 22 Kasım 1375 tarihinde

²⁰³ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 242; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 148.

²⁰⁴ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 242; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 148; İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 73; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 92; İbn Kâdî Şuhbe konu ile ilgili ayrıntıya girmeden Kâdî'nin kendini azlettiğini ve kendisine yapılan ısrar neticesinde birtakım şartlar doğrultusunda makamına dönmeyi kabul ettiğini belirtmektedir. Bkz. İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 476.

makamından istifa etti. Fakat kısa bir süre sonra 8 Aralık 1375 tarihinde hilat giydirilerek tekrar görevine getirildi²⁰⁵.

Memlûk Devleti'nde kâdıların her hangi bir siyasi rolleri yoktu. Şeriatı temsil eden kâdılar aldığı kararlarda çoğu kez sultanın söylediği son söze itaat etmek zorunda kalırlardı. Fakat birçok selefi döneminde yaşandığı gibi Sultan Şaban döneminde de durum tam aksi bir seyir göstermiş, bu dönemdeki kâdılarından kimi son derece tuhaf keyfi nedenlerden kimi de makul sebebler öne sürerek makamlarından istifa etmişlerdir. Özellikle Kâdı el-Kudât Burhâneddin İbrahim b. Cemâ'a örneğinde kâdının kendini azletmesi ve Sultan Şaban'ın neredeyse onu makamına dönmeye ikna etmek için her türlü yolu denedikten sonra eşlerini boşayacağını belirtmesi oldukça ilginçtir. Kâdı'nın Sultan Şaban'ın sarf ettiği bu sözden sonra bir takım şartlar öne sürerek makamına geri dönmesi, emirlerin bu olaya çok sevinip Kâdı'nın ellerini öpmeleri Memlûk toplumunda kâdıların sultan ve çevresindekiler üzerindeki etkisine en güzel örneklerden biridir.

1.2. DIŞ SİYASÎ OLAYLAR

1.2.1. Hristiyan Devletlerle Münasebetler

Çalışmamızın önemli konularından biri de Haçlılarla olan münasebetlerdir ki bu konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Haçlı Seferleri, bu seferlerin ortaya çıkış nedenleri ve Haçlıların doğrudan Mısır üzerine düzenlediği V. ve VII. Haçlı Seferleri'nden bahsetmek yerinde olacaktır.

Hristiyanların inancına göre, Kudüs'te bulunan Kıyâmet Kilisesi'nde Hz. İsa'nın mezarı bulunmakta ve bu sebeple Kudüs oldukça kutsal sayılmaktaydı. 638 yılında Müslümanlar tarafından fethedilen ve beş asır boyunca Müslümanların hâkimiyeti altında kalan Kudüs, bu süre zarfında hac vazifesini ifa etmek isteyen Hristiyanların ziyaretine açık bırakılmıştır²⁰⁶.

Kudüs'te Hz. İsa'nın mezarının bulunması Haçlı Seferleri'nin sözde sebebini teşkil etse de bu sebep buz dağının sadece görününen kısmını teşkil etmektedir.

²⁰⁵ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 269-270; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 169.

²⁰⁶ Işın Demirkent, "Haçlılar", *DİA*, Cilt 14, (1996), s. 525.

Avrupa'nın IX. yüzyılda içinde bulunduğu siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlar Doğu'ya yapılan bu seferlerin asıl nedenini oluşturmaktadır. Avrupa, Doğu'nun tam aksine açlık, yoksulluk, toprak azlığı gibi sıkıntıların yanında ücretli askerlik anlayışı ile de uğraşıyordu²⁰⁷.

Bizans'ın Anadolu'daki Türk ilerleyişini durduramaması ve Türklerin 1071 yılındaki Malazgirt Savaşı ile Bizans'ı yenerek Anadolu'ya kalıcı olarak yerleşmeye başlamaları Bizans'ı Avrupa'dan yardım istemeye mecbur etti. Zaten Doğu'nun zenginliklerine kavuşmak için sefer düzenlemeye kararlı olan Avrupa "Kutsal toprakları kurtarma" parolası ile harekete geçti²⁰⁸.

Papa II. Urbanus, 27 Kasım 1095 tarihinde topladığı Clermont Konsili'nde halktan ve din adamlarından oluşan büyük bir kalabalığa hitap ederek onları Haçlı Seferi'ne katılmaya çağırdı. Papa'nın bu çağrısı bir anda Avrupa'da geniş kitlelere ulaştı. Papa Urbanus'un bu Haçlı çağrısını her tarafta duyurmak için harekete geçen vaizler arasında Amiens'li Keşiş Pierre L'Ermite bulunmaktaydı. Verdiği vaazlar sayesinde kısa sürede yirmi bin kişilik bir ordu toplayan Pierre L'Ermite 20 Mayıs 1096 tarihinde Köln'den Türkiye Selçuklu Devleti'nin topraklarına doğru yola çıktı. 21 Ekim 1096 tarihinde Anadolu'ya ayak basan bu düzensiz Haçlı birlikleri İznik'te Selçuklular tarafından ağır bir şekilde yenilgiye uğratıldılar²⁰⁹.

I. Haçlı Seferi (1096-1099): Pierre L'Ermite'nin ordusundan sonra asıl Haçlı ordusu 1096 yılında kabile kabile İstanbul'a geldi. Haçlılar, Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos'un yardımıyla 18 Haziran 1097 tarihinde I. Kılıçarslan'ı mağlup ederek İznik'i ele geçirdiler. İznik'i ele geçiren Haçlılar, Eskişehir yakınlarındaki

²⁰⁷Demirkent, "Haçlılar", s. 525; Işın Demirkent, "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri", *Tarih Dergisi*, Sayı 35, (1994), s. 66-67.

²⁰⁸Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (çev. Fikret Işıltan), Ankara: TTK, 1986, s. 334-335; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (çev. Fikret Işıltan), Cilt I, Ankara: TTK, 1986, s. 48-49; Demirkent, "Haçlılar", s. 525; Demirkent, "Haçlı Seferleri Düşüncesinin", s. 67-69; Yusuf Ayönü, *Selçuklular Ve Bizans*, Ankara: TTK, 2014, s. 91-92; Radi Dikici, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2013, s. 343-344.

²⁰⁹Ostrogorsky, *Bizans Devleti*, s. 336; Runciman, *Haçlı Seferleri*, Cilt I, s. 82; Demirkent, "Haçlılar", s. 527-528; Demirkent, "Haçlı Seferleri Düşüncesinin", s. 71-75; Anna Komnena, *Alexiad*, (çev. Bilge Umar), İstanbul: İnkilâp, 1996, s. 300-306; P.M. Holt, *Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517'ye Kadar Yakındoğu*, İstanbul: TVYY, 1999, s. 16-21; Cüneyt Kanat-Devrim Burçak, *Sorularla Haçlı Seferleri*, İstanbul: Yeditepe, 2015, s. 56-62.

Dorylaion yönünde ilerlemeye başladılar. 1 Temmuz 1097 tarihinde I. Kılıçarslan komutasındaki Selçuklu ordusunu burada mağlup ettiler²¹⁰.

I. Kılıçarslan bu yenilginin ardından Haçlıların önünde duramadı ve Haçlı birlikleri hiçbir engelle karşılaşmadan Anadolu'da ilerlemeye başladılar. 1098 yılında Urfa'ya ulaşan Haçlılar burada Boudouin de Boulogne önderliğinde ilk Haçlı devletini kurdular. Antakya surları önüne gelen asıl Haçlı ordusu ise Ermeni asıllı Fîrûz adlı bir kumandanla anlaşarak onun yardımını sayesinde şehre girdiler. 3 Haziran 1098 tarihinde Antakya'yı bu şekilde ele geçiren Haçlıların son saldırısı Fâtımîler'in elinde bulunan Kudüs'e oldu. 15 Temmuz 1099 tarihinde Kudüs'ü de ele geçiren Haçlılar burada bir krallık kurdular²¹¹.

Kudüs'ü ele geçirmekle gayelerine ulaşan Haçlılar ele geçirdikleri toprakları kaybetmemek ve hâkimiyet alanlarını genişletmek üzerine bu sefer rotalarını Mısır'a özellikle Dimyât ve İskenderiye gibi önemli liman şehirlerine çevirdiler. Fakat Urfa, Haçlılar tarafından ele geçirilmesinden yaklaşık 46 yıl sonra 24 Aralık 1144'te İmâmeddin Zengî tarafından fethedildi. Urfa'nın hem Halep ile Musul'u hem de Anadolu ile Irak'ı birbirinden ayıran önemli bir noktada bulunması bu fethi zaruri kılmıştı²¹². Urfa Haçlı Kontluğu'na son verilerek Urfa'nın Müslümanlar tarafından fethi Haçlılara büyük darbe vurduğu gibi aynı zamanda Avrupa'da da büyük yankılar uyandırarak *İkinci Haçlı Seferi'ne (1147-1148)* neden oldu. Düzenlenen bu yeni sefere Alman Kralı III. Konrad, Fransa Kralı VII. Louis iştirak etti. Konrad'ın öncülüğünde gelen ilk Haçlı kafilesi Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud tarafından yenilgiye uğratıldı. Gelişmelerden haberdan olan Fransa Kralı Louis ise yönünü Suriye sahillerine çevirdi. 24-28 Temmuz'da Dımaşk sahillerine ulaşan Haçlılar şehri kuşattılar. Nureddin Zengî karşısında tutunamayan Haçlılar, Dımaşk'ı ele geçiremeyince 1154 yılında Fâtımîlere ait son liman şehri olan Askalân'ı ele

²¹⁰ Ostrogorsky, *Bizans Devleti*, s. 337-339; Runciman, *Haçlı Seferleri*, Cilt I, s. 100-101; Demirkent, "Haçlılar", s. 528; Komnena, *Alexiad*, s. 320-336; Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 21; Kanat-Burçak, *Sorularla Haçlı*, s. 64-82.

²¹¹ Ostrogorsky, *Bizans Devleti*, s. 337-339; Runciman, *Haçlı Seferleri*, Cilt I, s.158-159; Demirkent, "Haçlılar", s. 529-530; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (çev. Yıldız Moran), İstanbul: E Yayınları, 1979, s. 98-103; Komnena, *Alexiad*, s. 336-345; Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 21-23; Kanat-Burçak, *Sorularla Haçlı*, s. 84-104; Dikici, *Bizans İmparatorluğu*, s. 345-348.

²¹² Ramazan Şeşen, *Kudüs Fatihî*, s. 23; Ebru Altan, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, Ankara: TTK, 2003, s. 10; Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 42-45.

geçirdiler. Nureddin Zengî ise tamamen Dımaşk'a hâkim oldu; bu da Eyyûbîlerin gücünü arttırdı²¹³.

Selâhaddîn Eyyûbî, Nureddin Zengî'nin Haçlılara uyguladığı politikayı devam ettirerek onları Suriye topraklarından çıkarmayı kendine vazife saydı. Kudüs Haçlıları üzerine sefere çıkan Selâhaddîn Eyyûbî, 3 Temmuz 1187 tarihindeki Hıttîn zaferi ile Kudüs'ü Haçlıların elinden geri aldı. Hristiyanlar için dinî açıdan son derece önem taşıyan Kudüs'ün elden çıkması Avrupa'da Müslüman dünyasına karşı gerçekleştirilen *III. Haçlı Seferi'ne (1189-1192)* neden oldu. Avrupa'nın en büyük üç hükümdarı Alman İmparatoru Frederick Barbarossa, Fransa Kralı Philippe Aguste, İngiltere Kralı Aslan Yürekli Richard sefere katıldı. Kudüs'e kara ve deniz yoluyla saldıran Haçlılar sadece Sûr ve Yafa arasındaki sahil yerlerini alabildiler²¹⁴.

V. Haçlı Seferi (1218-1221): III. İnnocent, Kudüs'ü ele geçirme düşüncesinden vazgeçmemiş 1213'te tekrar bir Haçlı Seferi çağrısında bulunmuştu. 1218 yılında Haçlılar Akkâ'ya²¹⁵ gelmiş ve buradaki Hristiyanlar, Haçlıları ilk önce Mısır'a saldırmaya teşvik etmişlerdi. Bu nedenle bütün Haçlılar Dimyât'a karaya çıkarılmıştı. Dimyât üç deniz ve Nil ortasında inşa edilmiş büyük bir kule ile savunulmaktaydı. el-Melik el-Âdil, Haçlıların Mısır'ı hedef aldığını farkına varınca Suriye'de onlara karşı ordu topladı. el-Melik el-Âdil'in oğlu el-Melik el-Kâmil Muhammed de Dimyât'ın güneyinde 'Âdilîye'de karargâhını kurdu²¹⁶.

Haçlılar şehri koruyan kuleyi uzun süren kuşatmadan sonra ele geçirdiler. Kulenin ele geçirildiği haberini alan el-Melik el-Âdil üzüntüsünde vefat etmiş ve onun yerine oğulları Suriye'de el-Melik el-Muazzam, Mısır'da el-Melik el-Kâmil geçmişti. Haçlılar kuleyi ele geçirdikten sonra hızlı bir şekilde Dimyât'a geldiler ve

²¹³ Ramazan Şeşen, *Kudüs Fatihî*, s. 24-25; Altan, *İkinci Haçlı*, s. 106-107; Seteven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (çev. Fikret Işılan), Cilt II, Ankara: TTK, 1992, s. 194-195; Demirkent, "Haçlılar", s. 533; Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 47-53; Kanat-Burçak, *Sorularla Haçlı*, s. 112-127.

²¹⁴ Ramazan Şeşen, *Kudüs Fatihî*, s. 121-122; Runciman, *Haçlı Seferleri*, Cilt II, s. 383-384; Demirkent, "Haçlılar", s. 536-537; Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 54-60; Ayşe Dudu Kuşçu, *Eyyûbî Devleti Teşkilâtı*, Ankara: TTK, 2013, s. 105-110; Kanat-Burçak, *Sorularla Haçlı*, s. 128-144.

²¹⁵ Filistin'in batı kıyısında bulunan tarihi bir şehirdir. Bkz. Yâkût el-Hamavî, *Mu'cem el-Buldân*, Cilt III, s. 705; Feridun Emecen, "Akkâ", *DİA*, Cilt 2, (1989), s. 265-267.

²¹⁶ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (çev. Fikret Işılan), Cilt III, Ankara: TTK, s. 134; Demirkent, "Haçlılar", s. 539; Ali Aktan, "Memlûk-Haçlı Münasebetleri", *Belleten*, Cilt LXIII, Sayı 237, (Ağustos 1999), s. 412; Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 64-65; Kanat-Burçak, *Sorularla Haçlı*, s. 163-166.

1219 Şubat ayında hiçbir direniş ile karşılaşmadan 'Âdilîye'yi de ele geçirdiler. Bunun üzerine Haçlı ilerlemesini durdurmak amacıyla iki kardeş ordularını birleştirme kararı aldı fakat bu da Haçlıların ilerlemesini durduramadı. Haçlılar ile anlaşmaktan başka çaresi kalmayan el-Melik el-Kâmil, Ekim ayında Haçlıların Mısır'ı terk etmeleri karşılığında kendilerine Kudüs'ü vermeyi teklif etti. Fakat Haçlılar bu teklifi kabul etmeyerek 5 Kasım 1219'da Dimyât'ı ele geçirdiler. Şehri ele geçiren Haçlılar geniş çaplı yağma hareketine başladılar ve bu yağmada ele geçirilen değerli ganimetleri ise aralarında paylaştılar. Şehre yerleşen Haçlılar bir yıl içinde burayı Mısır ile ticaretlerinin merkezi haline getirdiler²¹⁷.

Haçlıların şehirde kaldığı bu süre zarfında el-Melik el-Kâmil boş durmadı ve onları Mısır'dan çıkartmak için donanmayı güçlendirdi. Hazırlamış olduğu bu donanmayı 1220 yılında Kıbrıs'a gönderdi. Limasol'da bulunan Haçlı donanması Müslümanlar tarafından ele geçirildi. Bu ani baskın karşısında oldukça zor durumda kalan Pelagius, II. Frederick'in gelmesini bekledi. II. Frederick kendisi bizzat gelmeyerek Bavyera Dükü Ludwing'e büyük bir kuvveti Mısır'a yollamasını emretti. Kalabalık Haçlı ordusu karşısında endişeye kapılan el-Melik el-Kâmil, Kudüs ve Filistin'i otuz yıllık bir anlaşma karşılığında Haçlılara bırakmayı teklif etti. el-Melik el-Kâmil'in bu teklifini reddeden Pelagius ve Ludwing Müslümanlara saldırmaya karar vererek harekete geçtiler. Bu büyük Haçlı saldırısı tam da Nil'in taşma zamanına denk geldi ve zaten sular yükselmeden yardıma gelen Müslüman ordusu ile birlikte el-Melik el-Kâmil, kanalın su seviyesi yükselince Haçlı donanmasının dönüş yolunu keserek onları her taraftan kuşattı. Bu kuşatma neticesinde zor durumda kalan Pelagius geri çekildi. el-Melik el-Kâmil'e barış teklifinde bulunarak onun şartlarını kabul etti. Anlaşmaya göre Haçlılar Dimyât'ı terk ederek imparatorun da onaylayacağı sekiz yıllık bir anlaşmayı kabul edecekti. Her iki tarafın esirleri de karşılıklı serbest bırakıldı. Yapılan bu anlaşma gereğince Haçlılar 8 Eylül 1221'de Mısır'dan ayrıldı ve böylelikle şehir tekrar Müslümanların eline geçti²¹⁸.

V. Haçlı seferi başarısızlıkla sonuçlanınca Avrupa bunun sorumlusu olarak Pelagius, Papa ve İmparatoru gördü. Her ne kadar kazanan Müslümanlar olsa da bu

²¹⁷ Runciman, *Haçlı Seferleri*, Cilt III, s. 142-143; Demirkent, "Haçlılar", s. 539; Aktan, "Memlûk-Haçlı", s. 412; Kanat-Burçak, *Sorularla Haçlı*, s. 167-170.

²¹⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri*, Cilt III, s. 147-148; Demirkent, "Haçlılar", s. 540.

sefer neticesinde Mısır, Haçlıların yağma harekelerine ve yerli halkının ise çeşitli işkencelere maruz kalmasına neden oldu. Haçlıların verdikleri zararın faturası ise Mısır'da ikamet eden Hristiyanlara kesildi. Dimyât'ta ticaretle uğraşan özellikle İtalyan tacirler, İskenderiye'deki itibarlarını kaybetti. Haçlıların şehirdeki tahribatlarının ortadan kaldırılması ve şehrin yeniden imar edilmesi için Hristiyan halktan ağır vergiler alındı ve Kiyâmet Kilisesi kapatıldı²¹⁹.

VI. Haçlı Seferi (1228-1229): Kudüs'ün geri alınması için V. Haçlı Seferi'nden tam yedi yıl sonra başlatıldı. Kutsal Roma İmparatoru II. Fredrich Eyyûbî Sultanı el-Melik el-Kamil ile diplomatik girişimlerden sonra uzlaştı ve 1299'da imzalan anlaşmayla Yafa²²⁰, Kudüs ve Saydâ²²¹ başta olmak üzere çevredeki şehirler de Haçlılara bırakıldı²²².

VII. Haçlı Seferi (1249-1250): Harizmliler, Eyyûbî Sultanı Necmeddin Eyyûb'un yardımıyla 11 Temmuz 1244'te Kudüs ele geçirdiler. Böylelikle şehir kesin olarak Haçlıların elinden çıktı. Papa IV. Innocent 1245'te kilise içinde çıkan sorunları halletmek ve İmparator II. Frederick ile gerginleşen durumu nasıl halledileceğini görüşmek üzere Lyon'da bir konsil topladı. Bu görüşmeler esnasında Haçlılar Doğu'da uğradıkları yenilgi nedeniyle Papa'dan yardım istediler. Avrupa'da yaşanan bu problemlerden dolayı Papa bu çağrıya yanıt veremedi ve Müslümanlar üzerine düzenlenecek yeni bir Haçlı seferine oldukça hevesli olan Fransa Kralı IX. Saint Louis'i destekledi²²³.

Papa'dan aldığı destekle IX. Saint Louis 1248'in Ağustos ayında yola çıktı. Haçlı ordusu 17 Eylül'de Kıbrıs'a geldi. Haçlı ordusu hazırlıklarını tamamladıktan sonra 1249 yılı Mayıs ayında Kıbrıs'tan yola çıktılar. IX. Saint Louis, Mısır sahillerine geldiği sıralarda Necmeddin Eyyûb ağır şekilde hasta idi. Müslümanlar, Haçlılara karşı duramayacaklarını anladılar ve Dimyât'ı boşaltarak el-Mansûra'ya

²¹⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri*, Cilt III, s. 148; Demirkent, "Haçlılar", s. 540.

²²⁰ Doğu Akdeniz'in Filistin sahilinde bir liman şehridir. Bkz. Ebru Altan, "Yafa", *DİA*, Cilt 73, (2013), s. 207-209.

²²¹ Lübnan'da Akdeniz kıyısında bulunan tarihi bir şehirdir. Bkz. Yâkût el-Hamavî, *Mu'cem el-Buldân*, Cilt III, s. 437-438.

²²² Demirkent, "Haçlılar", s. 540.

²²³ Runciman, *Haçlı Seferleri*, Cilt III, s. 218-219; Demirkent, "Haçlılar", s. 541; Aktan, "Memlûk-Haçlı", s. 412; Kanat-Burçak, *Sorularla Haçlı*, s. 181-185.

çekildiler. Haçlılar böylelikle hiçbir direnişle karşılaşmadan 5 Haziran 1249 tarihinde şehri tekrar ele geçirdiler. Tam da bu esnada Necmeddin Eyyûb'un durumu ağırlaştı ve nakledildiği el-Mansûra'da 23 Kasım 1249'da vefat etti²²⁴.

Haçlıların Mısır'ı ilhak ettiği bu sıralarda Necmeddin Eyyûb'un vefatı ve tahtın varisinin Hısnıkeyfa'da bulunması devleti içinden çıkılmaz zor bir duruma soktu. Bütün bu olanlar Kahire'de huzursuzluğa sebep oldu ve bu da Haçlıların tam da aradıkları bir fırsattı. Fakat tam da bu esnada tarih alışıl gelmiş seyrinden farklı bir olaya sahne oldu. Bir kadın, Necmeddin Eyyûb'un dul eşi Şecer ud-Durr, oldukça önemli olan bu olay karşısında kocasının ölümünü gizliyerek Mısır'ı içine düştüğü bu zor durumdan kurtardı²²⁵.

Alınan bütün tedbirlere rağmen IX. Saint Louis Necmeddin Eyyûb'un ölüm haberini aldı, bu durumu saldırı fırsatı sayan Haçlılar, kesin darbeyi indirmek için harekete geçti. Haçlıların saldırıya geçmesiyle iki taraf arasında şiddetli çarpışmalar başladı; çatışmalar devam ederken meşakatli bir yolculuktan sonra Turanşah Mansûra'ya gelebildi²²⁶.

Turanşah tahta oturur oturmaz Haçlılarla savaşmak üzere hafif gemilerden oluşan bir donanma inşa ettirdi. İnşa edilen bu gemilerle Dimyât'tan Haçlılara yiyecek taşıyan gemileri yakaladılar. Seksenden fazla Haçlı gemisi bu suretle ele geçirildi. Haçlılar arasında açlık tehlikesi baş gösterdi ve bu tehlikeyi akabinde onlar arasında yayılan dizanteri, tifüs gibi salgın hastalıklar da izledi. Bütün bu olumsuzluklar nedeniyle ordusunu Dimyât'tan geri çekmekten başka çaresi kalmayan IX. Saint Louis, ayrıca Dimyât karşılığında Kudüs'ün verilmesi teklifiyle elçilerini Turanşah'a gönderdi. Fakat onun bu teklifi kati suretle reddedildi. Eyyûbîler Haçlılara saldırarak IX. Saint Louis de dâhil olmak üzere ordunun bütün komutanlarını da esir alarak Haçlıları yendiler. IX. Saint Louis, Dimyât'ı teslim

²²⁴ Jean De Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, (çev. Cüneyt Kanat), Ankara: Vadi, 2002, s. 88-89; Runciman, *Haçlı Seferleri*, Cilt III, s. 223-225; Demirkent, "Haçlılar", s. 541; Şeşen, *Salahaddin'den Baybars'a*, s. 213-218; Aktan, "Memlûk-Haçlı", s. 412-412.

²²⁵ Şeşen, *Salahaddin'den Baybars'a*, s. 220; Bahriye Üçok, *İslâm Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2011, s. 84-85; Samira Kortantamer, "Şecer ud-Durr'un İntikamı", *Acta Turcica*, Sayı 5/2, (2011), s. 213; Cengiz Tomar, "Şecerüddür", *DİA*, Cilt 38, (2010), s.404.

²²⁶ Şeşen, *Salahaddin'den Baybars'a*, s. 221-222; Runciman, *Haçlı Seferleri*, Cilt III, s. 226; Demirkent, "Haçlılar", s. 541; Aktan, "Memlûk-Haçlı", s. 413-414.

etmeyi ve bir milyon Bizans altını ödemeyi kabul ederek ordusunu kurtarabilecekti ve yapılan anlaşma gereğince Haçlılar 6 Mayıs 1250'de Dimyât'ı terk ettiler²²⁷.

V. Haçlı Seferi gibi Mısır'a düzenlenen VII. Haçlı Seferi de Haçlılar açısından tam bir başarısızlıkla sonuçlandı. Eyyûbîler'den sonra aynı coğrafyada kurulan Memlûk Devleti tıpkı selefi gibi Haçlıların izlerini Müslüman topraklardan silmek amacıyla onlara karşı cihati kendilerine vazife bildi.

Memlûk Sultanı Baybars (1260-1277), Suriye'de bulunan Haçlı kalıntılarını temizlemeye başladı. 1268 yılında Antakya'yı Haçlıların elinden aldı. Kalavun (1279-1290) selefinin politikasını devam ettirerek 1285 yılında Hospital Şövalyeleri'nin elinde bulunan Merkab Kalesi'ni ele geçirdi. Bundan tam dört sene sonra 1289 yılında Trablus'u da Haçlılar'dan geri aldı²²⁸. Kalavun'dan sonra tahta geçen oğlu el-Eşref Halil (1290-1293) babasının kaldığı yerden devam ederek 1291 yılında Akkâ'yı Haçlılar'dan geri aldı. Sultan bu büyük başarısı karşısında hız kaybetmeyerek aynı yıl içerisinde Saydâ ve Beyrut'u da ele geçirdi²²⁹.

Akkâ'nın ve diğer sahil şehirlerinin Memlûkler tarafından alınması Haçlıların buradaki siyasi varlığını sona erdirdiği gibi aynı zaman da onların buralarda gerçekleştirdikleri ticari faaliyetleri de sekteye uğratmıştı. Haçlıların Suriye'deki topraklarını bu şekilde kaybetmeleri Avrupa'da da oldukça yankı buldu. Kaybettikleri toprakları geri almak ve Memlûkler'den intikam almak amacıyla konumuz açısından son derece önemli olan İskenderiye baskınına gerçekleştirdiler.

1.2.1.1. İskenderiye Baskını

1291 yılında Akkâ'nın Memlûkler tarafından ele geçirilmesi Haçlıların Memlûk topraklarındaki ticari faaliyetlerini sekteye uğratmıştı. Haçlılar hem kaybettikleri toprakları geri almak hem de Memlûk Devleti'ni hâkim olduğu coğrafyadan silmek için harekete geçtiler. Memlûk Devleti ekomisinin kaynağını

²²⁷ Şeşen, *Salahaddin'den Baybars'a*, s. 224-226; De Joinville, *Bir Haçlı'nın*, s. 130-131; Runciman, *Haçlı Seferleri*, Cilt III, s. 228-230; Demirkent, "Haçlılar", s. 541; Aktan, "Memlûk-Haçlı", s. 144.

²²⁸ Ramazan Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri (1260-1277)*, İstanbul: İSAR, 2009, s. 123-124; Şeşen, *Haçlılar Önünde*, s. 88; Ağır, *Memlûk Tarihçileri*, s. 54; Aktan, "Memlûk-Haçlı", s. 419-420.

²²⁹ Aktan, "Memlûk-Haçlı", s. 436.

Doğu ve Batı arasında yaptığı ticaretten sağlıyordu²³⁰. Papa öncelikle Memlûklerin buradaki ticaretini bitirmek adına Avrupalı tüccarların Mısır ve Suriye sahillerinde Memlûklerle ticaret yapmalarını yasaklayarak ekonomik ambargo uyguladı²³¹.

Papa her ne kadar Avrupalı tüccarların Memlûk topraklarında ticaret yapmalarını yasaklasa da bazı Avrupalı devletler özellikle İtalyanlar bu topraklardaki ticari faaliyetlerini kaybetmemek için Papa'nın bu emrine uymadılar. Bu taktiği işe yaramayan Papa Akdeniz'deki donanmasını kuvvetlendirerek Memlûklerle ticaret yapan Avrupalı gemileri tek tek ele geçirmeye başladı. Papa ayrıca ele geçirdiği gemilerdeki ticari mallara ve eşyalara da el koydu. Amaçları Memlûklerin ticari faaliyetlerini kesintiye uğratmaktı²³².

Akdeniz'in doğusunda bulunan ve doğudaki en büyük Haçlı üssü olan Kıbrıs, Lusignan ailesinin yönetimi altındaydı. Bu Haçlı ailesi korsanlık faaliyetlerini destekleyerek Memlûklerin Mısır ve Suriye'deki gemilerine hücum ediyor, Avrupalı gemilerin Mısır ve Suriye sahillerine ulaşmasını engelliyordu. Bu nedenle Papa'nın Memlûkler üzerine düzenleyeceği Haçlı seferine büyük destek veren Kıbrıs Kralı I. Pierre de Lusignan 1362-1365 yılları arasında Batı Avrupa ülkelerine ve Papa'ya giderek onların desteğini aldı²³³.

Bahsedilen bu nedenlerden farklı olarak İskenderiye baskınının görgü tanığı olan müverrih Muhammed b. Kâsım en-Nuveyrî, Kıbrıs Kralı I. Pierre de Lusignan'ın İskenderiye'ye düzenlediği bu seferin yedi sebebi olduğunu belirterek sırasıyla bu sebepleri izah etmiştir:

²³⁰ Sa'id Âbd el-Fettâh Âşûr, *el-Asr el-Memâlikî fi Mısır veş-Şâm*, Kahire: Mektebe el-Anglo el-Mısriyye, 1994, s.137; A. Mesut Ağır, *Memlûklarda Ticaret*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2015, s.106.

²³¹ Âşûr, *el-Asr el-Memâlikî*, s. 137. Ayrıca Memlûklere uygulanan ekonomik ambargoya dair ayrıntılı bilgi için bkz. Fâiz Ali Bahit, "Mısır'a Uygulanan Haçlı Ekonomik Ambargosu Karşısında Çerkes Memlûkleri", (çev. F. Akkuş Yiğit vd.), *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırma Dergisi*, Sayı: 1/1, (Temmuz 2015), s. 125-138.

²³² Âşûr, *el-Asr el-Memâlikî*, s. 137.

²³³ Âşûr, *el-Asr el-Memâlikî*, s. 137; Steenberg, "The Alexandrian Crusade", s. 124; Albrecht Fuess, "Rotting Ships and Razed Harbors: The Naval Policy of the Mamluks", *Mamlûk Studies Review*, Cilt V, (2001), s. 51; André Clot, *Kölelerin İmparatorluğu Memlûklerin Mısır'ı (1250-1517)*, (çev. Turhan İlgez, İstanbul: Epsilon, 2005, s. 95. Ayrıca Memlûk-Kıbrıs ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Buharalı, "Kıbrıs'ta İlk Türkler", s. 82-120; Fatih Yahya Ayaz, *Memlûk-Kıbrıs İlişkileri Kıbrıs'ta İlk Türk Hâkimiyeti*, Ankara: TTK, 2016.

I. Sultan en-Nâsir Muhammed zamanında Hristiyan kâtiplerin divanlarda çalışmaları yasaklandı. Daha sonra ise onlara İslamiyete geçme şartıyla mesleklerine geri dönme hakkı tanındı. İslamiyeti kabul etmeyenlere ise ceza olarak giydikleri elbiselerin kuyruk ve kol kısımları ile sarıklarının kısa olması emredildi. Ülkede yaşayan zımmi Hristiyanlar gibi onları da eşeklerin üzerinde sokaklarda tek sıra halinde yürüttüler. Yazar burada en-Nâsir Muhammed'in bunu yapmaktaki amacını ise bütün divanları Hristiyanlardan temizleyerek sadece Müslümanların çalışmasını sağlamak olarak belirtmektedir. Sultan, Hristiyanlara uygulanan bu sistemin Yahudilere de uygulanmasını emretti. Yahudilerin de sarıkları kısa olacak; Hristiyan kadınların taktıkları kemerler mavi, Yahudi kadınların taktıkları kemerler ise sarı olacaktı. Bu uygulama ile Hristiyan ve Yahudilerin sokaklarda yürümeleri imkânsız hale geldi. Hatta durum oldukça çirkin bir hal aldı ve alt sınıftan olan avam zımmilere hakaret edip döverek onları bindikleri eşeklerden attılar²³⁴. Müslüman şehirlerde ticaret yapan ve zımmilere yapılan bu kötü muameleyi gören Frenk tüccarlar buldukları şehirleri terk ettiler. Ülkelerine geri döndükleri zaman zımmilere yapılan bu kötü muameleyi Avrupa ülkelerinde anlattılar²³⁵.

II. I. Pierre de Lusignan babasının ölümünden sonra Kıbrıs Kralı olunca Sultan Kalavun, Kıbrıs Kralı'nın Sûr²³⁶ şehrine giderek, burada bir sütun dikmesini emretti. Şehre sütun dikme bir gelenektir ve ancak bu sütun dikilirse Kıbrıs Kralı'nın hâkimiyeti meşru olacaktı. Fakat Kıbrıs Kralı, Sultan Kalavun'un bu emrini umursamadı. Bunun üzerine Sultan, Kıbrıs Kralı'nın Sûr şehrine girmesini yasakladı²³⁷.

III. 1354/ 1355 (h.775) yılında Frenklere ait bir grup savaş gemisi İskenderiye'ye geldi. Limanda karışıklık çıkararak karşılıklı ne çıkarsa ele geçirdiler. Daha sonra İskenderiye'nin doğu ve batı limanlarında tur atmaya başlayan bu Frenk gemileri İskenderiye'nin batı limanından gelen Müslüman tüccarlara ait gemiye saldırdılar. Müslümanların, onların bu saldırısına oklarla karşılık vermeleri

²³⁴ en-Nuveyrî, *Kitâb el-İlmâm*, s. 96.

²³⁵ en-Nuveyrî, *Kitâb el-İlmâm*, s. 96.

²³⁶ Lübnan'ın Akdeniz kıyısında bulunan tarihi bir şehirdir. Bkz. Yâkût el-Hamavî, *Mu'cem el-Buldân*, Cilt III, s. 433.

²³⁷ en-Nuveyrî, *Kitâb el-İlmâm*, s. 97.

sonucunda başarılı olamayan Frenkler, gemileri ile birlikte Bahr el-Silsile’de sıkışıp kaldılar. Frenkler gemilerinin içinde yiyecek ve içecek sıkıntısı çekmeye başlayınca Müslümanlardan yardım istediler. Bunun üzerine Müslümanların yardımını olan Frenkler haince bir davranış sergileyerek Müslümanların gemilerine saldırdılar ve gemideki bütün ticari malları da ele geçirdiler. Kıbrıs Kralı ise bu haberden oldukça memnun oldu ve İskenderiye’yi ele geçirmek için hazırlıklara başladı²³⁸.

IV. Frenklere ait bir gemi Reşîd kıyısında bulunan bir adaya saldırdı. Burada bulunan Müslümanlardan kadın erkek 25 kişiyi esir olarak aldılar. Bu olay da Kıbrıs Kralı’nı oldukça memnun etti ve sefer için cesaretlenmesine neden oldu²³⁹.

V. 16 Eylül 1354 tarihinde Bukîr Limanı’na Frenklere ait üç gemi geldi. Burada bulunan bostanların arasında ele geçirdikleri kadın erkek, çoluk çocuk, atmış altı Müslümanı esir aldılar. Buradan da esirlerle birlikte Saydâ’ya gittiler. Müslümanlar ise Frenklere fidye ödeyerek esirlerini geri aldılar²⁴⁰.

VI. Frenklere ait altı gemi bir gece vakti Bukîr Limanı’na yanaştı. Karada ise onların yön bulmalarına yardımcı olacak casuslar ellerinde meşaleler ile beklemekteydiler. Fakat o gece limanda avlanan balıkçılar dağınık halde bulunan bu Frenk gemilerini fark etti. Frenkler fark edildiklerini anlayınca Bukîr’den Reşîd’e doğru demir aldılar. Bukîr’den ayrılmadan önce buradaki kalelere de zarar vermeyi ihmal etmeyen Frenkler, üç gemi ile Reşîd Limanı’na demir attılar. Burada Müslümanlar ellerinde silahlarla Frenkleri hazır bir şekilde bekliyorlardı. Frenkler Müslümanlarla giriştikleri mücadele sonucunda yenilerek gemilerine doğru kaçmaya başladılar. Fakat tam da bu esnada Ahmed adındaki biri, kaçan Frenklerin önüne geçerek gemilerinin iplerini kesti. Bunun üzerine Frenkler denize atlayarak gemilerine doğru yüzmeye başladılar. Korkup panik halinde olmaları ve giydikleri zırhların ağırlığı nedeniyle de boğularak öldüler²⁴¹.

²³⁸ en-Nuveyrî, *Kitâb el-İlmâm*, s. 97-101.

²³⁹ en-Nuveyrî, *Kitâb el-İlmâm*, s. 103.

²⁴⁰ en-Nuveyrî, *Kitâb el-İlmâm*, s. 106.

²⁴¹ en-Nuveyrî, *Kitâb el-İlmâm*, s. 107-109.

VII. İskenderiye’de bulunan Venekli bir Frenkin halk tarafından öldürülmesi²⁴².

Müellif bütün bu sebeplerden dolayı Kıbrıs Kralı I. Pierre de Lusignan’ın bütün Avrupa ülkelerini gezerek Papa’dan yardım talebinde bulunduğunu ve yardım topladıktan sonra büyük bir orduyla İskenderiye’ye geldiğini belirtmektedir.

Papa’dan ve Avrupalı devletlerden asker, silah ve para yardımı alan Kıbrıs Kralı ayrıca Rodos Şövalyeleri’nin de desteğini aldı. Mısır’a gönderdiği casuslardan tahta henüz on yaşında bir çocuk sultanın geçtiğini ve İskenderiye valisi Halil b. ‘Arrâm’ın²⁴³ hacca gittiğini ve yerine hacdan dönünceye kadar Emir Cangara’yı bıraktığını öğrenen Kıbrıs Kralı saldırıyı İskenderiye’ye yapmaya karar verdi. Saldırı için bütün hazırlıkları tamamlayan Kıbrıs Kralı ve Haçlılar, Rodos Adası’nda toplandılar. Haçlılar burada Memlûklere en iyi darbeyi nasıl indirecekleri hakkında istişare ettiler. Haçlılardan biri saldırı için en uygun zamanın cuma günü Müslümanların cuma namazını kılmaya gittikleri vakit olduğu dile getirdi. Çünkü bu vakitte şehir namaz dolayısıyla boş olacaktı²⁴⁴. Kıbrıs Kralı’nın saldırı tarihi olarak 8 Ekim 1365’i seçmesinin diğer bir nedeni ise 9 Ekim’de Nil’in su seviyesinin taşacak olmasıydı. Bu taşma vesilesiyle Memlûk ordusu İskenderiye’ye yardıma gelemeyecekti²⁴⁵. İlginç bir tesadüftür ki Memlûk müverrihleri eserlerinde bu olayı anlatırken Müslümanlar arasında dolaşan bir kehanete göre İskenderiye bir cuma günü Hristiyanlar tarafından alınacaktı demişlerdir.

Bu saldırı haberi ile ilgili bilgiyi alan vali Halil b. ‘Arrâm İskenderiye’nin kapılarından biri olan Bâb el-Ahdar yakındaki kısa olan surları yükseltti. Hiç vakit kaybetmeden de bu haberi Sultan ve Yelboğa el-Ömerî’ye iletmesine rağmen devlet yetkileri ne bu haberle ne de İskenderiye halkının durumu ile ilgilenmedi²⁴⁶.

²⁴² en-Nuveyrî, *Kitâb el-İlmâm*, s. 109.

²⁴³ en-Nuveyrî diğer müelliflerden farklı olarak limanın valisinin Emir Zeyneddîn b. Halid olduğunu belirtmektedir. Bkz. en-Nuveyrî, *Kitâb el-İlmâm*, s. 111.

²⁴⁴ İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 271; ‘Âşûr, *el-‘Asr el-Memâlikî*, s. 137-138; Fuess, “Rotting Ships”, s. 51-52.

²⁴⁵ en-Nuveyrî, *Kitâb el-İlmâm*, s. 134.

²⁴⁶ en-Nuveyrî, *Kitâb el-İlmâm*, s. 111; el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 105; Aktan, “Memlûk-Haçlı”, s. 443.

7 Ekim 1365 tarihinde Çarşamba günü İskenderiye'nin doğu ve batı limanlarında Frenklere ait gemiler görüldü. İskenderiye halkı bu gemileri Venedikli tüccarların gemileri zannederek onlarla alış-veriş yapmak üzere bu gemileri beklediler. Fakat gemiler limana yaklaşmayınca insanlar bu durumdan oldukça tedirgin oldular. Perşembe sabahı ise bu Frenk gemileri çoğalarak limana doğru yaklaşmaya başladı. Gemilerin üzerindeki devasa büyüklükteki kaleleri gören Müslümanlar şehrin surlarına çıkarak surları fenerlerle aydınlattılar. Düşman ise bulunduğu yerden hareket etmedi²⁴⁷.

Limanda bulunan Frenk gemileri Müslümanları tedirgin etmiş olsa da halkın büyük çoğunluğu bu gemilerden korkmayarak günlük hayatlarına devam ediyorlardı. Sahilde buluna avam ve harâfiş²⁴⁸ Hristiyan din adamlarına ve Kıbrıs Kralı'na lanet okuyarak küfrediyorlardı. en-Nuveyrî'nin deyimiyle Kıbrıs Kralı kendisine edilen bütün hakaretleri duymuş fakat yanındaki askerleri ile birlikte bu duruma son derece sessiz kalmışlardır. Kıbrıs Kralı Perşembe gecesi Müslüman asker kılığındaki casuslarını bu kalabalığın arasına gönderdi. Bu casuslar Müslüman halk arasında gezerek burada satıcılardan yiyecek almayı ihmal etmediler. Satın aldıkları yiyecekleri krallarına götüren casuslar, şehirde savaşacak kimsenin olmadığını, insanların alış-veriş yaparak yiyip içtiklerini ve bazılarının ise sahilde kazdıkları kumlarda uyudukları malumatını verdiler²⁴⁹.

Saldırının gerçekleşeceği cuma sabahı tehlike fark edilmiş olacak ki Buhayre Bedevileri'nden (Araplardan) bir grup şehir halkına yardıma geldiler²⁵⁰. Şehirde bulunan Mağribli savaşçılardan biri olan 'Abdullâh et-Tâcir, Emir Cangara'nın yanına giderek düşmanın oldukça güçlü olduğunu; İskenderiye halkının surların dışında savunmasız halde bulunduğunu, halk için en doğrusunun surların içene girmeleri ve surların üstünde yardım gelene kadar savaşmaları gerektiğini dile getirdi. Bu konuşma gerçekleşirken şehirde bulunan ribât sahiplerinden biri de

²⁴⁷ en-Nuveyrî, *Kitâb el-İlmâm*, s. 137-138.

²⁴⁸ Memlûk toplumunda genellikle dilencilik yaparak geçimlerini sağlayan aşağı sınıf halka verilen isimdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. William M. Brinner, "The Significance of the Harâfiş and Their Sultan", *Journal Of The Economic And Social History Of The Orient*, Cilt 4, (1963), s. 190-215; Seyyid Muhammed es-Seyyid, "Harfûş", *DİA*, Cilt 16, (1997), s. 165-167.

²⁴⁹ en-Nuveyrî, *Kitâb el-İlmâm*, s. 141-142.

²⁵⁰ en-Nuveyrî, *Kitâb el-İlmâm*, s. 145; el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 105; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 374.

'Abdullâh et-Tâcir'e dönerek Müslümanların şehre birden bire girdikleri zaman ribâtlarının tahrip olacağını ve Frenklerin de herhangi bir tehlike arz etmediklerini dile getirdi²⁵¹. Emir Cangara ise oldukça yanlış bir karar vererek ribât sakinlerinin sözünü dinledi ve insanları şehrin surlarının içine almadı²⁵².

Frenkler, 8 Ekim 1365'te²⁵³ Cuma günü, Müslümanlar cuma namazını kıldıkları esnada İskenderiye'ye saldırdılar. en-Nuveyrî'ye göre İskenderiye önlerine gelen düşman donanmasının sayısı yetmişti²⁵⁴. İbn İyâs ve İbn Tagribirdî donanmanın yanında Frenk ordusunda otuz binden fazla asker de bulunduğunu belirtmektedirler²⁵⁵. Fakat ortaçağ Arap kaynaklarında düşman donanmasının sayısı ile ilgili farklı bilgiler mevcuttur. el-Makrîzî düşman donanmasının sayısının yetmiş ila seksen arasında olduğu ifade etmektedir²⁵⁶. İbn Kâdî Şuhbe ise Kıbrıs kralı ile birlikte sayı vermeden yalnız şevanîden oluşan pek çok geminin İskenderiye'ye geldiği belirtmektedir²⁵⁷. Düşman donanması gurâbtan²⁵⁸ oluşan yirmi dördü Venedik, ikisi Ceneviz, onu Rodos, ikisi Fransız ve geri kalanları Kıbrıslılara ait olan gemilerdi²⁵⁹. Müellif en-Nuveyrî farklı olarak düşman donanmasının on dördü Venedik, onu Rodos, ikisi Ceneviz, beşi Fransız ve geri kalan gemilerin de Kıbrıslılara ait olduğu belirtmektedir²⁶⁰.

Surların dışında bulunan yemek satıcıları Frenkleri demirden giysiler, zırhlar ve kalkanlar içinde başlarındaki parlak miğferleri ve ellerindeki keskin kılıçlarıyla görünce korkudan oradaki eşyalarını bırakarak yalın ayak kaçmaya başladılar. Bu

²⁵¹ en-Nuveyrî, *Kitâb el-İlmâm*, s. 142-144.

²⁵² en-Nuveyrî, *Kitâb el-İlmâm*, s. 145.

²⁵³ en-Nuveyrî'den farklı olarak Ortaçağ Arap kaynaklarında Frenklerin İskenderiye baskını ile ilgili farklı tarihler verilmektedir. Bkz. el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 105; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 24; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 21; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1 s. 373; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, s. 704; İbn Habîb, *Tezkiret en-Nebîh*, s. 766; İbn Dokmâk, *el-Cevher es-Semîn*, s. 411.

²⁵⁴ en-Nuveyrî, *Kitâb el-İlmâm*, s. 230; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 24; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 21; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 374. İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 270.

²⁵⁵ İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 21; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 24.

²⁵⁶ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 105.

²⁵⁷ İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 270.

²⁵⁸ Özel olarak asker taşımak amacıyla yapılan gemilerdir. Hem yelken hem de kürekle hareket ettirilebilirdi. Gani, *Memlûk Deniz*, s. 51.

²⁵⁹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 107; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 23.

²⁶⁰ en-Nuveyrî, *Kitâb el-İlmâm*, s. 230.

kaçışma esnasında buradaki satıcılardan çoğu Frenklerin kılıç darbeleriyle ya da İskenderiye'nin kapılarından biri olan Bâb er-Reşîd'den geçerken izdiham sonucunda ayaklar altında ezilerek öldü, bazıları ise Frenklerin kılıçlarından kurtularak kaçmayı başardı. Frenkler şehirde bulunan bedevilerin de kaçmasıyla rahatlıkla içeri girdiler²⁶¹. en-Nuveyrî'nin tabiriyle İskenderiye halkı bu ani baskın karşısında hiçbir şey yapamamış, insanlar havada uçuşan insan ve at kafalarını görünce adeta korkudan akli dengelerini yitirmeye başlamışlardı²⁶².

Bu kaçışma anında Müslümanlardan bir grup şehirde bulunan bahsi geçen ribâtı korumak için gönüllü kaldı. Frenkler ribâtın etrafını sarınca Müslümanlar buna ok atarak karşılık verdiler. Okları bitince Müslümanlar, Frenklere ribâtın dışındaki taşları atarak karşılık verdiler. Müslümanların taşlarının bitmesi üzerine Frenkler ribâtın pencerelerini kırarak içeri girdiler ve buradaki bütün Müslümanları kılıçtan geçirdiler²⁶³.

Frenkler İskenderiye'de ilerleyerek şehrin bir diğer kapısı olan Bâb ed-Divan'a yöneldiler ve bu kapıyı yaktılar. Burada surlara merdiven dayayarak surların üzerine çıktılar. Surların üzerindeki Frenkleri gören Müslümanlar kaçışmaya başladılar. Bu kaçışma esnasında Frenkler karşılıklarına çıkan bütün Müslümanları kılıçtan geçirdiler. Ancak Bâb el-Birr'den kaçanlar Frenkler'den kurtulabildi²⁶⁴. en-Nuveyrî baskın esnasında yapılan bir hainliği gözler önüne sermektedir. Şehirde divan kâtibi olarak görev yapan Şemseddin b. Gurâb, Kıbrıs Kralı ile işbirliği içindeydi. Baskından önce Kıbrıs Kralı şehre gelerek onunla görüştü. Kral onun rehberliğinde şehirde dolaşarak şehir ve içindekileri gözlemledi. Bu işbirliği neticesinde Şemseddin b. Gurâb, Bâb ed-Divan kapısını kapatarak Müslümanların şehrin içine girmesine engel oldu. Kapı korunmasız kaldığı için Frenkler de rahatlıkla şehre girdiler. Halil b. 'Arrâm,

²⁶¹ en-Nuveyrî, *Kitâb el-İlmâm*, s. 417; el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 106; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s.374; Steenbergen, *The Alexandrian Crusade*, s. 126; Gani, *Memlûk Deniz*, s. 140.

²⁶² en-Nuveyrî, *Kitâb el-İlmâm*, s. 148.

²⁶³ en-Nuveyrî, *Kitâb el-İlmâm*, s. 150-151.

²⁶⁴ en-Nuveyrî, *Kitâb el-İlmâm*, s. 157.

Şemseddin b. Gurâb'ın bu yaptıkları öğrendikten sonra Gurâb'ı ortadan ikiye ayırdıktan sonra cesedini de Bâb er-Reşîd kapısında astı²⁶⁵.

Şehrin cephaneliğine ulaşan Frenkler bütün cephanelikleri de ateşe verdiler. Frenkler, şehrin bir diğer kapısı Bâb es-Sedre'ye gelerek kapının üzerine haçlarını astılar. Zaten şehir halkı Frenklerin Bâb er-Reşîd kapısını yakmaları sonucunda kaçmışlar ve onlara şehri açık bir şekilde teslim etmişlerdi²⁶⁶. Frenklerin şehri ele geçirdiğini gören Emir Cangara aldığı kararın neticesinden oldukça pişman oldu. Emir Cangara surların dışında İskenderiye'nin batısında Sultan Şaban'ın sarayının yakınlarında bulunan Matrûk bölgesine gitti²⁶⁷. İskenderiye'nin Bâb el-Havza kapısından girerek Beytu'l-Mâl'da bulunan parayı ve hapisanede tutulan Frenk tüccarlarından elli kişiyi yanına alarak halk ile birlikte Demenhûr'a doğru gitti²⁶⁸.

Cuma sabahı Kıbrıs Kralı I. Pierre de Lusignan at üstünde İskenderiye'ye girdi ve Frenkler şehirde taşınır taşınmaz ne varsa her şeyi ele geçirdikten sonra şehri yağmalamaya başladılar. Pek çok dükkânı yakıp İskenderiye'nin artık Hristiyanlara ait bir şehir olduğunu duyurdular. İskenderiye'nin Hristiyanlar tarafından ele geçirilmesi limandaki yerli Hristiyanlar tarafından sevinçle karşılandı. Limandaki Hristiyanlar bir araya gelerek Müslüman zenginlerin evlerini Frenklere gösterdiler. Frenkler bu evlere baskın düzenleyerek ne varsa ele geçirdiler²⁶⁹.

Frenkler Katalanlara, Cenevizlilere ve Marsilyalıları ait olan otelleri de ateşe verdiler, kervansarayları soyduktan sonra dükkânlardaki bütün kandilleri kırdılar. Dükkânlara zarar verdikleri gibi dükkânların içinde bulunan bütün eşyaları ve ürünleri de kırıp döktüler. Dükkânlarda bulunan yağ, bal gibi ürünler sokaklarda oluk oluk akmaya başladı. Kuyumcuları da soyarak bütün mücevher ve paralarını aldılar. Mısır ve Suriye tüccarlarının ticaret yapmak amacıyla getirdikleri top halindeki

²⁶⁵ en-Nuveyrî, *Kitâb el-İlmâm*, s. 157.

²⁶⁶ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 106; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 374; Aktan, "Memlûk-Haçlı", s. 444.

²⁶⁷ en-Nuveyrî, *Kitâb el-İlmâm*, s. 155.

²⁶⁸ en-Nuveyrî, *Kitâb el-İlmâm*, s. 155; el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 106; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 374; Steenbergen, *The Alexandrian Crusade*, s. 126-130; Aktan, "Memlûk-Haçlı", s. 444.

²⁶⁹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 106; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 23; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 374; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, s. 705; İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 271; Aktan, "Memlûk-Haçlı", s. 444.

kumaşları ele geçirdiler²⁷⁰. Evlerde bulunan paraları, mücevherleri, örtüleri, halıları, bakır eşyaları da ele geçiren Frenkler, ayrıca şehirde bulunan Bâb el-Bahr'ın 1. ve 2. kapılarını, Bâb el-Ahdar'ın da üç kapısını yaktılar. Şehrin doğu ve batı tersanelerinde bulunan Bâb el-Macânîk ve Bâb el-Halve kapılarını da yaktılar. İskenderiye halkı ise Frenkler karşısında yenildikleri zaman kendi gemilerini Frenklerin eline geçmesin diye delerek kullanılmaz hale getirdiler. Frenkler de gemileri kullanılmaz halde görünce ateşe verdiler. Frenkler ayrıca içinde değerli malları bulunduğu ve bu kumaşların işlendiği Dâr et-Tırâz'a yönelerek içindeki pahalı kumaşları aldıktan sonra burayı ateşe verdiler²⁷¹.

Olayların görgü tanıklarından biri Şeyh, tanık olduğu olayı şu şekilde anlatmıştır: Evimim üstünde bir yerde saklanarak Frenkleri gözlemliyordum. Frenklerin yanlarında devamlı yanan bir madde ile dolaşarak şehirde önlerine ne gelirse ateşe verdiklerini gördüm²⁷².

Fâtîmî veziri Dargam tarafından yaptırılan Dargam Kalesi'ni de ateşe veren Frenklerin yaptığı öldürme, esir alma ve yakma faaliyetleri cuma sabahından, pazar sabahına kadar devam etti²⁷³. Frenkler İskenderiye'de sekiz gün kaldıktan sonra ele geçirdikleri Müslüman ve gayrimüslim (Hristiyan, Yahudi) kadın, erkek ve çocuklardan oluşan beş bin esir ve ganimetlerle gemilerine geri döndüler ve 15 Ekim'de denize açılarak şehirden ayrıldılar²⁷⁴.

Müverrih en-Nuveyrî bütün bu olayların sonunda Hülagü'nün 1258 yılında Bağdat'a yaptığı katliama ayrıntılı bir şekilde değinmiş, Hülagü'nün hilafet merkezini ele geçirdikten sonra Halife'yi tekmeleyerek öldürttüğü, daha sonra şehre yönelerek burada karşısına çıkan herkesi kılıçtan geçirdikleri ve öldürdükleri

²⁷⁰ en-Nuveyrî, *Kitâb el-İlmâm*, s. 171.

²⁷¹ en-Nuveyrî, *Kitâb el-İlmâm*, s. 177.

²⁷² en-Nuveyrî, *Kitâb el-İlmâm*, s. 166-167.

²⁷³ en-Nuveyrî, *Kitâb el-İlmâm*, s. 177-178; el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 106; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 23; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 374; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, s. 705; İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 271; Aktan, "Memlûk-Haçlı", s. 444.

²⁷⁴ en-Nuveyrî, *Kitâb el-İlmâm*, s. 178-179; el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 106; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 374; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 22-23. İbn Kesîr ise Frenklerin baskın neticesinde ele geçirdikleri esirlerin sayısını dört bin olduğunu ve gemilerde götürdükleri ganimetlerin arasında altın, ipek ve baharatın bulunduğunu belirtmektedir. Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, s. 705; İbn Kâdî Şuhbe ise Frenklerin İskenderiye'de beş gün kaldıkları ve götürdükleri ganimetlerin arasında tatlılar, elbiseler ve binek hayvanlarının olduğu belirtmektedir. Bkz. İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 270.

insanların sayısının iki milyon olduğu; bu öldürülen insanların cesedlerinin sokaklarda büyük tepeler oluşturduğunu dile getirdikten sonra son olarak da Hülagü'nün yaptığı bu saldırının İskenderiye'ye yapılandan daha kötü olduğu belirtmiş ve beterin de beteri olduğu göstererek okuyucuya biraz da teselli vermek amacıyla İskenderiye baskını ile bu olayı kıyaslamıştır²⁷⁵.

Frenkler baskını Ekim ayının 8'inci gününde gerçekleştirilmelerine rağmen bu haber ancak üç gün sonra ayın 11'inci günü Kahire'ye ulaştı. İskenderiye'ye düzenlenen baskının haberi 'Abbâse'de avlanmak için bulunan Atâbek el-'Asâkîr Yelboğa el-Ömerî'ye ulaştığı zaman Sultan Siryâkûs'da²⁷⁶ bulunmaktaydı²⁷⁷. Yelboğa el-Ömerî ise bu haberi ilk önce Taybaoğa et-Tavîl'in bir hilesi olduğunu düşündü fakat haberin doğruluğundan emin olur olmaz hemen bir saat içinde Nil'in batı yakasına geçti ve öncü birlikler gönderdi. Durumun vahmiyeti anlaşılınca Kahire'de seferberlik ilan edilerek Kim askerlerinden birini bile göndermezse canının ve malının alınacağı duyuruldu²⁷⁸. İnsanlar bu çağrıdan sonra gruplar halinde gelmeye başladılar. Sultan ise askerleri ile birlikte Terrâne'ye gitti²⁷⁹. Bu sırada Emir Kutluboğa el-Mansûrî, Emir Kukenday ve Emir Halil b. Kosun İskenderiye halkını korumak için görevlendirilen öncü birliklerin başında İskenderiye'ye doğru yola çıktılar²⁸⁰.

Yelboğa el-Ömerî ve yanındakiler İskenderiye şehrine geldikleri zaman şehrin yakılıp yıkılarak harap olduğunu, şehrin sokaklarında şişmiş, kararmış, kokmuş insan cesetlerini gördüler ve bu görüntü karşısında adeta dehşete kapıldılar²⁸¹. Çoktan

²⁷⁵ en-Nuveyrî, *Kitâb el-İlmâm*, s. 223-224.

²⁷⁶ Mısır'da bulunan küçük yerleşim yerlerinden biridir. Bkz. Yâkût el-Hamavî, *Mu'cem el-Buldân*, Cilt III, s. 88.

²⁷⁷ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 104; İbn Tagribirdî, en-*Nucûm ez-Zâhire*, s. 25; İbn İyâs, *Bedâiz-Zuhûr*, s. 21; Aktan, "Memlûk-Haçlı", s. 442; İbn Dokmâk, *el-Cevher es-Semîn*, s. 411; Gani, *Memlûk Deniz*, s. 138; Fatma Akkuş Yiğit, "İskenderiye'de Venedik Ticareti, Konsolosları Ve Fondaco'su", *Ege ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, Cilt I, Sayı 2, (2015), s. 24.

²⁷⁸ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 104; İbn İyâs, *Bedâiz-Zuhûr*, s. 22.

²⁷⁹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 104; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 373-374; İbn Dokmâk, *el-Cevher es-Semîn*, s. 411.

²⁸⁰ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 105; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 374. İbn İyâs gönderilen emirlerin içinde ayrıca Tayboğa et-Tavîl'inde bulunduğunu ve adı geçen emirlerin yanına Binler Emirler'inden de verildiğini belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâiz-Zuhûr*, s. 22.

²⁸¹ en-Nuveyrî, *Kitâb el-İlmâm*, s. 208-209; el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 107; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 376.

İskenderiye'den ayrılan Haçlılar, adeta şehirde taş üstünde taş bırakmamışlardı. Tam da bu esnada Emir Cangara yaralı bir halde Yelboğa el-Ömerî'nin yanına geldi. Yelboğa el-Ömerî oldukça hiddetlenerek insanları şehrin surlarının içine almadığı ve onlarla birlikte surların üzerinde savaşmadığı için onu aldığı bu yanlış karardan dolayı azarladı. Cangara ise ondan oldukça korkarak bu yenilginin Allah'ın isteği olduğunu ve eğer o isterse hiçbir şeyin değiştirilemeyeceğini dile getirek kendini savundu²⁸². Emir Kutluboğa el-Mansûrî yüz süvariye sahip olmasına rağmen şehri savunmak için yanında sadece yirmi süvari getirmiş, Yelboğa el-Ömerî bu duruma da kızmış fakat iş işten geçmişti. Bu durumu Sultan Şaban'a bildirdikten sonra Yelboğa el-Ömerî Kal'atu'l-Cebel'e geri döndü²⁸³. Yelboğa el-Ömerî, Halil b. 'Arrâm'ı İskenderiye nâibi olarak atadı, şehirde yanan, tahrip edilen, yıkılan yerlerin onarılmasını ve ölenlerin gömülmesini emretti²⁸⁴. İskenderiye'den döndükten sonra Yelboğa el-Ömerî, şehri müdafadaki başarısızlığı nedeniyle Emir Kutluboğa el-Mansûrî'yi tutuklatarak Suriye'ye sürgün etti. Kutluboğa el-Mansûrî'nin yerine Emir Argûn el-Azkî'ye komutanlık görevi verdi. Emir Yakupşah'ı hâcib olarak Kutluboğa el-Mansûrî'nin yerine tayin etti. Emir Toktamış el-Hasanî'yi de Yakupşah yerine Emir-î Âhûr olarak tayin etti²⁸⁵.

Frenklerin bu hain saldırısına karşılık olarak Sultan Şaban ilk önce bir Hristiyan patriğini elçi olarak Müslüman esirlerin durumunu görüşmek üzere Kıbrıs'a gönderdi. Sultan Şaban Mısır, Halep ve Suriye'nin başka bölgelerinde bulunan bütün Frenklerin tutuklanmasını emretti. Yakalanan Frenkler hapsedildi ve hapsedildikleri süre zarfında onlara esir alınan Müslümanların durumları görüşülene kadar eziyet edildi. Mısır'da bulunan bütün manastırlar takip edilerek burada yaşayan Patrik ve Hristiyanlardan mallarını getirmeleri istendi; getirmeyenler ise ağır bir şekilde cezalandırıldı²⁸⁶.

²⁸² en-Nuveyrî, *Kitâb el-İlmâm*, s. 208-209.

²⁸³ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 107; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 376.

²⁸⁴ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 107; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 23; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 374; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, s. 706.

²⁸⁵ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 108.

²⁸⁶ İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 25.

Kaynaklar bu olayın İskenderiye'nin başına gelen olayların en kötüsü olduğunu vurgulamışlardır. Bu olaydan dolayı şehrin durumu iyice bozulmuş, şehir halkı ekonomik sıkıntılar çekmiş ve ziraî ürünler yok olmuştur²⁸⁷.

1.2.1.1.1. Frenklere Karşı Savaş Gemilerinin İnşası

Yelboğa el-Ömerî, hem İskenderiye baskının öcünü Frenklerden almak hem de gerçekleşebilecek diğer saldırılara karşı koyabilmek amacıyla Memlûk deniz kuvvetlerini güçlendirmeye karar verdi. Bu amaçla özellikle Kıbrıs Kralı ile savaşmak için gemilerin yapılmasını emretti ve gemilerin yapımıyla bizzat kendisi ilgilendi. Gemilerin inşasına Arvâ'da (Cezîret el-Vustâ) başlandı. Gemilerin yapımı için çok miktarda savaş aleti, demir ve kereste toplandı. Suriye'nin diğer bölgelerine ve Halep'e yazı gönderilerek eli testere tutan bütün marangozların gemilerin yapımı için gelmeleri emredildi. Bu çağrı üzerine gelen marangozlar Antakya şehri yakınlarında bulunan pek çok büyük çam ağaçlarına sahip olan Şağlan Dağı'na gittiler. Burada bulunan ağaçları kesip kereste haline getirerek Mısır'a taşıdılar²⁸⁸.

Gemilerin yapımı için vezir Fahreddin Mâcid b. Kazvîne, Yelboğa el-Ömerî'nin üstadarı Emir 'Alaaddin Tayboğa el-'Alâî ve Bahaddin b. Mufessir görevlendirildi. Vezir bu iş için elinden geleni yaparak gece gündüz çalıştı²⁸⁹. Sultan, Kahire ve Fustât'ta Frenklere karşı kim Allah yolunda savaşmak istiyorsa yanlarında denizciler ve neft yağı ile gelerek Yelboğa el-Ömerî'nin huzuruna gitmelerini ilan etti. Bu çağrıya kulak verip gelen Mağribli denizcilerin adı defterlere yazılarak onlara maaş bağlandı. Frenklere karşı yapılacak sefer için gelenlere ayrıca para dağıtıldı²⁹⁰.

Tam bir sene sonra Kasım-Aralık 1367 (h.768) yılında savaş gemilerinin yapımı tamamlandı. Bu gemiler gurâb ve tarîdeden oluşmakla birlikte sayıları yüz

²⁸⁷ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 108.

²⁸⁸ İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zahire*, s. 25; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, s. 707; Ayaz, "Türk Memlûkleri Dönemi", s. 90.

²⁸⁹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 113; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 27-28; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zahire*, s. 21.

²⁹⁰ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 113; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 28; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 378; Fuess, "Rotting Ships", s. 52.

parça idi²⁹¹. Yelboğa el-Ömerî Mağribliler, Türkmenler ve Sa'îdliler arasından topladığı savaşıları bu gemilere yerleştirdi. Gemilerin başına reisler koyarak gemileri savaş aletleri ile donattı. Gemiler tam teçhizat donatıldıktan sonra Yelboğa el-Ömerî emirleri gemilere dağıttı²⁹². Her emir kendine ayrılmış gemiyi teslim alarak onu kendi bayrağıyla süsledi. Davullar ve çalınan trampetler eşliğinde her emir kendi memlûkleriyle savaş aletlerini kuşanmış bir şekilde gemisine bindi. Sultan, Yelboğa el-Ömerî, devlet ileri gelenleri ve ayanlar gemileri görmeye gittiler. Gemileri görmek için ayrıca şehrin her yerinden insanlar da geldi²⁹³. Gemideki askerler savaş aletleri ile düşmanla karşılaşır gibi çalınan davullar ve trampetlerin eşliğinde savaş gösterisi yaptılar²⁹⁴. Gösteri tamamlandıktan sonra Sultan harrâkaya binerek Bûlâk et-Tekrûrî'ye gitti²⁹⁵.

Ancak bunca hazırlığa rağmen başta Yelboğa el-Ömerî'nin Sultan Şaban'a isyanı ve diğer sebepler dolayısıyla Frenklere karşı geniş çaplı bir sefer icra edilemedi.

Buna karşılık, 1368 yılında Reis ul-Bahr Hac Muhammed et-Tâzî'nin Frenkler üzerine gittiği görülmektedir. O, Yelboğa el-Ömerî'nin yaptırdığı savaş gemilerinden bir gurâbı teslim aldı. Savaş aletleri ile donattığı gemilere Mağribli savaşılar yerleştirdi. İskenderiye'den de bir gurâb alarak bu gemiyi de savaşılar ve savaş aletleri ile donattı. Frenklere saldırarak onlara ait olan bir gurâbı ele geçirdi; Frenkler'den bir gurubu öldürüp geri kalanını esir aldı. Hac Muhammed et-Tâzî Ağustos ayının 29'unda geri döndüğü zaman insanlardan ve emirlerden bir grup onu büyük bir coşkuyla karşıladılar. Hac Muhammed et-Tâzî, Sultan Şaban'ın huzuruna çıktığı zaman Sultan ona hilat giydirdi, ayrıca ganimet olarak yanında getirdiklerinin hepsini de ona hediye etti²⁹⁶.

²⁹¹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 114; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 44; Steenbergen, "On the Brink of ", s. 118.

²⁹² el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 129; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 44; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 378.

²⁹³ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 129; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 44.

²⁹⁴ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 129; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 44; Steenbergen, "On the Brink of ", s. 118.

²⁹⁵ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 130.

²⁹⁶ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 159; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 76.

İskenderiye baskını neticesinde Memlûklerin, Frenklere uyguladığı ekonomik ambargo Mısır ve Suriye sahillerinde ticaret yapamayan Frenkleri oldukça zor durumda bırakmıştı. Bu nedenle baskından tam bir yıl sonra 14 Mart 1366 tarihinde Frenk elçileri İskenderiye'ye geldi. İskenderiye Limanı'na gelen Frenk elçileri gemilerinden inmek ve mektuplarını vermek için Memlûkler'den teminat olarak rehine talebinde bulundular. Bunun bir tuzak olmasından şüphelenen Memlûkler bu duruma bir hile yöntemi ile karşılık verdiler. Hizânet Şemâ'il²⁹⁷ hapishanesinde bulunan idama mahkûm edilmiş bir grubu hamamda yıkayarak güzel elbiseler giydirip İskenderiye'ye gönderdiler. İskenderiye nâibi onlara itibar göstererek onların şehrin ileri gelenleri olduğu haberini yaydı ve daha sonra onları Frenklere gönderdi. Onların arkalarından kadınlar, çocuklar sanki onların aileleriymiş gibi bağırıp gözyaşı döküyorlardı. Frenklerin kendilerine zarar vermesinden korkan Memlûkler, bu hile neticesinde hem zarar görmedi hem de Frenkler bu olaydan şüphelenmedi²⁹⁸.

Rehineleri teslim alan Frenkler gemilerinden inerek Kal'atu'l-Cebel'e çıktılar. Fakat Sultan bu esnada Serha'da bulunmaktaydı. Bunun üzerine elçiler Sultan Şaban'ın bulunduğu yere götürüldü. Huzura kabul edildikleri zaman karşılarında Yelboğa el-Ömerî, emirler ve hâcibleri oturur vaziyette gören Frenk elçileri Yelboğa el-Ömerî'nin oturuşundan korkarak onu Sultan zannettiler. Yelboğa el-Ömerî bu yanlış anlaşılmayı gidermek adına elçilere ben Sultan Şaban'ın memlûkuyum diyerek cevap verdi²⁹⁹. Elçiler başlarını taleplerinin kabulü için açarak yüz üstü yere kapandılar ve daha sonra kalkıp Yelboğa el-Ömerî'ye yaklaşıp krallarının mektubunu sundular. Frenk elçilerinin getirdiği mektup şunları içeriyordu: İskenderiye baskını neticesinde kendilerinden alınan esirlerin ve paraların geri verilmesi karşılığında Sultan Şaban'a tâbi olarak Kıbrıs hâkimine karşı birlikte

²⁹⁷ Hapishane adını Sultan el-Melik Kâmil (1218-1238) döneminde Kahire valisi olan Emir Alameddin Şemâ'il'den almıştır. Çok kötü şartları olan bu hapishanede tutukluların ölmekten başka çaresi kalmazdı. Sultan Müeyyed Şeyh (1412-1421) 1415 yılında bu hapishaneyi yıktırarak yerine medrese ve cami yaptırmıştır. Bkz. el-Makrîzî, *el-Hitât*, Cilt II, s. 188; Hallâk-Sabbâg, *el-Mu'cem*, s. 82.

²⁹⁸ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 118-119; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 35-36; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 382; Samira Kortantamer, "Memlûklerde Hapishaneler", *Hapishane Kitabı*, (ed. Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun Altun), (2005), s. 96.

²⁹⁹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 119. İbn İyâs, Frenk elçilerinin kabulünde Sultan Şaban'ın da bulunduğunu ve Frenklerin Yelboğa el-Ömerî'yi Sultan zannetmelerinin nedenini ise Sultan Şaban'ın bıyıklarının yeni çıkmaya başlamış bir delikanlı olması ve Yelboğa el-Ömerî'nin ise tam aksine uzun beyaz sakallı yaşlı bir adam olduğunu belirtmiştir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 36.

savaşacaklardı. Memlûklerle daha önce aralarında yapılan barışın yenilenmesini isteyerek İskenderiye Limanında Frenk tüccarların tekrar ticaret yapmalarının mümkün kılınması ve ayrıca İskenderiye baskını neticesinde kapatılan Kudüs'teki Kıyâmet Kilisesi'nin açılmasını istediler. Yelboğa el-Ömerî elçilerin taleplerini dinledikten sonra Frenklerin getirdiği hediyeleri emirlerin önünde açarak dağıttı. Yelboğa el-Ömerî bu hediyeler arasında içinde ne olduğu bilinmeyen bir sandık ve altından yapılmış ibrik ile leğeni kendisi için ayırdı³⁰⁰. Elçiler huzurdan çıkarıldıktan sonra bir çadırda üç gün misafir edildiler. Daha sonra Kal'atu'l-Cebel'in yakında bulunan misafirhaneye götürüldüler. Sultan Serha'den döndüğü zaman huzuruna çıkarılarak onun için getirdikleri kıymetli hediyeleri takdim ettiler. Yelboğa el-Ömerî'ye okudukları krallarının mektubunu Sultan Şaban'a da okudular. Fakat Sultan onlara cevap verme gereği dahi duymadı ve Frenk elçileri böylelikle bir sonuç alamadan ülkelerine geri döndüler³⁰¹.

İskenderiye baskınından iki yıl sonra Frenkler 1368 yılında Kıbrıs, Rodos ve Hospital Şövalyeleri'nin öncülüğünde şevânî³⁰², karkûre³⁰³, gurâb ve tarrâdeden oluşan yüz otuz gemiyle Trablus'a saldırdılar. Tıpkı İskenderiye baskınında olduğu gibi Trablus nâibi de saldırı gerçekleştiği sırada şehirde bulunmamaktaydı. Bu fırsattan istifade şehrin kapılarına dayanan Frenkler buradaki yerli halkın direnişi ile karşılaştılar. Frenkler bir yandan Müslümanlar ile mücadele ederken bir yandan da şehrin çarşılarını yağmalamaktan da geri kalmadılar. Frenkler tarafından şehrin daha fazla tahrip edilmesini engellemek adına Müslümanlar bütün güçleriyle Frenklere saldırdılar. Frenklerden bin kişiyi öldürdükten sonra onları şehirden çıkarabildiler³⁰⁴.

Trablus'u ele geçiremeyen Frenkler bu sefer rotalarını Ayâs şehrine çevirdiler. Frenklerin şehre geldiği haberini alan yerli halk ise şehri hemen boşalttı. Frenkler

³⁰⁰ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 119; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 37; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 42; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 382.

³⁰¹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 119; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 37; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 42; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 382-383.

³⁰² Memlûk Devleti'nde donanmanın temel savaş gücünü temsil eden gemidir. Bkz. Gani, *Memlûk Deniz*, s. 60.

³⁰³ Donanmanın diğer gemileri için erzak, silah ve malzeme taşıyan oldukça büyük gemilerdir. Bkz. Gani, *Memlûk Deniz*, s. 53.

³⁰⁴ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 149; İbn Habîb, *Tezkiret en-Nebîh*, s. 211. İbn Kâdî Şuhbe farklı olarak Frenklerin Trablus'a yüz şevânî ile geldiklerini belirtmektedir. Bkz. İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 308.

hiçbir zorlukla karşılaşmadan boş şehre girdiler ve ellerine geçirdikleri her şeyi yağmaladılar. Halep nâibi Emir Mengliboğa, Frenkler üzerine gitti fakat Emir Mengliboğa şehre girdiği zaman Frenkler çoktan şehirden ayrılmışlardı³⁰⁵.

Trablus saldırısının yaşanmasından on ay sonra 21 Eylül 1368 tarihinde İskenderiye Limanı'na ticari mallarla yüklüymüş gibi görülen pek çok Frenk gemisi geldi. Fakat şehre yaklaşık olarak yüz elli kişi girdi. Bunun üzerine şehrin nâibi Emir Esenboğa, Frenklerin ne için geldikleri belli olana kadar onlardan bu yüz elli kişiyi tutukladığı gibi gemilerinin de hareket etmesine engel oldu. Nâibin bu tedbiri karşısında Frenkler geldikleri gibi geri döndüler. Emir Esenboğa kalan yüz elli Frenki ellerinden tahtalara bağlanmış bir şekilde Sultan Şaban'ın onlar hakkında karar vermesi için Kal'atu'l-Cebel'e gönderdi³⁰⁶.

1369'un Mayıs ayında Frenkler, bu kez Suriye'den bir grup gemi ile Saydâ'yı ele geçirmek üzere harekete geçtiler. Fakat Müslümanlarla burada yaptıkları savaşta yenilerek geri döndüler³⁰⁷.

Frenkler Saydâ'ya saldırılarının ardından 14 Temmuz 1369'da dört savaş gemisi ile tekrar İskenderiye'ye saldırıp, şehri mancınıklarla dövdüler. Bunun üzerine hemen yirmi üç emir ve gemilerde hazır halde bulunan bulunan Mağribli ve Türkmen denizciler Frenkler üzerine gönderildi. Yapılan savaşta Frenkler'den yüz kişi öldürüldü ve Frenklere ait olan bir savaş gemisi de ganimet olarak ele geçirildi³⁰⁸. Frenklere karşı bir diğer başarı ise 1 Ocak 1370'de Emir Nâsireddin Muhammed tarafından gerçekleştirildi. Emir, Tıyne³⁰⁹ Bölgesi'nden esir aldığı yirmi

³⁰⁵ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 150; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 65; İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 308; İbn Habîb, *Tezkiret en- Nebîh*, s. 211.

³⁰⁶ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 156. İbn İyâs, Emir Esenboğa'nın ayrıca Frenklerin gemilerindeki ticari mallara el koyarak bir depoda sakladığını da belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 74.

³⁰⁷ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 173; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 76; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 427.

³⁰⁸ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 175-176; İbn İyâs, Frenklere karşı gönderilen emirlerin sayısının yirmi olarak belirtmiştir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 90.

³⁰⁹ Mısır topraklarında Ferma ve Tinnîs arasında bulunan küçük bir şehirdir. Bkz. Yâkût el-Hamavî, *Mu'cem el-Buldân*, Cilt III, s. 572.

dört Frenkle Kahire'ye geldi. Esirler Sultan Şaban'ın huzuruna çıkarıldıktan sonra onun emriyle Hizânet Şemâi'l hapishanesine gönderildi³¹⁰.

1365-1371 yılları arasında Memlûk-Haçlı mücadeleleri devam etmiş. İskenderiye baskını sonrasında Memlûklerin ticari ambargo uygulaması ve Kıyâmet Kilisesi'ni kapatma yaptırımına karşı Frenkler, Saydâ, Trablus ve İskenderiye'ye tekrar saldırı teşebbüsünde bulunmuş ancak önemli bir netice elde edememişlerdir. Sonuç olarak taraflar arası mücadeleden Memlûkler galip gelmiş; uyguladıkları politikayla Frenkleri tedib etmişler ve nihayetinde tedib olan Frenklerle 25 Ağustos 1371'de barış anlaşması imzalanmıştır³¹¹. Frenkler, bundan yaklaşık bir ay sonra hem Memlûklerle yaptıkları barışı teminat altına almak hem de Kıyâmet Kilisesi'nin tekrar açılması talebinde bulunmak amacıyla bu sefer yanlarında İskenderiye baskını neticesinde ele geçirdikleri yüz Müslüman esirle Kahire'ye gelmişlerdir. Bunun üzerine Frenklerin istekleri kabul edilerek Kıyâmet Kilisesi de açılmıştır³¹².

Sultan el-Eşref Halil'in (1290-1293) 1291 yılında Akkâ'yı ve hemen ardından Saydâ, Beyrut gibi önemli liman kentlerini Haçlıların elinden alması onların bu kentlerde gerçekleştirdikleri ticarî faaliyetlerini sekteye uğratmış ve bu durum Avrupa'da büyük yankı uyandırmıştı.

Bunun üzerine Haçlılar Memlûkler'den intikam almak ve Memlûk topraklarındaki önemli liman kentlerinden olan İskenderiye, Saydâ ve Trablus'a saldırarak buraları zorla ele geçirmeye çalışmışlar ve bu nedenle İskenderiye baskınını gerçekleştirmişlerdir. Memlûk Devleti'nin Haçlıların bu saldırılara karşı tutumu genellikle Avrupalı tüccarların tutuklanması, din adamlarının hapsedilmesi, Kıyâmet Kilisesi'nin kapatılması şeklinde olmuştur.

³¹⁰ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 180; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 93; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 9.

³¹¹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 189; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 100; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 20-21.

³¹² el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 190; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 101; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 24-25; İbn Kâdî Şuhbe farklı olarak Frenklerin getirdiği Müslüman esir sayısının yüzün altında olduğunu belirtmektedir. Bkz. İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 381.

1.2.1.2. Cenovalılarla Münasebetler

Memlûk Devleti'nin İskenderiye baskını neticesinde Frenklere uyguladığı ekonomik ambargodan Cenovalılar oldukça olumsuz etkilendiler. İskenderiye limanında gerçekleştirdikleri ticarî faaliyetleri sekteye uğrayan Cenova Dojesi, Memlûk Devleti ile daha önce yapılan barışı yenilemek hem de İskenderiye'de eskisi gibi ticaret yapmalarına izin verilmesi talebiyle elçilerini Kahire'ye gönderdi. 1366 yılında elçiler yanlarında İskenderiye halkından atmış esir ve Sultan ile Yelboğa el-Ömerî için değerli hediyelerle geldiler. Sultan Şaban'ın huzuruna çıkan elçiler getirdikleri hediyeleri takdim ettikten sonra krallarının mektubunu sundular. Cenova Dojesi mektubunda: Gönderdiği esirlerin Sultan Şaban'ın nasibi olduğunu, İskenderiye baskınından haberi olmadığını, olayı sonra öğrendiğini ve Kıbrıs Kralı'nı ele geçirdiği an öldüreceğini belirtti³¹³.

Cenova Dojesi her ne kadar mektubunda İskenderiye baskınından haberi olmadığını söylese de bu olaydan haberdar olmamasının mümkünatı yoktur. Zira baskın için İskenderiye'ye gelen düşman donanmasının arasında Cenovalılara ait gemiler de bulunmaktaydı. Anlaşılan o ki Cenova Dojesi tamamen çıkarları doğrultusunda hareket ederek şehirdeki ticari faaliyetlerini devam ettirmek istemiş, gönderdiği Müslüman esirler ve değerli hediyeler sayesinde amacına da ulaşmıştır.

1.2.1.3. Kilikya Ermeni Krallığı İle Münasebetler

1250-1517 yılları arasında Mısır, Suriye ve Hicaz'da hüküm süren Memlûk Devleti bu coğrafyaya hâkim olduğu andan itibaren Haçlıların, Moğolların ve Ermenilerin saldırılarına maruz kalmıştır. Memlûk kaynaklarında merkezleri Sis (Kozan)'e atfen "Bilâdu Sis" olarak adlandırılan ve başlarında bulunan kralın "Sahibu Sis", "Mütemelliku Sis" ve "Tekfur" olarak zikredildiği Kilikya Ermeni Krallığı XI. yüzyılda Çukurova'da kuruldu. Haçlıların doğuya düzenledikleri seferler

³¹³ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 122; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 40; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 385; İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 277.

esnasında onlara her türlü desteği sağlayan Ermeniler, aynı zamanda Moğollarla çoğu zaman işbirliği yaparak Memlûk Devleti'nin Suriye sınırını tehdit ediyorlardı³¹⁴.

Memlûk Sultanı Baybars (1260-1277) zamanında Ermeni Kralı I. Hetum, İlhanlı hükümdarı Hülagü'nün 1260 yılında düzenlediği Suriye seferine katılmış, Ayn Câlût Savaşı'na da askerî destek sağlamıştı. 1262 yılında ise I. Hetum, Antakya ve Halep üzerine seferler düzenlemişti. Baybars, I. Hetum'un bu düşmanca tutumu karşısında Mısır'dan Ermenilerin üzerine bir ordu gönderdi. Moğolların Ermenilere yardıma gelmesi üzerine Memlûk kuvvetleri geri çekilmek zorunda kaldı³¹⁵.

1264 yılında Ermeni Kralı I. Hetum Kuzey Suriye topraklarına saldırdı. Bu saldırı esnasında Memlûklere yenilen I. Hetum, Antakya'ya sığınmak zorunda kaldı. Baybars, el-Melik el-Mansûr, Emir Kalavun ve İzzeddin Uğan komutasındaki Memlûk ordusunu Sis üzerine gönderdi. Memlûkler 25 Ağustos 1266 tarihinde Ermenilerin başkenti olan Sis'e girdi. 15 Kasım 1266 tarihinde Memlûk ordusu çok sayıda ganimetle birlikte Kahire'ye geri döndü. Seferden iki yıl sonra 1268 yılında Memlûkler ile Ermeniler arasında barış yapıldı³¹⁶.

1270 yılında Ermeni Kralı I. Hetum ölünce yerine oğlu III. Leon geçti. O da tıpkı babası gibi Memlûklere karşı Frenkler ve Moğollar ile işbirliği yapmaya başladı. Memlûk Devleti'ne ödemesi kararlaştırılan yıllık vergiyi de göndermedi. Bunun üzerine Baybars bizzat kendisinin ordusunu komuta ettiği 1275 yılındaki Sis seferini gerçekleştirdi. Baybars şehri ve Kralın sarayını yağmaladıktan sonra pek çok esir ve ganimetle birlikte şehirden ayrıldı³¹⁷.

³¹⁴Faruk Sümer, "Çukur-Ova Tarihi", s. 1-89; Kanat, "Memlûkler ve Çukurova", s. 94; İlyas Gökhan, "Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasında Siyasi İlişkiler", *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, (2002) s. 117-158; Akkuş Yiğit, "Memlûk-Ermeni", s. 171-172.

³¹⁵Şeşen, *Sultan Baybars*, s. 147; Cüneyt Kanat, "Memlûklerin Baybars Zamanındaki", s. 430-431; Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Ankara: TTK, 2007, s. 200; Akkuş Yiğit, "Memlûk-Ermeni", s. 172-173.

³¹⁶Şeşen, *Sultan Baybars*, s. 148-149; Kanat, "Memlûklerin Baybars Zamanındaki", s. 431; Ersan, *Selçuklular*, s. 201-204; Akkuş Yiğit, "Memlûk-Ermeni", s. 175-176; Yiğit, "Memlûkler", s. 146.

³¹⁷Şeşen, *Sultan Baybars*, s. 152-153; Kanat, "Memlûklerin Baybars Zamanındaki", s. 431; Ersan, *Selçuklular*, s. 206-207; Akkuş Yiğit, "Memlûk-Ermeni", s.178-179.

Baybars'tan sonra Memlûk tahtına oğlu Berke (1277-1279) geçti. Berke babasının politikasını devam ettirerek 1279 yılında Sis üzerine sefer düzenledi³¹⁸.

Kalavun (1279-1290) zamanında Ermeni Kralı III. Leon, Moğollarla işbirliği yaparak Moğollar'ın 1281 yılında gerçekleştirdiği Halep saldırısına destek verdi. Bu durum karşısında Kalavun Ermenileri cezalandırmak adına Çukurova üzerine 1283 yılında sefer düzenledi. Çukurova'da bazı bölgeler yağmalandıktan sonra Memlûk kuvvetleri ele geçirdikleri ganimetlerle birlikte Kahire'ye geri döndü. Bu sefer nedeniyle büyük darbe alan Kral III. Leon, Kalavun'a elçi yollayarak barış talebinde bulundu. Talepleri olumlu karşılanan Ermeniler ile barış yapıldı³¹⁹.

el-Eşref Halil (1290-1293) döneminde Ermeni Kilisesi'nin patriklik merkezi olan Rum Kale'si (Kal'at er-Rûm) 28 Haziran 1292 tarihinde ele geçirildi. el-Eşref Halil'den sonra Memlûk tahtına çıkan Hüsâmeddin Laçîn (1296-1298), zamanında Ermeni Krallığı taht mücadelelerine sahne oluyordu. Bu fırsattan istifade eden Hüsâmeddin Laçîn, Çukurova üzerine sefer düzenledi. Memluk kuvvetleri Tell-Hamdûn, Nuceyme ve Maraş'ı ele geçirdikten sonra Halep'e döndü³²⁰.

Memlûk Devleti'nin kudretli sultanı en-Nâsır Muhammed'in (1299-1309) ikinci saltanatı dönemimde Ermeni Kralı II. Hetum, İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın Memlûkler üzerine düzenlediği sefere katıldı. Bunun üzerine Sultan 1302 yılında Ermeniler üzerine bir sefer düzenledi. Sis şehrine giren Memlûk kuvvetleri burayı yağmaladıktan sonra geri döndüler. Gazan Han 1303 yılında Suriye'ye tekrar sefer düzenledi. Düzenlenen bu sefere yine Ermeniler tarafından destek sağlandı. Bu gelişme üzerine 1304 yılında Sultan, Çukurova üzerine tekrar sefer düzenledi. en-Nâsır Muhammed (1310-1341), üçüncü kez Memlûk tahtına çıktıktan sonra Malatya, Âfakin Kale'si ve Darende'yi ele geçirdi. en-Nâsır Muhammed'in saldırısı

³¹⁸ Kanat, "Memlûkler ve Çukurova", s. 95; Ersan, *Selçuklular*, s. 208-209; Akkuş Yiğit, "Memlûk-Ermeni", s. 186-187.

³¹⁹ Kanat, "Memlûkler ve Çukurova", s. 95; Ersan, *Selçuklular*, s. 210-212; Fatma Akkuş Yiğit, "Memlûk Sultanı Kalavun Zamanında Ermeniler", *TSA*, Sayı 3, (2012), s. 11-20; Akkuş Yiğit, "Memlûk -Ermeni", s. 186-187; Ağır, *Memlûk Tarihçileri*, s. 47-48.

³²⁰ Kanat, "Memlûkler ve Çukurova", s. 96; Akkuş Yiğit, "Memlûk-Ermeni", s. 190-191.

karşısında Kral IV. Leon barış talebinde bulundu ve 1323 yılında Ermenilerle barış yapıldı³²¹.

1341 yılında ölen Sultan en-Nâsır Muhammed'in oğulları döneminde devlet iç karışıklıklarla boğuşmuştu. Aynı şekilde bu dönemde Ermeni Krallığı da iç karışıklıklar ile uğraşıyordu. Tam da bu karışıklıklarda istifade eden Türkmenler, Çukurova'ya akınlar düzenleyerek buraları yağmalamaya başladılar. Tahta ard arda çocuk yaşta sultanların çıkması ve ülkenin devamlı büyük emirlerin nüfuz hareketlerine sahne olması en-Nâsır Muhammed'in torunları dönemini oğulları döneminden farksız kılmadı. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Kilikya Ermeni Krallığı'na en-Nâsır Muhammed'in torunu Sultan Şaban son verdi³²².

Kilikya Ermeni Kralı 1363/1364 (h.765) yılında Memlûklere bir elçilik heyeti göndererek kendilerinin ödemesi kararlaştırılan vergilerin düşürülmesi talebinde bulundular. Fakat Mısır'da iken krallarının öldüğü haberini alan elçiler bir sonuç alamadan ülkelerine geri döndüler³²³. 1365/1366 (h.767) yılında Ermeniler'den bir grup Harput Kalesi'ni ele geçirdi. Bu haberi alan Sultan, Halep nâibine Ermenileri kaleden çıkarmasını emretti. Halep nâibi Sultan Şaban'ın emri üzerine kaleyi kuşatma altına aldı. Bu kuşatma karşısında Ermeniler emân talebinde bulundular. Nâibin emân taleblerini kabul etmesi üzerine Ermeniler kaleyi nâibe teslim ettiler. Sultan, Halep nâibine bu başarısından dolayı hilat giydirerek kalenin nâibliğini de ona verdi ve nâibe ayrıca Ermenilerin kaleye bir daha saldırma tehlikesine karşı kalede yeterli asker bulundurmasını da emretti³²⁴.

9 Mayıs 1369 tarihinde Halep nâibi olan Emir Kaştımur Ermenilerin başkenti Sis'e sefer düzenledi. Fakat Emir Işıkdemir Halep'e döndükten sonra Ermeniler bölgedeki faaliyetlerine devam ettiler.³²⁵ Ermenilerin Haçlılar ve Moğollarla işbirliğine devam ederek Memlûk Devleti'nin kuzey sınırını tehdit etmeye devam

³²¹ Kanat, "Memlûkler ve Çukurova", s. 98; Akkuş Yiğit, "Memlûk-Ermeni", s. 194-195.

³²² Kanat, "Memlûkler ve Çukurova", s. 100; Akkuş Yiğit, "Memlûk-Ermeni", s. 198.

³²³ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 92; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 13; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 363.

³²⁴ İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 21.

³²⁵ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 172; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 426; İbn Dokmâk, *el-Cevher es-Semîn*, s. 429. İbn İyâs, Sis'i ele geçiren emirin Kaşdemir el- Mansûrî olduğunu belirtmektedir. Bkz, İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 87;

etmesi neticesinde Sultan, bu tehlikeyi tamamen ortadan kaldırmak adına Halep nâibi Emir Işıkdemir'i büyük bir kuvvetle Ermeniler üzerine gönderdi. Nâib, Ermeniler üzerine yürüyerek Sis'i iki ay boyunca kuşattı. Şehri, Ayıntablı Halil b. Neccâr'ın yaptığı mancınıklarla dövdü. Üçok ve Bozaklardan oluşan Türkmenler de bu kuşatma sırasında Işıkdemir'e yardım ettiler. Ermenilerin erzaklarının bitmesi neticesinde bölgenin hâkimi olan Tekfûr emân talebinde bulunmak zorunda kaldı. Bunun üzerine Emir Işıkdemir tarafından 21 Nisan 1375 tarihinde Sis ele geçirilerek Kilikya Ermeni Krallığı'na son verildi. Sis'in bir Müslüman şehri olduğunu ilan eden nâib, aynı zamanda bölgeye askerlerini de yerleştirdi.

Emir Işıkdemir yanına Tekfûr ve onun emir ve askerlerini de alarak Halep'e geri döndü. Tekfûr ve yanındakileri daha sonra Kahire'ye gönderdi³²⁶. Sis'in fethedilerek Kilikya Ermeni Krallığı'na son verilmesine çok sevinen Sultan, bu müjdeli haberin kalede üç gün kutlanmasını emrederek Emir Işıkdemir'e değerli bir hilat gönderdi. Sultan Sis nâibliğine Emir Yakupşah'ı atadı³²⁷. Sis'in fethedilmesinin ardından Memlûkler burada Ayas, Tarsus ve Sis olmak üzere üç nâiblik kurdu³²⁸. Bu şehirler Türkmenler tarafından iskân edildi ve Türkmen beyleri tarafından idare edildi.

Ermeni tehlikesi bertaraf edilmiş olsa da bölgenin stratejik açıdan son derece önemli olması, bölgedeki hâkimiyet mücadelelerinin devam etmesine neden olmuştur. Memlûkler, Ermeniler'den sonra karşılarında yeni bir güç olarak Karamanoğulları, Dulkadiroğulları ve en önemlisi Osmanlı Devleti'ni bulmuşlar ve onlarla bölgede hâkimiyet mücadelesine devam etmişlerdir.

³²⁶ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 237-138; İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 74-75; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 89; İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 450; Akkuş Yiğit, *Memlûkler Döneminde*, s. 126-127. İbn İyâs Işıkdemir'in Sis'i ele geçirdikten sonra buranın hâkimi Tekfûr'u ellerinden zincirleyerek Halep'e götürdüğünü belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 139, İbn Tağribirdî kuşatmanın üç ay sürdüğünü belirtmektedir. Bkz. İbn Tağribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 54;

³²⁷ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 237-138; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 139; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 89; İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 450.

³²⁸ İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 139; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 89.

1.2.1.4. Memlûk-Nûbe (Nûba, Nûbya) Münasebetleri

Mısır'ın güneyinde bulunan, Sudan'da bir beldenin ve burada yaşayan bir kavmin adı olan Nûbe ile Memlûk Devleti arasındaki münasebetler resmi olarak Memlûk Sultanı Baybars (1260-1277) zamanında başlamıştır. Nûbe Kralı David, Memlûklere vergi ödemeyi redderek Asvân'a saldırdı; Mısırlı ve Sudanlı tüccarları soydu. Baybars bu gelişmeler üzerine Şemseddin Aksungur el-Fârikânî ve İzzeddin Aybek el-Efrem'i üç yüz süvari ile Kral David üzerine sefere gönderdi. 1276 yılında Dumkula'da³²⁹ meydana gelen savaşta Kral David yenilgiye uğratılarak onun amcasının oğlu olan Şikenda Nûbe tahtına oturtuldu³³⁰. Fakat Nûbeliler zaman zaman vergi ödemeyi aksattılar. Bunun üzerine Sultan Kalavun (1279-1290) Mısır ve Aşağı Nûbe bölgesine yerleşmiş olan Arap kabilelerin de katıldığı bir orduyu onlar üzerine gönderdi³³¹.

Memlûk-Nûbe ilişkileri Nûbe Krallığı'nın sadece ödemesi gereken vergileri geciktirmesinden değil aynı zamanda Nûbe topraklarında ikamet eden Arap kabilelerinden olan Evlâd el-Kenz³³² ve Benû Akârime'nin³³³ Memlûk Devleti'nin burada gerçekleştirdiği ticarî faaliyetlere zarar vererek sekteye uğratmasından dolayı da bozulmuştur.

Sultan Şaban zamanında da Evlâd el-Kenz ve Akârime kabileleri 1365/1366 (h.766) yılında Asvân ve Sevâkîn'de ticaret yapan tüccarların ve başka yolcuların da yollarını keserek onların mallarına el koyuyorlardı. Bu dönemde Evlâd el-Kenz Asvân Limanı'na, çöllere ve vahalara hâkim olarak Nûbe hâkimi ve Akârime ileri gelenleriyle evlilik yoluyla akrabalık kurarak gücünü arttırmıştı³³⁴.

³²⁹ Dumkula (Dunkula) Kuzey Sudan'da bulunan tarihi bir şehirdir. O dönemdeki Nûbe Krallığı'nın başkenti idi. Yâkût el-Hamavî, *Mu'cem el-Buldân*, Cilt II, s. 579.

³³⁰ Nebi Bozkurt, "Nûbe", *DİA*, Cilt 33, (2007), s. 22; Hilelson, "Nûbe", *İA*, Cilt 9, (1964), s. 339; Şeşen, *Sultan Baybars*, s. 94-97

³³¹ Bozkurt, "Nûbe", s. 223; Ağır, *Memlûk Tarihçileri*, s. 70-71.

³³² Yukarı Mısır'da bir Arap kabilesi olan Evlâd en-Kenz hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Kavas, "Kenzîler", *DİA*, Cilt 25, (2002), s. 259-261.

³³³ el-Avs kabilesinin kollarından biri olan Benû Akârime, Güney Mısır'daki Sa'îd Bölgesi'nde yaşayan Arap kabilelerinden biridir. Bkz. el-Makrîzi, *Kitâb es-Sulûk*, s. 111n.

³³⁴ el-Makrîzi, *Kitâb es-Sulûk*, s. 109; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 29; İbn Dokmâk, *el-Cevher es-Semîn*, s. 412.

Nûbe hâkimi bu esnada kız kardeşinin oğlunun yani yeğenin isyan hareketi ile uğraşıyordu. Nûbe hâkiminin yeğeni Arap kabilelerinden biri olan Benû Câd'ın³³⁵ desteğini alarak Dumkula'da ikamet eden dayısının üzerine yürüdü. İkili arasında meydana gelen savaşta Dumkula hâkimi öldürüldü ve yanındakiler kaçtı. Bunun üzerine kaçanlar ölen Dumkula hâkiminin yerine erkek kardeşini tahta oturtturarak Asvân ile Dumkula arasında bulunan Dû Kalesi'ne çekildiler. Yaşanan bu hadiseden sonra ölen hâkimin kız kardeşinin oğlu tahtı ele geçirdi³³⁶.

Arap kabilelerinin güçlenmesinden endişe duyan ve ayrıca tahtını güvence altına almak isteyen yeni Dumkula hâkimi, Benû Câd Araplarından kurtulmak için bir plan yaptı. Benû Câd emirleri ve ileri gelenleri için büyük bir ziyafet vereceğini söyleyerek onları bir araya topladı. Güvendiği askerlerden bir gruba Benû Câd'ın misafir edilecekleri evlerin etrafının boşaltılarak odunlarla doldurulmasını emretti³³⁷. Onlar yemek yiyip içerken hazır vaziyette bekleyen askerlerden bir grup silahlarıyla çıkarak evlerin kapısını tuttular. Başka bir grup da odunları yakarak evleri ateşe verdi. Yangını gören Benû Câd emirleri panik halinde evlerden çıkmaya başladılar fakat kendilerini kapı önünde bekleyen askerlerin saldırısına uğradılar. Benû Câd'dan on dokuz emir ve ileri gelenlerinden de pek çoğu öldürüldü; geri kalanlar kaçtı. Kaçış yolunda Benû Câd askerleri Dumkula ve çevresindeki hazineleri ele geçirdiler. Bunun sonucunda da halk Dumkula'yı terk etti³³⁸.

Bu olayın ardından Dumkula hâkimi Dû Kalesi'ne gitti ve kalenin hâkimi olan dayısı ile bir anlaşma yaptı. Yapılan anlaşmaya göre dayısı onun nâibi olarak kalenin hâkimiyetini elinde tutmaya devam edecekti³³⁹. Her ne kadar bu ikili aralarındaki problemleri halletmiş olsalar da özellikle Asvân ve Sevâkin'de faaliyet gösteren Evlâd el-Kenz ve Akârime kabilelerinden korkuyorlardı. Bunun üzerine iki hâkim Arap kabilelerinden kurtulmak ve mülklerini geri almak için Sultan Şaban'a bir

³³⁵ Lahm kabilesinin içinde bir kol olan Benû Câd Güney Mısır'da bulunan Sa'îd Bölgesi'nin doğusunda yaşayan bir Arap kabilesidir. Bkz. el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 109n.

³³⁶ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 109. İbn İyâs, bu konu hakkında bilgi verirken anlaşılan o ki yazım yanlışı yaparak Dumkula hâkimine isyan edenin erkek kardeşinin oğlu olduğunu ifade etmiştir. Fakat eserinin ilerleyen kısımlarında bu yanlışını düzelterek isyan edenin kız kardeşinin oğlu olduğunu belirtmiştir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 29.

³³⁷ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 109; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 29.

³³⁸ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 109; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 29-30.

³³⁹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 110; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 30.

elçilik heyeti göndererek yardım talebinde bulundular.³⁴⁰ Nûbe emirlerinden Rükneddin Kernebis, Nûbe tercümanı Hac Yâkût ve Fâriseddin'in memlûku Argûn, Nûbe hâkiminin mektubu ile Kahire'ye geldiler. Mektupta Dumkula hâkiminin başına gelenler ayrıntılı bir şekilde okunduktan sonra her sene Mısır'a para göndermeyi vaad ederek Arap kabilelerinin tehtidinden kurtulmak için Sultan Şaban'dan yardım talebinde bulundular³⁴¹.

Sultan Nûbe hâkiminin yardım talebine olumlu cevap vererek, Hâcib el-Huccâb Emir Akdemir Abdulganî'nin komutasında Binler Emirler'inden Emir Olcay, on Onlar Emiri, Emir Hâlil b. Kosun, Hâcib Esendemir Harfûş, Çeşnigir Menglidemir, Dokmak b. Doğancı, Bekdemir, Emir Musa b. Karaman, Emir Muhammed b. Sertuktay'dan oluşan Tablhâne emirleri ve kendi memlûklerinde bir grubun Nûbe'ye yardım için yola çıkmasını emretti³⁴².

Sefere çıkan memlûklerin sayısı yaklaşık üç bin atlıydı. Kûs'da³⁴³ altı gün ikamet ettikten sonra Emir Akdemir Abdulganî Asvân Limanı'ndan ve diğer bölgelerde bulunan Evlâd el-Kenz'i itaat için çağırdı. Bu çağrı üzerine Akabe İdfû'dan³⁴⁴ Kenz emirleri itaat ederek geldiler. Emir Akdemir Abdulganî gelenlere hilat giydirerek onlara bol miktarda ikramda bulundu. Emir onları da yanına alarak Asvân'a gitti. Batı sahilinde çadır kurdu ve burada on dört gün kaldı. Bu esnada askerlerin yanındaki gemilerde bulunan silahlar ve diğer malzemeler sahile nakledildi. Nakil işlemi tamamlandıktan sonra tahıl, erzak ve mallarla dolu gemilerle Nil'e doğru hareket ettiler³⁴⁵.

Memlûk askerleri Nil'de seyir halinde iken Nûbe hâkiminin elçileri ile karşılaştılar. Elçiler, Arapların kralla mücadele ettiğini ve Dû Kalesi'nin Araplar tarafından kuşatıldığı Emir Akdemir Abdulganî'ye haber verdiler. Bunun üzerine Emir Akdemir Abdulganî hemen askerlerini topladı. Askerlerden bir grubu yanına

³⁴⁰ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 110; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 30.

³⁴¹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 109; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 29.

³⁴² el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 110; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 30.

³⁴³ Sa'îd Bölgesi'nin en büyük şehridir. Nil'e bakar. Bkz. el-Makrîzî, *el-Hitât*, Cilt I, s. 232.

³⁴⁴ Mısır'ın güneyinde bulunmaktadır. Bkz. el-Makrîzî, *el-Hitât*, Cilt I, s. 232.

³⁴⁵ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 110; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 30.

aldı, geri kalanını ise cephaneye ile orada bıraktı³⁴⁶. Hızlı bir şekilde İbrîm Kalesi'ne vardı ve burada geceledi³⁴⁷. Bu esnada Akârime ve Evlâd el-Kenz'den geri kalanlar toplandı. Emir Akdemir Abdulganî ve Nûbe kralı, Evlâd el-Kenz ve Akârime kabilelerine karşı ittifak kurarak hepsini tutukladılar. Nûbe kralı yanında memlûklerden bir grupla Akârime'nin yaşadığı doğu sahilindeki Mikail Adası'na gitti. Emir Halil b. Kosun ise yanında bir grup ile batı sahiline geldi. Güneş doğarken asi Arapları iki taraftan kuşattılar. Akârime'den esir alıp, pek çoğunu okla ve ateşli yağ atarak öldürdüler. Bazıları kaçarak dağlarda mahsur kaldı ve bazıları da Nil'de boğuldu. Emir Halil b. Kosun kadınları, çocukları esir alarak ganimetlerle birlikte Emir Akdemir Abdulganî'ye götürdü. O da esirlerden pek çoğunu diğer emirlere dağıttı, bazılarını serbest bıraktı ve bazılarını da Sultan için ayırdı³⁴⁸.

Arap kabileleri bu şekilde bertaraf edildikten sonra Nûbe hâkimi ve kız kardeşinin oğlunu arasında daha önce bahsedilen anlaşma yenilendi. Bu yeni anlaşmaya göre Emir Akdemir Abdulganî, Nûbe hâkimine Sultan Şaban'ın göndermiş olduğu hilatı giydirdi ve onu Dû Kalesi'ndeki tahtına oturttu. Kız kardeşinin oğlunu ise İbrîm Kalesi'ndeki tahtına oturttu³⁴⁹. Asvân'da Evlâd el-Kenz için emân ilan edilip üzerlerindeki suçlamaların kaldırıldığı ilan edildi. Onların kölelerinden pek çoğu tutuklanarak ortadan ikiye ayrıldı. Nûbe Kralı, Sultan Şaban ve Yelboğa el-Ömerî için aralarında atlar, develer ve kölelerden oluşan değerli hediyeler hazırlatarak gönderdi. Memlûk askerleri Asvân'da yedi gün kaldıktan sonra yanlarında Akârime ve Evlâd el-Kenz emirleri ile birlikte 15 Mart 1366 tarihinde Kahire'ye geri döndüler. Sultan Şaban'ın karşısına çıkarılan asîler onun emriyle hapse atıldılar. Sultan, Emir Akdemir Abdulganî'ye de başarılarından dolayı hilat giydirdi³⁵⁰.

³⁴⁶ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 111. İbn İyâs Arapların kralı Dû Kalesi'ne götürdüklerini belirtmiştir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 31.

³⁴⁷ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 111; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 31.

³⁴⁸ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 111; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 31.

³⁴⁹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 111; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 31.

³⁵⁰ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 112; İbn İyâs, Emir Akdemir Abdulganî'nin gösterişli bir alayla Kahire'ye girdiğini, Sultan Şaban'ın Emir Akdemir Abdulganî'ye hilat giydirdikten sonra onlar için Mısır, Fustât, Salîbe sokaklarının süslediğini belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 40.

Sultan Evlâd el-Kenz'i cezalandırmak adına seleflerinin yapmadığı bir şey yaparak onların ıktalarını Asvân valisine verdi. Sultan ed-Demm el-Esved olarak da bilinen Hüsam'a hilat giydirerek Kahire'de hapisanede bulunan Evlâd el-Kenz'i ona teslim etti. Hüsam onların hepsini çivilenmiş bir şekilde Kûs'a oradan da Asvân'a götürdü ve onları burada ortadan ikiye böldürerek öldürttü³⁵¹. Bu duruma Evlâd el-Kenz'in çocukları ve köleleri çok üzüldü. Bunun üzerine Akârime ve Asvân'dan gelen bir grup birleşerek Hüsam'a isyan etti. Hüsam ile isyankârlar arasında yapılan savaşta Hüsam yenildi ve yanındaki memlûkler de yaralandı. Asvân'a giren asiler, evleri harap ederek halkı soydular, kadınları esir alarak pek çok insanı da öldürdüler³⁵².

Sonuç olarak Nûbe Krallığı'nda ikamet eden Arap kabilelerinden olan Evlâd el-Kenz ve Benû Akârime'nin Nûbe Krallığı'na isyan ederek itaatten çıkmaları Memluk Devleti'nin buradaki ticari faaliyetlerini sekteye uğratmıştır. Sultan Şaban, Krallığın yardım çağrısını da dikkate alarak kısa sürede Arap kabilelerinin isyanını bastırmıştır. Fakat kısa süre sonra çıkan isyanla bölgedeki asayiş tekrar bozulmuştur.

1.2.1.5. Bizans Devleti ile Münasebetler

Sultan Şaban döneminde Bizans Devleti ile siyasi bakımından hiçbir anlaşmazlık yaşanmamakla birlikte ilişkiler de oldukça iyidir. Bu da Bizans İmparatoru'nun 1376 yılında gönderdiği değerli bir hediyeden anlaşılmaktadır. Bu hediye mekanik bir sandıktı. Gece ve gündüzden bir saat geçtiği zaman sandığın içinden insan figürüne benzeyen bir heykel çıkarak ellerindeki zili çalıyordu. Her bir derece geçtiği zaman sarı bakır bir kurşun düşerdi. Dönemin Arap kaynakları bu gönderilen hediyein dönemin değişik aletlerinden olduğunu vurgulamışlardır³⁵³.

³⁵¹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 112; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 40; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 386.

³⁵² el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 112; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 40-41; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 386.

³⁵³ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 254; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 158-159; İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 106; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 103; İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 483.

1.2.2. Müslüman Devletlerle Münasebetler

1.2.2.1. Memlûk-Celâyir Münasebetleri

İran'ın batısı ve Kuzey Irak'ta 1340-1431 yılları arasında hüküm süren Moğol asıllı Celâyirliilerin kurucusu Büyük Hasan'dır. Hasan'ın ölümünden sonra tahta oğlu Şeyh I. Üveys (1356-1374) geçti. Şeyh I. Üveys, 1358'de Azerbaycan ve Tebriz'i, 1364'te de Musul ve Diyarbakır'ı ele geçirerek devletin sınırlarını genişletti. Şeyh I. Üveys'in ölümünden sonra tahta oğlu Hüseyin (1374-1382) geçti. Hüseyin'in 1382 yılında ölmesiyle birlikte devlet eski gücünü kaybetti ve devletin toprakları onun iki kardeşi Ahmed ve Beyazid arasında paylaşıldı. İki kardeş arasındaki mücadele Ahmed'in Beyazid'i esir almasıyla sonuçlandı. Ahmed'in (1328-1410) 1410 yılında Karakoyulu hükümdarı tarafından öldürülmesiyle Celâyir tahtına sırasıyla küçük yaşta olan Şah Veled (1410-1411), Şah Mahmud (1411-1415), II. Üveys (1415-1421), Muhammed (1421-1422), Şah Mahmud (İkinci defa 1422-1424) geçtiler. Son olarak Celâyir tahtına Ahmed Celâyir'in torunu olan Hüseyin (1424-1431) geçti³⁵⁴. Karakoyunlu Şah Muhammed ile giriştiği mücadele sonucunda Hüseyin'in öldürülmesi ile birlikte Celâyirliiler hanedanını son buldu. Konumuz açısından ise Memlûk-Celâyir münasebetleri Şeyh I. Üveys'in (1356-1374) tahta çıkmasından tam on yıl sonra başladı ve dosthane olmayan bir şekilde gelişme gösterdi.

1365/1366 (h.767) yılında Celâyir hükümdarı Sultan I. Üveys ve onun Bağdat nâibi olan Hoca Mercan arasında gerginlik yaşandı. Hoca Mercan, Sultan I. Üveys'e isyan ederek Bağdat'ta hutbeyi Memlûk Sultanı Şaban adına okuttu³⁵⁵. Hoca Mercan bu olayla ilgili Sultan Şaban'a elçilerini gönderdi. Hoca Mercan'ın gönderdiği yazıda: Hutbeyi Sultan Üveys adına okumayı bıraktığını, Sultan Şaban adıyla sikke bastırıldığını, Bağdat'taki insanlardan Sultan adına biat aldığını, Sultan I. Üveys'e karşı savaşmak istediğini ve eğer bu savaş sırasında Sultan I. Üveys'e yenilirse Sultan Şaban'a sığınacağını ifade etti³⁵⁶. Bunun üzerine Sultan, Hoca Mercan'a

³⁵⁴ Muzaffer Ürekli, "Celâyirliiler", *DİA*, Cilt 7, (1993), s. 264-265.

³⁵⁵ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 112; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 28.

³⁵⁶ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 112; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 28.

değerli bir hilat, halifelerin ve sultanın bayraklarını hazırladı. Bağdat nâibliği için Sultan tarafından ona resmi yazı yazıldı, ayrıca devlet ileri gelenleri, emirler için hilat hazırlandı ve elçiye hilat giydirilerek geri gönderildi³⁵⁷.

Hoca Mercan'ın elçilerinin ardından Sultan I. Üveys de Memlûk Devleti'ne Mayıs ayının sonunda elçilerini gönderdi. Elçilerin getirdiği yazıda: Sultan I. Üveys, Hoca Mercan'ın kendine isyan ettiğini, Hoca Mercan'la savaşmak istediğini, eğer Hoca Mercan kaçarsa Mısır topraklarına girmesinin engellenmesini istedi. Sultan Şaban I. Üveys'e istediği cevabı vermedi ve onun elçilerini aşağılayarak geri gönderdi³⁵⁸. Bunun üzerine 1366 yılı Ağustos ayında Sultan I. Üveys Tebriz'den Bağdat'a yürüdü. Hoca Mercan'ı yakalayıp gözlerine mil çektirerek hapishaneye attı³⁵⁹.

Hoca Mercan'ın akibeti ile ilgili Memlûk kaynaklarında farklı bilgiler de bulunmaktadır. İbn Kesîr, olayı oldukça farklı anlatarak isyan hareketinden sonra Sultan I. Üveys'in Hoca Mercan'ın elinden Horasan'ı geri alarak onu affettiğini, ikisinin arasını açan kişinin vezirin kardeşi Emir Ahmed olduğunu, Sultan I. Üveys'in Emir Ahmed'i huzuruna çağırarak boğazını keserek öldürdüğünü belirtmektedir³⁶⁰. İbn Kâdi Şuhbe ise olayı iki farklı şekilde anlatmaktadır. İbn Kâdi Şuhbe birinci anlatımda İbn Kesîr'in anlatımına benzer bir şekilde Tevâşî olan Hoca Mercan'ın Sultan I. Üveys'e isyan ettiğini ve bunun üzerine Sultan I. Üveys'in onun üzerine büyük bir ordu gönderip onu yakalayıp esir aldığını ve daha sonra onu affederek olaylarda parmağı olan rafizî veziri öldürdüğünü belirtmektedir. İkinci anlatımında ise Hoca Mercan'ın Bağdat'ı ele geçirerek Sultan I. Üveys'e itaatten çıktığını ve Memlûk Sultanı Şaban adına para bastırdığı, bunun üzerine Sultan Şaban'ın Hoca Mercan'a Bağdat nâibliği için taklit ve hilat gönderdiğini, bu gelişmeler üzerine ise Sultan I. Üveys'in Hoca Mercan üzerine yürüyerek onu yakalayıp gözlerine mil çektirdikten sonra onu öldürdüğü belirtmektedir³⁶¹.

³⁵⁷ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 112; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 28.

³⁵⁸ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 114; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 33; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 379.

³⁵⁹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 121; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 385.

³⁶⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, s. 714.

³⁶¹ İbn Kâdi Şuhbe, *Tarih İbn Kâdi Şuhbe*, s. 275-276.

Sultan I. Üveys, Hoca Mercan'ı ele geçirdikten sonra Hoca Mercan'ın yanındaki emirlerden bazıları Sultan I. Üveys'in hizmetinde bulunan Hayyâr b. Muhennâ'ya sığındı. Bunun üzerine Sultan I. Üveys Hayyâr b. Muhennâ'dan emirleri geri istedi. Fakat Hayyâr b. Muhennâ emirleri kendisine vermeyi kabul etmedi. Bunun neticesinde Sultan I. Üveys, Hayyâr b. Muhennâ'yı ülkesinden kovdu³⁶². Hayyâr b. Muhennâ oradan ayrılarak Hamâ nâibi olan Emir Ömerşah'ın yanına gitti. Emir Ömerşah'tan kendisine iktasının geri verilerek Sultan Şaban'ın onu affetmesi için aracılık etmesini istedi. Emir Ömerşah, Sultan Şaban'a Hayyâr b. Muhennâ'nın isteğini bildirdi. Bu isteğe olumlu cevap veren Sultan, Hayyâr b. Muhennâ'nın Emir Ömerşah'la sarayına gelmesini emretti³⁶³.

Hayyâr b. Muhennâ'nın Memlûklere sığındığı haberini alan Sultan I. Üveys Memlûk Devleti'ne elçilerini gönderdi. Hayyâr b. Muhennâ'nın geri verilmesini isteyerek kendi ülkesinden kaçan birinin Memlûk topraklarına sığınmasının doğru olmayacağını bildirdi. Fakat Sultan I. Üveys'in talepleri reddedilerek Hayyâr b. Muhennâ, oğlu Emir Nu'ayr ve yanındaki hâssalara hilat giydirildi. Görev yaptıkları vilayetlerine geri gönderildiler³⁶⁴.

15 Ağustos 1368 tarihinde Sultan I. Üveys'in elçileri Bağdat'tan geldi fakat elçilerin geliş sebebi bilinmemektedir³⁶⁵. Bir yıl sonra 1369'da bu sefer Sultan Şaban, Emir Sertaktay'ı bir yazı ile Sultan I. Üveys'e gönderdi fakat bu yazının da içeriği belinmemektedir³⁶⁶.

1.2.2.2. Memlûk-Osmanlı Münasebetleri

Sultan Şaban döneminde Memlûk-Osmanlı münasebetleri ile ilgili tek bir vaka vardır. Bu da Memlûk kaynaklarına göre Sultan Orhan'ın Memlûklere destek için hazırladığı savaş gemileridir. Fakat Memlûk tarihçileri gemileri gönderenin Sultan

³⁶² el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 121-122.

³⁶³ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 122.

³⁶⁴ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 122.

³⁶⁵ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 161; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 77.

³⁶⁶ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 176; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 91; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 429.

Orhan olduğunu söyleyerek büyük bir hata yapmışlardır. Zira elçilerin geldiği tarihte Osmanlı tahtında Orhan Bey'in oğlu I. Murat (1326-1389) bulunmaktadır.

Frenkler tarafından gerçekleştirilen İskenderiye Baskını Osmanlı Devleti'nin de bir hayli tepkisini çekti. 17 Nisan 1366 tarihinde Sultan I. Murat bir elçilik heyetini Kahire'ye gönderdi. Elçiler Sultan I. Murat'ın Memlûk Sultanı Şaban'a Kıbrıs Kralı ile savaşması için gurâbtan oluşan yüz savaş gemisi hazırladığını beyan etti. Sultan cevap olarak Osmanlı Sultanı I. Murat'a müteşekkir olduğunu ve Mısır'da yapılan savaş gemileri gelene kadar hazırladığı gemileri göndermemesini istedi³⁶⁷

1.2.2.3. Memlûk-Yemen Münasebetleri

Sultan Şaban döneminde Memlûk-Yemen münasebetleri oldukça iyi bir seyir izlemektedir. 9 Eylül 1366 tarihinde Yemen hâkimi el-Melik el-Efdal 'Abbâs b. Mucâhit elçileri ile birlikte Memlûk Sultan Şaban'a değerli bir hediye gönderdi. Gelen elçilerden vezir Şerafeddin Hüseyin b. Ali el-Fârikî ve onun Emir-î Âhûr'u Nâsireddin Sultan Şaban'ın huzuruna çıkıp getirdikleri mektubu ona taktim ettiler. Sonra Nil'in karşısında bulunan büyük meydana götürülen elçiler Yemen hâkiminin gönderdiği hediyeyi burada Sultan Şaban'a sundular. Getirilen hediye oldukça enterasan olup ne erkeklik ne de dişilik organı bulunan bir attı³⁶⁸. Bundan sekiz yıl sonra yani 1374 yılında Yemen hâkimi tekrar veziri Şerafeddin Hüseyin b. Ali el-Fârikî ve onun Emir-î Âhûr'u Nâsireddin ile birlikte Memlûk Sultanı Şaban'a bir mektup ile birlikte değerli hediyeler gönderdi³⁶⁹.

³⁶⁷ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 121; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 385. İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 33. Ayrıca Memlûk-Osmanlı münasebetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cihan Yüksel Muslu, *Osmanlılar ve Memlûklar İslam Dünyasında İmparatorluk Diplomasisi ve Rekabet*, (çev. Zeynep Rona), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016.

³⁶⁸ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 127; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 42.

³⁶⁹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 222; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 128. İbn Şâhin, Yemen hâkiminin Sultan Şaban'a kıymetli hediyeler gönderdiğini belirtmekle birlikte hediyeinin ne olduğu ile ilgili bir malumat vermemiştir. Bkz. İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 61.

1.2.3. Anadolu Beylikleri ile Münasebetler

Memlûk kaynaklarına göre Sultan Şaban döneminde Anadolu beylikleri ile ilgili iki münasebet göze çarpmaktadır. Bu beyliklerden ilki Dulkadiroğulları'dır. Temeli Karaca Bey tarafından atılan Dulkadiroğulları 1337-1522 yılları arasında Elbistan ve Maraş'ta hüküm sürmüş bir Türk beyliğidir. Karaca Bey, Memlûk Devleti'nin Suriye valisi Emir Tengiz'in yardımıyla Sultan en-Nâsır Muhammed tarafından Elbistan yöresindeki Türkmelerin başına getirildi. Memlûklerin himayesi altında yaklaşık iki asır kadar devam edecek olan Dulkadiroğullarına Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim 1522 yılında son verdi³⁷⁰. Sultan Şaban döneminde ise Dulkadiroğulları ile münasebetler şu şekilde seyir gösterdi.

Sultan 1365/1366 (h.767) yılında Halep nâibi Emir Gürcü'ye Dulkadiroğulları Beyliği'nin elinde bulunan Harput Kalesi'ni alması emretti. Emir Gürcü kaleyi yaklaşık dört ay kuşatmasına rağmen ele geçiremedi. Üstünlük kendisinde olmasına rağmen Dulkadiroğlu Halil Bey Sultan Şaban'dan emân talebinde bulundu. Emân talebinin kabul edilmesinden sonra Dulkadiroğlu Halil Bey Kahire'ye geldi³⁷¹.

Bu dönemde Memlûklerin münasebette bulunduğu ikinci beylik Artuklular'dır. Diyarbakır ve Mardin çevresinde 1102-1409 yılları arasında hüküm süren bir Türkmen hanedanı olan Artuklular, Artuk Bey zamanında Selçuklar'ın hizmetine girdi ve Bizans'a karşı başarılı mücadelelerde bulundu. Artuk Bey'in ölümünden sonra beylik, Hısnıkeyfâ, Harput ve Mardin olmak üzere üç kol halinde hüküm sürdü. Eyyübî hükümdarı el-Melik el-Kamil Hısnıkeyfâ'yı zaptederek Artukluların bu koluna 1232 yılında son verdi. Beyliğin Harput kolu ise 1185 yılında Selçuklular tarafından ortadan kaldırıldı. Beyliğin son kolu olan Mardin Artukluları ise Akkoyunluların saldırıları sonucunda 1409 yılında ortadan kalktı³⁷². Memlûk Sultanı Şaban zamanında Artuklular'ın Mardin kolu ile olan münasebetler şu şekilde bir gelişme gösterdi.

³⁷⁰ Refet Yınanç, "Dulkadiroğulları", *DİA*, Cilt 9, (1994), s. 553-557.

³⁷¹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 120; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 383; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 37; İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 278; İbn Dokmâk, *el-Cevher es-Semîn*, s. 411.

³⁷² Çoşkun Alptekin, "Artuklular", *DİA*, Cilt 3, (1991), s. 415-418.

Mardin hâkimi 9 Ağustos 1366 tarihinde Celâyir hükümdarı Sultan I. Üveys'e karşı Memlûk Devleti'nden yardım talebinde bulunarak bir elçilik heyeti gönderdi. Mardin hâkimi Sultan Şaban'a ithafen yazmış olduğu mektubunda: Bayram Hoca'nın³⁷³ Musul'u ele geçirdikten sonra iyice güçlenerek askerlerinin sayısının 3 bine ulaştığını Sultan I. Üveys'in nâibi Hoca Mercan'ı ele geçirdikten sonra Musul'u Bayram Hoca'nın elinden aldığı ve Mardin'i de ele geçirmek istediğini belirtiyordu. Sultan elçilerin getirmiş olduğu bu haberin doğruluğunu araştırmak üzere memlûklerden birini gönderdi³⁷⁴.

³⁷³ Faruk Sümer, "Karakoyunlular", *DİA*, Cilt 24, (2001), s. 434-435.

³⁷⁴ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 122; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 39.

2. BÖLÜM

SULTAN ŞABAN DÖNEMİ SOSYO-EKONOMİK OLAYLAR

Tarih boyunca Mısır'da meydana gelen sosyo-ekonomik sıkıntıların temel sebebi Nil Nehri sularının seviyesine bağlı idi. Mısır'ın en önemli akarsuyu olan Nil Nehri, Mısır toplumunun hayat kaynağıydı. Herodot, “Mısır Nil Nehri'nin bir hediyesidir” diyerek Nil Nehri'nin Mısır toplumu için önemini oldukça iyi açıklamıştır.

Mısır toprakları, Nil Nehri taşıdığı sürece verimli olmakta idi. Nehrin sularının taşma seviyesinden alçak veya yüksek olması kıtlığa sebep olmakta ve yaşanan bu kıtlık beraberinde fiyatlarda ciddi miktarda artışı da getirmekteydi. Bu durumdan Memlûk sultanları da çok tedirgin olurlardı. Sultan şeyhleri ve âlimleri Mikyâs el-Nil'e göndererek Nil'in taşması için Kur'an okuyarak dua etmelerini isterdi. Ayrıca tellallar Kahire'nin sokaklarında dolaşıp üç gün boyunca insanların oruç tutmalarını, camilere gidip dua etmeleri ve yağmur duasına çıkmalarını duyururlardı. Çıkılan bu yağmur dualarına sultan, devlet büyükleri ve halktan her kesim katılırdı. Nil'in taşmaması durumunda kıtlık ve pahalılık ile birlikte başlayan açlık nedeniyle insanlar arasında yetersiz beslenmeden kaynaklanan hastalıklar ve ölümler olmaktaydı. Butün bu yaşananlar adeta Mısır ekonomisini yerle bir etmekteydi³⁷⁵.

Sultan Şaban döneminde özellikle 1373, 1374 ve 1375 yıllarında Nil Nehri'nin su seviyesinde artış olmamasından kaynaklanan kıtlık ve beraberinde görülen fiyatlardaki fahiş artış Mısır ekonomisini uzun bir süre çıkmaza sokmuştur.

2.1. 1373 Yılı Fiyatlarındaki Artış

1373 yılında Nil Nehri'nin su seviyesinde Nevruz'a kadar herhangi bir artış görülmedi. Suyun yükseliği on altı ziraya³⁷⁶ ulaşmadı, aksine giderek de düştü. 2 Eylül Cuma günü ise artış tamamen durdu³⁷⁷. Bu durum insanları oldukça

³⁷⁵ 'Â'sûr, *el-Mucteme*, s. 218.

³⁷⁶ Ortaçağ'da kullanılan ve diğer adı arşın olan bir uzunluk ölçüsüdür. (Mısır'da 58 cm, Suriye'de 68 cm'ye eşittir.) Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Erkal, “Arşın”, *DİA*, Cilt 3, (1991), s. 411-413; Hinz, *İslâm'da Ölçü*, s. 67-76; Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcık, 2012, s. 330.

³⁷⁷ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 218; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 124; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 58.

endişelendirdi ve ayın 6'sında kâdılar ve fakîhlerden oluşan kalabalık bir grup Fustât'taki Amr Cami'ne gittiler. Burada Nil'in su seviyesinin artması için Allah'a dua ettiler ve Nil'in taşmasına beş parmak³⁷⁸ kala ayın sonunda kanalı açtılar. Ancak o gün de su seviyesi artmayarak iyice düştü³⁷⁹.

Bunun üzerine ayın 9'unda kâdılar ve insanlardan oluşan büyük bir grup Fustât'ın dışında bulunan Ribât el-Âsâr'a³⁸⁰ giderek Nil'in su seviyesinin artması için burada Kur'an okuyarak Allah'a dua ettiler. Fakat suyun seviyesinde her hangi bir artış olmayınca geri döndüler. Nehrin her iki tarafının kuruması nedeniyle fiyatlarda hareketlenmeler görüldü. Bir irdeb³⁸¹ buğdayın fiyatının otuz altı dinara satılması zaten yiyecek sıkıntısı çeken insanların yiyeceklere saldırmasına neden oldu. Bu durum karşısında insanlara Allah'a tövbe etmeleri, isyan etmemeleri ve üç gün boyunca oruç tutmaları ilan edildi³⁸².

İnsanlar tellalların duyurusuna kulak vererek yanlarında çocukları ve nâib Emir Akdemir Abdulganî ile birlikte Amr Cami'ne giderek caminin hatîbi İbn Kastalanî ile birlikte burada hutbe okuyarak yağmur duası ettiler. İbn Kastalanî yağmur namazını kıldıktan sonra başını açıp kendi etrafında dönerek insanlarla birlikte dua etmeye başladı. Fakat Nil'in su seviyesinde hiçbir artış görülmedi ve elleri boş geri döndüler. Su seviyesinin yükselmemesi kıtlık korkusuyla birlikte fiyatlardaki artışı da beraberinde getirdi. Halk bu fiyat artışları neticesinde Kal'atu'l-Cebel'in altında toplanarak muhtesib Alâaddin b. 'Arab'ın azledilmesini Sultan Şaban'dan talep ettiler. Bunun üzerine Alâaddin b. 'Arab azledilerek yerine Beytu'l-Mâl vekili ve Nâzır el-Kisve Ali Bahaddin Muhammed İbn el-Müfessir getirildi³⁸³. Ali Bahaddin

³⁷⁸ Nil Nehri'nin su seviyesinin ölçümünde kullanılan ilkel antropometrik ölçü sisteminde insan parmağı esas alınarak belirlenen uzunluk ölçü birimidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cengiz Kallek, "Parmak", *DİA*, Cilt 34, (2007), s. 172-173.

³⁷⁹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 218; İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 59; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 58. İbn İyâs, insanların yağmur duasına çıktıklarını belirtmekle birlikte hangi camiye gittikleri konusunda bir bilgi vermemiştir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 124.

³⁸⁰ Fustât'ın dışında Birket el-Habeş'in yakınında bulunmaktadır. Bkz. el-Makrîzî, *el-Hutat*, Cilt II, s. 429.

³⁸¹ Hububat ölçümünde kullanılan eski bir hacim ölçüsüdür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cengiz Kallek, "İrdeb", *DİA*, Cilt 22, (2000), s. 440-442.

³⁸² el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 218-219; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 124.

³⁸³ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 219; İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 59. s. 124; İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 431; İlyas Gökhan, *XIII ve XIV Yüzyıllarda Mısır ve Suriye'de Krizler, Kıtlıklar ve Vebalar*, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 1998, s. 260. İbn İyâs,

Muhammed İbn el-Müfessir de kısa süre sonra bu makamdan azledildi ve yerine Muhammed b. Tokdemir getirildi³⁸⁴.

Kuraklıktan bir ay sonra yani 2 Kasım'da su seviyesi on iki parmak arttı ve bu artış ertesi gün sekiz parmak olarak devam etti. Fakat artış daha sonra yine durdu. Bu durum hemen fiyatların artmasına neden oldu. Bir irdeb buğday elli dirheme, bir irdeb arpa ve bakla yirmi beş dirheme, bir çuval un ise seksen dört dirheme satıldı³⁸⁵. İnsanların çektiği bu sıkıntılar ve pahalılık Sultan Şaban'ın dikkatini çekti ve Ramazan ayının her günü Kal'atu'l-Cebel'deki sarayında Sahîh Buhârî'nin kitabının okunmasını emretti. Bunun üzerine bütün kadılar ve ilim sahipleri gelerek insanların bu sıkıntıları için bereket dilediler³⁸⁶.

Bütün bu yaşanan sıkıntıların ardından bol miktarda yağmur yağmış ve hemen ardından Nil taşmış ve araziler ekilerek iyi bir hasat elde edilmiştir. Bu durum pahalılığın azalmasına insanların ekonomik durumunun da düzelmesine neden olmuştur.³⁸⁷

2.2. 1374 Yılı Fiyatlarındaki Artış

19 Haziran 1374'de Nil Nehri'nin su seviyesindeki artış beklenilenin üstünde olmuş, taşma hareketi ile birlikte meydana gelen kuvvetli sel ekili-dikili araziye zarar vererek fiyatların artmasına neden olmuştur³⁸⁸.

ayrıca Yahudilerin ve Hristiyanların yanlarına kutsal kitaplarını da alarak yağmur duasına çıkanlar arasında olduklarını belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*,

³⁸⁴ İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 124.

³⁸⁵ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 220-221; İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 60; İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 432; Gökhan, *XIII ve XIV Yüzyıllarda*, s. 261. İbn İyâs, bir irdeb buğdayın yüz on iki dirheme, bir irdeb arpanın seksen dirheme, ekmeğin dört dirheme, bir ritl koyun etinin iki dirheme, bir ritl sığır etinin bir buçuk dirheme, bir yumurtanın ise on dirheme satıldığını belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 125. İbn Tagribirdî ise bu yılda yaşanan kuraklıktan ayrıntılı bahsetmemekle birlikte Nil'in su seviyesinde bir artış yaşanmadığından dolayı tahıl fiyatlarını yükseldiğini ve bir irdeb buğday'ın doksan dirheme satıldığını belirtmiştir. Bkz. İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 53.

³⁸⁶ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 223; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 130.

³⁸⁷ İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 126; İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 59; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 59.

³⁸⁸ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 231; İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 71.

Fiyatların artması ile birlikte bir irdeb buğday yüz dirheme, bir irdeb arpa atmış dirheme, bir irdeb bakla elli dirheme satıldı. Bunun üzerine muhtesib fiyatlara narh koydu. Ekmeğin açıkta satılması yasaklandı ve ekmeğin üç rıtlının bir dirheme satılması kararlaştırıldı³⁸⁹. Yaşanan bu kıtlık nedeniyle insanlar çarşılarda ekmek bulamaz oldu. Bunun üzerine bir muhtesib hamalların başının üzerinde düşük fiyata ekmek satılacağını duyurdu. Bu duruma insanlar oldukça sevindi ve ekmek almak için adeta birbirlerini ezdiler. Çünkü bundan sonra bütün tahıllardaki fiyatlar epey arttı ve bir irdeb buğday yüz on dirheme, bir irdeb arpa atmış dirheme, bir irdeb bakla elli beş dirheme, bir kadeh³⁹⁰ pirinç iki dirheme, bir kadeh mercimek ve nohut bir buçuk dirheme, bir rıtl koyun eti iki dirheme, iki tane kaz yirmi dirheme, bir tavuk dört dirheme satıldı. At, katır, eşek, deve, koyun ve sığırdan oluşan pek çok hayvan yaşanan bu kıtlık nedeniyle açlıktan telef oldu³⁹¹.

Ocak/Şubat ayında fiyatların tekrar artması ile birlikte açlık ve vebadan ölenlerin sayısı da buna bağlı olarak arttı. Bir irdeb buğday yüz yirmi beş dirheme, bir irdeb arpa doksan dirheme, bir irdeb bakla seksen dirheme satıldı. Yaşanan bu kıtlıkla birlikte açlıktan ve soğuktan fakirlerin büyük çoğunluğu öldü. Fakirler daha ucuza satılan siyah ekmeği (bakla ve hurmadan yapılan) almak için birbirleri ile yarışıyorlardı ve hapiste olan mahkûmlar ise yiyecek bişey bulamadıkları için çamur yiyorlardı. Yaşanan bu açlık hayvanları da etkiledi ve pek çok binek hayvanı telef oldu³⁹².

Bunun üzerine Sultan Şaban'ın nâibi Emir Muncuk fakirleri emirler arasında dağıttı. Şöyleki Binler Emirler'inden olan her bir emire yüz fakir gönderdi. Bunun dışında divan sahiplerine, tacirlere ve varlıklı olanlara bakmaları için belli miktarda fakir dağıttı. Alınan önlemlere rağmen insanlar arasında yaşanan ölümlerin önüne

³⁸⁹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 232; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 136; Gökhan, *XIII ve XIV Yüzyıllarda*, s. 262.

³⁹⁰ İki ayrı değere sahip olan bir Mısır hacim ölçüsüdür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cengiz Kallek, “Kadeh”, *DİA*, Cilt 24, (2001), s. 55-56; Hinz, *İslâm'da Ölçü*, s. 59

³⁹¹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 233; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 137-138; Gökhan, *XIII ve XIV Yüzyıllarda*, s. 263.

³⁹² el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 235; *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 143; Gökhan, *XIII ve XIV Yüzyıllarda*, s. 263. İbn Hacer, insanların açlıktan sokaktaki ölümleri yediklerini belirtmektedir. Bkz. İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 71.

geçilemedi ve her gün ölüp de sokağa atılan ölenlerin sayısı beş yüze ulaştı³⁹³. Üstelik bir de insanlar arasında hastalıklar arttı ve bu da ölü sayısının artmasına neden oldu. Yiyecekler tükendi ve bu da durumun iyice çığırından çıkmasına neden oldu. Sokaktaki cesetleri toplamak üzere Emir Nâsireddin Muhammed b. Akdemir Akboğa el-Âs ve Emir Sûdûn eş-Şeyhûnî görevlendirildi. Bu iki emir kim sokaktaki cesetlerden birini alıp getirirse getiren kişiye bir dirhem vereceklerini duyurdular. Bunun üzerine insanlar köpeklerin yemeye başladığı cesetleri getirmeye başladılar ve bu getirilen cesetler yıkandı, kefenlendi ve defnedildi. Divanlara yardım için adını yazdıranların sayısı ise her gün beş yüzü aşılıyordu.³⁹⁴

Fakirlerin çoğu bu şekilde ölünce Kahire ve Fustât'ın dışındaki evler boşaldı. Hastalıklar Ramazan ayının sonunda insanlar arasında arttı. Bununla birlikte ilaçların fiyatları arttı. Bu dönemde ilaç niyetine kullanılan bir piliç kırk beş dirheme, bir ayva elli dirheme, bir ekşi nar on dirheme, bir tatlı nar on altı dirheme, bir yaz karpuzu doksan dirheme satıldı. Mart/Nisan ayında ise pahalılık daha da arttı³⁹⁵. Nisan/Mayıs ayında nihayet buğdaydan iyi hasat edildi ve fiyatlar düştü. Önceden yüz otuz dirheme satılan buğday atmış dirheme, bir irdeb arpa yirmi dirheme, bir irdeb bakla yirmi dirhemden altında satıldı. Fiyatların iyice düşmesine rağmen bazı günler fiyatlarda dalgalanmalar görülebiliyordu. Bu dalgalanmalar neticesinde yüz yirmi dirhemden satılan bir irdeb buğday günün sonunda otuz dirheme satılabiliyordu³⁹⁶. Fiyatlardaki bu düşüş nedeniyle açlıktan dolayı Kahire'de gerçekleşen ölümler ve sokaklara atılan cesetlerin sayısı da azaldı. Bütün zirai ürünlerde bolluk yaşandı³⁹⁷.

Mayıs/Haziran ayında bir irdeb arpa yirmi dirhemden yükselerek yirmi altı dirheme satıldı. Fiyatlarındaki bu artış nedeniyle muhtesipler ekmeğin fiyatı belirlediler. Fırıncılar pahalılıktan dolayı buğdayı ancak on sekiz dirhemden satın

³⁹³ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 235; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 140-141; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 54; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 81; İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 447; Gökhan, *XIII ve XIV Yüzyıllarda*, s. 266. İbn Hacer sokaktaki cesetlerin sayısının iki yüz olduğunu belirtmiştir. Bkz. İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 72;

³⁹⁴ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 235-236; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 141; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 81; İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 447; Gökhan, *XIII ve XIV Yüzyıllarda*, s. 264.

³⁹⁵ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 235-236; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 141; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 54; İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 72.

³⁹⁶ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 237; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 145; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 86; Gökhan, *XIII ve XIV Yüzyıllarda*, s. 265.

³⁹⁷ İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 146.

almayı kabul ettiler. Tüccarlar ise buğdayı bu fiyattan satmayı kabul etmeyince buğday piyasada bulunamadı ve otuz dört dirhemden satılmaya başlandı. İnsanlar günlerce bu nedenden dolayı çarşılarında ekmek bulamadı³⁹⁸.

2.3. 1375 Yılı Fiyatlarındaki Artış

Nil Nehri'nin bir kuruyup bir çoşan suları bu yıl tekrardan azaldı. Bundan dolayı Eylül/Ekim ayında etin fiyatı arttı bir rıtl koyun eti bir buçuk dirheme satıldı. Nisan/Mayıs ayında ise Dımaşk'ta fiyatlar arttı bir çuval buğday yaklaşık beş yüz dirheme satıldı. Bir mekûk buğday ise altı yüz dirheme satıldı. Bu pahalılık nedeniyle insanlar yiyecek bulamadıkları için ölüleri, kedileri ve köpekleri yediler. Fakirlerden pek çok insan öldü. Birçok zengin fakirleşti. Bu pahalılık Suriye'nin bütün bölgelerine yayıldı. Hatta açlık öyle bir raddeye ulaştı ki Halep'teki insanlar karınlarını doyurabilmek için çocukları dahi sattı³⁹⁹.

Sultan Şaban zamanında meydana gelen fiyatlardaki artışın temel sebebi Nil Nehri'nin su seviyesinin dengesizliği idi. Su seviyesinin artmaması ekili-dikili arazinin kuraklaşmasına ve ziraî mahsullerin ekiminin yapılamamasına neden oluyordu. Bununla birlikte ortaya çıkan veba salgınları ülkenin iktisadi yapısını bozarak fiyatların aşırı derecede yükselmesine neden oldu.

Devlet halka yiyecek dağıtarak onların geçimlerini sağlamak amacıyla ileri gelen emirleri görevlendirmiştir. Ancak aç gözlü tüccarların fiyatları arttırma politikası takip ederek kâr elde etme amacı gütmeleri devletin bunun karşılığında fiyatlara narh koymasına neden olmuş fakat fiyatlardaki iniş ve çıkışlar kontrol edilememiştir. Fiyatlardaki artışlardan son derece rahatsız olan halk ise bu olaylardan muhtesibleri sorumlu tutarak sık sık muhtesiblerin değiştirilmesini istemiştir. Sultan da halkın isteklerine çoğu kez boyun eğerek muhtesibleri değiştirmek zorunda kalmıştır.

³⁹⁸ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 239.

³⁹⁹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 259. İbn İyâs, Dımaşk'taki pahalılıktan bahsetmekle birlikte yaşanan bu pahalılığın Mart/Nisan ayında gerçekleştiğini belirlemektedir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 160.

2.4. Vergiler

Memlûk Devleti hazinesinin kaynağını teşkil eden başlıca vergileri yedi madde altında toplamak mümkündür. Bunlar; arazi vergileri, cizye, ülkeye altın ve gümüş ithal edenlerden ve hayvancılıkla geçinenlerden otlatma bedeli olarak alınan vergi, yabancı tüccarlardan alınan gümrük vergisi, madenlerden elde edilen gelirler, varis bırakmadan ölenlerin malları ve darbhane gelirleridir⁴⁰⁰. Sultan Şaban döneminde bu vergilere ek olarak bir takım vergilerin alındığı ya da kaldırıldığı görülmektedir.

2.4.1. Şarkıcılardan ve Evlerin Alım-Satımından Alınan Vergiler

1373/1374 (h.775) yılında Kâdı el-Kudât Burhaneddin İbrahim b. Cemâ'a ve Şeyh Seraceddin Umar b. Belkînî bir araya gelerek şarkıcılardan ve evlerin alım-satımından (el-Karârît) alınan vergilerin iptal edilmesi için Sultan Şaban'ın huzuruna çıktılar. Sultan Şaban'a bu vergiler tahsis edilirken yapılan yolsuzluk ve çirkinliklerden bahsederek bu vergilerin kaldırmasını istediler. Sultan bu vergileri kaldırarak Fustât ve Kahire minberlerinde bu vergilerin iptal edildiği ile ilgili emirin okunmasını emretti.⁴⁰¹

Bundan tam dört yıl sonra yani 1366/1377 (h.778) yılında vezirler çok iyi gelir tahsis edildiği için şarkıcılardan ve eğlencelerden alınan vergileri tekrar koydular. Şöyle ki düğün sahipleri vergi tahsildarlarına beş yüz dirhem ve üstü vergi ödedikten sonra düğünlerini yapabiliyorlardı. Ayrıca bu vergilerde düğün sahibinin ekonomik durumuna göre değişiyordu. Gelinin düğün öncesi hazırlanma işlemleri için bile vergi tahsildarı kadına vergi ödenirdi. Düğün veya sünnette çalgı ancak vergi ödendikten sonra çalınabilirdi. Her kadın şarkıcı vergi tahsildarı kadına vergi ödemek zorundaydı. Ayrıca şarkıcı geceyi kendi evinin dışında geçiriyorsa vergi ödemek zorunda da kalıyordu. Vergi tahsildarı kadın her gece yardımcılarını sokaklara göndererek şarkıcı kadınların evde olup olmadıklarını kontrol ediyordu. Sultan tekrar

⁴⁰⁰ İsmail Yiğit, *Memlûkler 648-932/1250-1517*, İstanbul: Kayıhan, 2015, s. 235.

⁴⁰¹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 217; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 122-123; İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 58-59; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 57; İbn Kâdi Şuhbe, *Tarih İbn Kâdi Şuhbe*, s. 431.

şarkıcılardan alınan vergilerin bu nedenlerle kaldırılmasını emretti. Bunun üzerine Asvân'dan Arîş'e kadar Mısır'ın bütün bölgelerinde bu vergiler kaldırıldı⁴⁰².

Sultan ayrıca vezirlerin tekrar koyduğu evlerin alım-satımından alınan bu verginin bütün Mısır bölgelerinden kaldırılmasını da emretti. Çünkü bu vergi şu şekilde alınıyordu. Her bir vatandaş bir ev satın aldığı zaman fiyatın her bin dirheminden yirmi dirhemini vergi olarak ödemek zorundaydı. Evi satın alan kişi bu vergiyi ödedikten sonra bir kâğıt üzerine vergiyi ödediğine dair mühür basılır, bu mührün etrafına divanda çalışan görevlilerin simgeleri konulurdu. Böylece şahitler satışın gerçekleştiğinden emin olurlardı. Bu işlem yapılmazsa satış onaylanmazdı⁴⁰³.

Emir Nâsireddin Muhammed b. Akboğa Âs şarkıcılardan alınan vergilerin tekrar konulmasına karar verdi. Bunun üzerine Kâdı el-Kudât Burhaneddin İbrahim b. Cemâ'a bu duruma oldukça kızarak makamına gitmedi. Sultan onu huzuruna çağırarak bunun nedenini sordu. Kâdı Sultan Şaban'a cevap olarak verginin tekrar konulduğu haberini aldığını ve bunu doğru bulmadığı söylerek makamına bu nedenden dolayı gitmediğini söyledi. Sultan Kâdı'ya yemin ederek bu durumdan haberi olmadığını ve makamına dönmesini emretti⁴⁰⁴. Sultan ayrıca gözdesi Dımaşklı şarkıcı Dünya el-Akbâiyye'nin de kendisinden şarkıcılardan alınan vergilerin hafifletilmesini istemesi üzerine bu vergileri tekrar koyan Emir Nâsireddin Muhammed b. Akboğa Âs'ı huzuruna çağırarak hemen vergiyi iptal etmesini emretti. Bu konu ile ilgili resmi bir yazı yazılarak bütün bölgelere gönderildi. Sonuç olarak da son kez iptal edilen bu vergi bir daha konulmadı. Emir Nâsireddin Muhammed b. Akboğa Âs tutuklandı ve Suriye ve Mısır'daki bütün mal varlığına el konuldu; Emir'in oğlu ise Tarsus'a sürgün edildi⁴⁰⁵.

⁴⁰² el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 266; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 166-167; İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 127; İbn Kâdı Şuhbe, *Tarih İbn Kâdı Şuhbe*, s. 507.

⁴⁰³ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 266; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 167; İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 127; İbn Kâdı Şuhbe, *Tarih İbn Kâdı Şuhbe*, s. 507.

⁴⁰⁴ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 267; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 167; İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 127.

⁴⁰⁵ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 267-268; İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 127; Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 111-112; Fatma Akkuş Yiğit, "Memlûk Tarihinde Kadın Şarkıcı Ve Müzisyenler", *TİD*, Sayı XXX, s. 56.

2.4.2. Pamuktan Alınan Vergiler

1365 yılından pamuğun ithalatından ve ihracatından alınan vergi kaldırıldı. Bunu konu ile ilgili Sultan Şaban'ın resmi yazısı bütün bölgelere gönderildi. Pamuktan alınan vergi oldukça ağır olduğu için bu verginin kaldırılması hem pamuk ticareti ile uğraşan tüccarlar hem de insanlar arasında memnuniyetle karşılandı⁴⁰⁶.

2.4.3. Hacılardan Alınan Vergiler

1364/1365 (h.766) yılında Mekke'ye hac için giden ve oraya mal götüren Yemen Kârimîler'inden alınan baharat vergisi, atlardan alınan vergiler ve Iraklı tüccarlardan alınan vergiler kaldırılarak onun yerine Mekke Hâkimine Mısır'da bir ıkta verildi. Kendisine verilen ıkta karşılığında Mekke Hâkimi Kahire'ye vergi olarak kırk bin gümüş dirhem göndermeyi kabul etti⁴⁰⁷.

2.4.4. Fuhuştan Alınan Vergiler

Sa'îd bölgesi ve Kuzey Mısır'da bazı sokaklar fahişeler ve kadın şarkıcılara ayrılmıştı. Bu sokaklarda içki içilir ve kadınlar fuhuş yaparlardı. O sokaklarda çalışan fahişeler ve şarkıcı kadınlar yaptıkları iş karşılığında da devlete belli bir miktar vergi öderdi ve bu vergiler titizlikle toplanırdı⁴⁰⁸.

⁴⁰⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, s. 702; İbn Kâdi Şuhbe, *Tarih İbn Kâdi Şuhbe*, s. 263.

⁴⁰⁷ İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 366; İbn Kâdi Şuhbe, *Tarih İbn Kâdi Şuhbe*, s. 261.

⁴⁰⁸ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 266.

3. BÖLÜM

EL-'ACÂİB VEL-GARÂİB

Hâkimi oldukları coğrafyanın bütün özelliklerini çok iyi değerlendiren Memlûk sultanları, kendilerinden önce aynı coğrafyaya hâkim olan Eyyûbî ve Zengî devletleri vasıtasıyla Selçuklu Devleti'nin bıraktığı kültürel mirastan istifade etmeyi de ihmal etmemişlerdir. Memlûk Devleti, ekonomisinin kaynağını Akdeniz ticareti, Anadolu ve Karadeniz'in kuzeyi ile yapılan ticaretten alıyordu. Memlûk ekonomisinin gelişmesi ile birlikte bilim ve eğitim alanlarında da önemli ilerlemeler yaşanmıştır. Kahire, Halep ve Şam'da Nizâmîye Medreseleri gibi pek çok medrese kurulmuştur. İslâm âleminin karşı karşıya kaldığı iki büyük tehlike; Haçlılar ve Moğollar, Memlûkler tarafından bertaraf edildiği gibi Moğol istilâsı önünden kaçan Orta Asya bilim adamlarını himaye görevi de Memlûklere kalmıştır. Bütün bu etkenler pek çok bilim dalında önemli gelişmelerin yaşanmasına sebep olmuştur ki bunlardan birisi de tarihtir.

Arap tarihçiliğinin en çok eser ortaya konan dönemi Memlûkler zamanıdır. İlk defa bu devirde tarih yazarlarının arasına küçük memurlar ve subaylar katılmıştır. Klasik Arap tarihçiliğinin şeması devam etse de Memlûk tarihçileri arasında en çok sevilen tip *el-Havâdis vel-Vefeyât*'tır. *el-Havâdis vel-Vefeyât* türü tarih yazımında her yılın siyasî, ekonomik ve sosyal olayları krolonjik olarak aktarıyor ve ardından o yılda ölen kişilerin adları ve kısa biyografileri veriliyordu.⁴⁰⁹

Bu konuda Doç. Dr. Samira Kortantamer'in verdiği bilgi şöyledir: “*Dil ve üslup bakımından yeni bir tarz ortaya çıkmıştır. Arap tarihçiliğinde daha önce de kullanılan Nukat, yani anekdotlar, Memlûkler'de artış göstermiştir. Tarihi olayların arasına serpilen bu anekdotlar esere anlatımı canlandırmak için katılmıştır. Nukat'tan başka el-'Acâ'ib vel-Garâ'ib adı altında ilgi çekici ve garip şeylerden de bahsedilmekteydi. İnsanlarda, hayvanlarda ve doğudaki garip şeyler, gelecek hakkında bilgi, ilgi çekici tesadüfler ve karşılaştırmalar, harfler ile sayılar el-'Acâ'ib vel-Garâ'ib adı altında anlatılıyordu. Memlûk tarihçilerinin buradaki*

⁴⁰⁹ Samira Kortantamer, “Memlûk Tarihçiliğine Genel Bir Bakış”, *TİD*, Sayı I, (1983), s. 32-33.

amacı daha önce duyulmamış garip ve acayip olaylardan bahsederek okuyucuların ilgisi çekmektir⁴¹⁰.

Çalışmamızın bu bölümünde Sultan Şaban zamanında Memlûk devri müelliflerinin acayip ve garib olarak gördükleri olayları başlıklar halinde anlatmayı uygun gördük.

3.1. Bir Kızın Erkeğe Dönüşmesi

Memlûk müverrihlerinin aktarımına göre Eşmûnîn valisi Emir Şerafeddin İsa b. Bâb Cek'in bir kızı vardı. Kız 15 yaşına girdiği zaman cinsel organında tıkanma oluştu ve ardından erkek cinsel organı belirdi. Bir erkek gibi buluğ çağına girdi. 12 Haziran 1374 tarihinde gerçekleşen bu olay insanların oldukça dikkatini çekti ve çok kısa bir sürede Hüseyniye ve Kahire'de yayıldı. Bu olayın haberini alan Emir Muncuk hadisenin doğruluğunu teyid etmek için kızı huzuruna çağırdı. Ona üzerinde olan kadın elbiselerini çıkartmasını emretti. Bu şekilde olayın doğruluğunu teyid eden Emir Muncuk ona Muhammed adını vererek erkek kıyafetleri giydirdi. Onu askeri hizmetine memur ederek bir de ıkta bağladı⁴¹¹. Olayın görgü tanığı olan İbn İyâs, Muhammed'in ayrıca ölene kadar erkek olarak hayatını sürdürdüğünü belirtmektedir⁴¹².

3.2. Kahire'ye Uzun Boylu Bir Adamın Gelmesi

1372 yılında dört demir zira uzunluğunda ve iki demir zira genişliğinde (yaklaşık 2.56 cm) oldukça uzun bir adam şehre geldi. İnsanlar bu adamı Sultan Şaban'a anlattıkları zaman duyduklarına oldukça şaşırarak Sultan, adamı görmek istedi ve berîdî onu getirmesi için gönderdi. Adam önce Dımaşk'a ardından da Kahire'ye geldi. Onu gören insanlar onun haşmatine oldukça şaşırdılar⁴¹³.

⁴¹⁰ Samira Kortantamer, "Memlûk Tarihçiliğinde", s. 71-72.

⁴¹¹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 231; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 61.

⁴¹² İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 135.

⁴¹³ İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 16; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 39; İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 399.

3.3. Semermer

Dımaşk'ta 1365 yılında çekirgeler artmış ve ekili arazilere oldukça zarar vermeye başlamışlardı. Bunun üzerine Suriye nâibi Emir Mengliboğa eş-Şemsî, özel bir su getirmesi için berîdî doğu bölgelerine gönderdi. Bu berîd içi su dolu olan bir ibrik ile geri döndü. Bu suyun özelliği sığırcık kuşuna benzeyen ve sarı tüylerle kaplı olan Semermer adlı kuşun severek içmesiydi. Bu kuşun özelliği ise çekirgeleri yiyerek bu tehlikeyi ortadan kaldırmasıydı. Su özel su kaplarına konularak Kal'atu'l-Cebelde'ki kuş yuvalarına, Kubbet en-Nasr'ın yüksek yerlerine ve Emevi Cami'ne asıldı. Su asıldıktan sonra Semermer adlı kuşlar Dımaşk'ta çoğalmaya başladı. Böylece kuşlar Dımaşk'ta bulunan bütün çekirgeleri yok ettiler⁴¹⁴.

3.4. Cinler

1375 yılında Sûk el-Hayl'de bulunan Yakup ed-Dellâl adlı bir kişi arkadaşı eş-Şehâb b. Haccî'ye yaşadığı oldukça gizemli bir olayı anlattı. Onun söylediğine göre at üzerinde giden çok sayıda cin gördüğünü, bu cinlerin Sâlihiyye'nin bazı sokaklarında ellerindeki okları kendisine fırlatığını ve bunun üzerine kendisinin de onlara ok atarak karşılık verdiğini söyledi. Sözlerini inanmayan arkadaşına defelarca yemin etti ise de ne arkadaşı ne de diğer insanlar onun bu anlattıklarına inanmadılar. Ne var ki gün gelmiş Yakup ed-Dellâl ölmüş ve bu gizemli olay ortaya çıkmıştır. Onu yıkayan gassal Yakup ed-Dellal'ın vücudunda ok izlerini görmüş, bu durum karşısında dehşete kapılarak gördüklerini herkese anlatmıştır⁴¹⁵.

3.5. Büyücülük Yapan Bir Hristiyanın Tutuklanması

Memlûk kaynaklarında büyü ile ilgili vakalara sık sık rastlanmaktadır. Bu tür bir olayın Sultan Şaban'ın eşinin başına geldiği de görülmektedir. 1370 yılında Dımaşk'ta bir Hristiyan, Emir Tâz'ın kızı olan Sultan Şaban'ın eşi Hond'u büyü

⁴¹⁴ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 101; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 19-20; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 371; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, s. 701.

⁴¹⁵ İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 76-77.

yaparak öldürdüğü gerekçesi ile tutuklandı. Hristiyan teşhir edildikten sonra çivilendi ve ortadan ikiye ayrıldı. Ortadan ikiye ayrıldıktan sonra ise cesedi yakıldı⁴¹⁶.

3.6. Aslan Terbiyecisi

Sufî olarak bilinen Hasan b. Mesâlim adlı bir şahsın yanında bulunan ve kendisi tarafından terbiye edilen bir aslanın nâmı dilden dile dolaşmıştı. Trablus'ta yaşayan ve Frenklerle savaştığı bilinen bu adam aslanı öyle bir eğitmişti ki adeta evdeki kedilerden farkı kalmamıştı. Hasan b. Mesâlim öldükten sonra aslan terbiyecileri gelip aslanı almışlarsa da aslan onların yanında kendi vahşi yaratılışına geri dönmüştü⁴¹⁷.

3.7. Kahire'den Dımaşk'a Fil ve Zürafanın Getirilmesi

İnsanlar görmediği ve duymadığı her şeye inanılmaz bir merak duygusu besler. Tıpkı Zeus'un kendisine emanet ettiği kutuyu açan Pandora ya da elmayı yiyen Havva ve Âdem gibi. İnsanlar için merak çoğunlukla gidip görmediği yerler yahut bilmedikleri şeylerde daha fazla kendini hissettirmektedir. Bu türden bir olay 1364'de Kahire'den Dımaşk'a fil ve zürafa getirilmesi ile yaşanmıştır. Orta Afrika menşeli bu tür hayvanlar Mısır halkı tarafından oldukça merak uyandırdığı gibi Dımaşklılar için de oldukça enteresan bulunmuş ve kaynaklara ilginç bir hadise olarak Memlûk müverrihleri tarafından kaydedilmiştir. Bundan dolayı bu iki hayvan el-Kasr el-Eblak'ın yakınındaki meydana getirilmiş, Dımaşk'taki insanlar da akın akın bu iki hayvanı görmeye gelmişlerdir⁴¹⁸.

3.8. Mağribli'nin "Sultanınızı Öldürün" Diye Bağırması

Nil'in su seviyesinin artmamasına bağlı olarak 1374 yılında yaşanan kuraklık nedeniyle fiyatlarda ciddi bir artış yaşanmıştı. Bunun üzerine Mağribli bir adam Kal'atu'l-Cebel'in altına gelerek "Sultanınızı öldürün o zaman fiyatlarımız düşecek" diye bağırması bunun üzerine hemen yakalanarak cezalandırılmış ve ardından serbest

⁴¹⁶ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 184; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 16.

⁴¹⁷ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 86-87.

⁴¹⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, s. 691; İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 245.

bırakılmıştır⁴¹⁹. Mağribli bunu büyük ihtimalle 1374 yılında yaşanan kuraklıktan Sultan Şaban'ı sorumlu tutarak onu protesto etmek amacıyla yapmıştır.

3.9. Kudüs, Halep ve Dımaşk'ta Gökyüzünün Kızışması

25 Kasım 1370 tarihinin Perşembe gecesi Kudüs, Halep ve Dımaşk'ta çok garip bir olay yaşandı. Bir doğal felaketin habercisi olacak şekilde gökyüzünde kor gibi bir kızılık belirdi. Gökyüzündeki yıldızlar o esnada yok oldu ve bu durum sabaha kadar bu şekilde devam etti. Yaşanan bu hadise insanları oldukça tedirgin etti ve o geceyi insanlar korkularından Allah'a dua ederek geçirdiler⁴²⁰.

3.10. Ay ve Güneş Tutulması

15 Ağustos 1376'da Cumartesi günü öğleden sonra Güneş tutuldu ve bu durum yaklaşık kırk dakika sürdü. Bu olaydan dört gün sonra ise Ay tutulması yaşandı⁴²¹.

Sonuç olarak daha önce de dediğimiz gibi Memlûk müverrihleri tıpkı günümüz yazarlarının da yaptığı gibi yazmış oldukları eserlerde hem okuyucunun ilgisini çekmek hem de anlatımlarına renk katmak amacıyla o dönemde kendilerinin acayip ve tuhaf olarak nitelendirdikleri olayları eserlerinde anlatmışlardır. Okurken bizim bile dikkatimizi çeken bu ilginç olaylar Memlûk toplumundaki okuyucuların da dikkatini çekmiş olacak ki Memlûk müverrihleri yazdıkları eserlerde bu tür anlatımlara oldukça yer vermişlerdir.

⁴¹⁹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 226; İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 61; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 61.

⁴²⁰ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 190; İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 381.

⁴²¹ İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 164; İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 131; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 115.

4. BÖLÜM

SULTAN ŞABAN'IN KİŞİLİĞİ, AİLESİ, VEFATI

4.1. Kişiliği

Sultan Şaban 1353/1354 (h.754) yılında doğdu ve 30 Mayıs 1363 tarihinde Memlûk tahtına çıktı. On dört yıl iki ay ve yirmi beş gün tahtta kalan Sultan Şaban Salı gecesi 17 Mart 1377 tarihinde öldürüldü. Öldüğü zaman yirmi dört yaşındaydı⁴²². Diğer müverrihlerden farklı olarak İbn Şâhin, Sultan Şaban'ın öldüğü zaman yirmi sekiz yaşında olduğunu belirtmektedir⁴²³. el-Makrîzî'nin deyiimiyle bir erkeğe nazaran kadına daha çok benziyordu ve oldukça iyi görünümliydi. Şer'î kanunlara bağlıydı. Evlâd en-Nâs'ı devamlı kollayıp gözetledi. Kardeşlerine ve amcalarının oğullarına iyi davranırdı. Onlara ıktalar ve emirlikler dağıtarak birçoğuna Suriye ve Halep nâibliği vermesi bazı memlûkler tarafından hoş karşılanmadı⁴²⁴. Sultan Şaban iyi huylu ve hayır yapanları seven bir insandı ve kendisi gibi hayırsever kişileri destekler ve onları takdir ederdi. Fakat parayı çok sever ve kolay kolay para dağıtmazdı. Coğrafya bilgisi oldukça kuvvetliydi. Suriye ve diğer bölgelerdeki kalelerin durumunu ve bu kalelerin nasıl ele geçirilebileceğini iyi bilirdi. İşleri iyi gitmeyen unutulmaya yüz tutan sanatçıları destekleyerek onlara yardımcı olurdu⁴²⁵.

Şahsına munhasır bir Sultan olan el-Eşref Şaban, Memlûk tahtında kaldığı süre zarfında Memlûk Devleti'nde daha önce görülmemiş bir takım yeniliklere imza atmıştır.

Sultan Şaban, emirlerine her sene rütbelerine göre tirâzla süslenmiş ipek elbiseler ve atları için altından süslenmiş eğerler dağıtırdı⁴²⁶. Emirlerin ve askerlerin merasim günlerinde giydikleri Baalbekli beyaz kıyafetlerin üstüne altından işlemeler

⁴²² el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 282-283; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 183; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 64; İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 130.

⁴²³ İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 118.

⁴²⁴ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 282-283; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 183; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 64; İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 130.

⁴²⁵ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 282-283; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 64-65.

⁴²⁶ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 282-283; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 64-65.

yaptırdı. Aynı zamanda Güney ve Kuzey Mısır'da giyilen yünlü elbiseleri ve beyaz kaburenin üstüne giyilen hilatleri de değiştirdi⁴²⁷. Sultan her sene Buhayre'den döndüğü zaman Binler Emirleri'ne hilatler verirdi. Bu hilatler ipek elbiseler, samurdan kürkler ve samurdan işlenmiş yakalıklardı. Tablhâne ve Onlar Emirleri'ne ise aralarında sincap ve sansar kürkleriyle süslenmiş ipek hilatlar dağıttı⁴²⁸. Sultan ayrıca seleflerinden hiç birinin yapmadığı bir yenilik daha yaparak Mukaddem el-Memâlik Emir Sâbıkeddin Miskâl'e geniş mavi ipekten tirâzla süslenmiş bir hilat giydirdi⁴²⁹.

1364 yılında Sultan, Mısır ve Suriye'de çeşitli entrikaların, hilelerin ve kötülüklerin baş gösterdiği kadıların meclislerinde bulunan vekillik sistemini kaldırarak bu sisteme son verdi⁴³⁰. Sultan 1377 yılında Peygamber soyundan gelen kadın ve erkeklerin ayırt edilebilmeleri için erkeklerin yeşil sarık kadınların ise yeşil peştamal giymelerini emretti⁴³¹. 1374 yılında Sultan, Nil'in taşmamasından dolayı yaşanan pahalılık nedeniyle Kal'atu'l-Cebel'deki sarayında Ramazan ayı boyunca bereket dilemek adına Sahîh Buhârî'nin kitabının okunmasını emretti. Şahabeddin Ahmed b. 'Aryânî ve Zeyneddin Abdurrahîm b. Irâkî, Ramazan Ayı boyunca dönüşümlü olarak kitabı okudular⁴³².

Sultan 1377 yılında Kal'atu'l-Cebel'deki Tablhâne'nin karşısında bulunan Re's Savve'de medresesini yaptırmaya başladı. Burada bulunan Emir Sungur el-Cemâli'nin evi yıkılarak bu alan Sultan Şaban'ın medresesine ilave edildi.⁴³³

⁴²⁷ İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 182.

⁴²⁸ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 205; İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 15; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 48.

⁴²⁹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 205; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 48.

⁴³⁰ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 92; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 16; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/1, s. 363.

⁴³¹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 199; İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 10; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 38.

⁴³² el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 223; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 64.

⁴³³ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 251-252; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 153-154; İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 103-104; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 55; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 97.

Kal'atu'l-Cebel'deki harem dairelerinin içinde Kâ'et el-Eşrefiyye adlı solonu yaptırdı. Remle'ye bakan sarayının içine ise bir Harcâh yaptırdı.⁴³⁴

4.2. Ailesi

Memlûk haremi hakkında kaynaklarda az ve dağınık bilgiler bulunmaktadır. Sultan Şaban'ın ailesi ile ilgili olarak annesi, hanımları, çocukları ve genel itibarı ile haremi hakkında kısa ama dikkat çekiçi bilgiler mevcuttur.

Memlûk kaynaklarına göre Sultan, annesine son derece itimat eder ve ona saygıda kusur etmezdi. Annesi Hond Berke'nin Emir Olcay el-Yûsufî ile olan izdivacını da destekleyen Sultan, 1369 yılında Hond Berke'yi gösterişli bir mahmelle hac vazifesine gönderdi. Bu gösterişli mahmelin içinde pek çok devenin taşıdığı yeşil taze sebzeler ve Hond Berke'nin hizmetine verilen Emir Beşteket el-Ömerî ve Sultan Şaban'ın yüz memlûku bulunmaktaydı⁴³⁵. 1370 yılında Hond Berke hac vazifesini yerine getirdikten sonra geri döndü. Kahire'de oğlu tarafından oldukça gösterişli bir kâfile ile karşılandı⁴³⁶.

Tarih 24 Şubat 1368'i gösterdiğinde ise Sultan, bu kez kız kardeşi Hond Sâre'yi Atâbek el-'Asâkir Menkliboğa eş-Şemşî ile evlendirdi. Bu evliliğin ardından Menkliboğa eş-Şemşî'ye hilat giydirilerek Mansûriye Hastanesi'nin başkanlığına getirildi⁴³⁷. Hond Sâre'nin bu evlilikten bir kızı oldu ve adı Hacer olan bu kız çocuğu ileride sultan olacak olan Berkuk ile evlendi. Bu evlilik Berkuk'un 1429/1430 (h.833) yılında ölümüne dek sürdü⁴³⁸. Menkliboğa eş-Şemşî bu evlilikten bir yıl sonra vefat etti ve Hond Sâre bu kez de 1369 yılında Re's en-Nevbe Emir Beşteket ile evlendi. Nikâh akdi için Kal'atu'l-Cebel'deki Eyvân'da baş kadılar ve ulema toplandı. Emir Beşteket'e nikâh akdi olarak on beş bin misrî dinar, dört yüz bin gümüş dirhem ve yirmi bin dinar ödemesi kararlaştırıldı. Nikâhı kıyacak olan Baş Kâdı Serâceddin 'Umar el-Hindî el-Hanefî bu nikâhı kıymayı reddetti. Reddetme

⁴³⁴ İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s.183.

⁴³⁵ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 177; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 44.

⁴³⁶ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 151; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 93; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 45; Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 10.

⁴³⁷ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 157; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 75.

⁴³⁸ İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 40.

gerekçesi ise bazı fakihlerin damadın köle kökenli olduğunu belirtmesiydi. Fakat damadın bu durumu ile ilgili olumlu bir yazı çıkarılarak nikâhın gerçekleşmesi sağlandı⁴³⁹.

Sultan 1376 yılında bilinmeyen bir nedenden dolayı eşlerine kızarak onlardan üç tanesi boşadı. Bu eşleri, amcası Sultan Hasan'ın kızı ile Emir Tengiz Boğa'nın kızı Hond Bagâr (Bahar) ve Emir Tugay Demir en-Nizâmî'nin kızı idi⁴⁴⁰.

4 Eylül 1368 tarihinde Sultan Şaban'ın Ahmed adını verdiği oğlu dünyaya geldi. Bu doğum müjdesi Kal'atu'l-Cebel'de üç gün kutlandı⁴⁴¹. Bundan tam iki yıl sonra 1370 yılında bu sefer de Ramazan ayında dünyaya geldiği için Ramazan adını verdiği fakat büyük bir ihtimalle doğduktan sonra ölen oğlu dünyaya geldi. Bu müjde haberide Kal'at'ul-Cebel'de üç gün boyunca kutlandı. 10 Haziran 1375 tarihinde Pazar günü Sultan oğullarından Emir Ali ve Emir Hâcî'yi sünnet ettirdi. Sünnet töreni ve kutlamalar yedi gün ve gece sürdü ve büyük ziyafetler verildi. Sultan Şaban'a bu sünnet töreni nedeniyle sayılamayacak kadar değerli hediyeler gönderildi⁴⁴².

Sultan Şaban öldükten sonra ardından yedi erkek ve yedi kız çocuk bıraktı. Sultan Şaban'ın erkek çocukları; Emir Ali, Emir Hâcî, Kâsım, Muhammed, İsmail, Ebû Bekir, Ahmed'di. Erkek çocuklarından Emir Ali ve Emir Hâcî ondan sonra sultan oldular⁴⁴³.

4.3. Vefatı

Sultan Hicaz'a yapacağı yolculuk için 1376 yılının Kasım/Aralık ayında hazırlıklara başlanmasını emretti⁴⁴⁴. Fakat yolculuk hazırlıklarına başlandığı sırada

⁴³⁹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 177; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 44; Fatma Akkuş Yiğit, "Memlûkler'de Evlilik Hazırlıkları", *Türkiyat Mecmuası*, Cilt 25, (2015), s. 337. Ayrıca Memlûk toplumunda gerçekleştirilen evlilik törenleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cüneyt Kanat, "Memlûk Devleti'nde Evlilik Törenleri", *Prof. Dr. Kazım Yaşar Koprıman'a Armağan*, (2003), s. 419-429.

⁴⁴⁰ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 256; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 159.

⁴⁴¹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 169; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 81.

⁴⁴² el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 185; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 97.

⁴⁴³ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 283; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 183; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 65.

⁴⁴⁴ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 269; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 113; İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 508; İbn Dokmâk, *el-Cevher es-Semîn*, s. 431.

Sultan şiddetli bir şekilde hastalanarak birçok defa ölümle burun buruna geldi. Sultan Şaban'ın hastalığı birkaç defa nüks edince emirler, doktorları onu öldürmekle itham ettiler. Bunun üzerine Sultan Şaban'ı tedavi etmek üzere Mâliki fakîhi Zekieddin Ebû Berekât Muhammed ve Celaaddin Cârullah geldiler. Bu ikisi Sultan iyileşene kadar onunla ilgilendiler⁴⁴⁵. Sultan hastalığı atlattıktan sonra üç gün boyunca müjde davulları çalınarak Kahire ve Fustât'ın süslenmesi emredildi. Sultan Şaban'ın iyileşmesine halk o kadar çok sevindi ki, bu sevinçlerini Sultan cuma namazından çıktıktan sonra onun başından aşağıya altınlar saçarak gösterdiler. Ancak Sultan Şaban'ın hastalığı iki gün sonra nüks etti⁴⁴⁶.

Sultan hasta olmasına rağmen Hicaz'a yapacağı yolculuk için yokluğunda tahta çıkarılmasından korktuğu erkek kardeşlerini, amcasının oğullarını ve Kalavun soyundan olan herkesi yanlarında eşleri ile birlikte 1 Ocak 1377 tarihinde Kerek'e⁴⁴⁷ gönderdi. Bu yolculuk esnasında onlara eşlik etmesi için Emir Sûdûn eş-Şeyhûnî'yi görevlendirdi⁴⁴⁸. Sultan tamamen iyileştikten sonra Hicaz yolculuğu için hazırlıkların arttırılmasını emretti. Mekke'de Sultan Şaban'ın duraklayacağı menzillere belirli miktarda arpa ve un koyuldu⁴⁴⁹.

Sultan ayrıca Hicaz yolculuğuna çıkmadan önce devlet işlerini düzenleyerek Emir Aktimur el-Hanbelî'yi yanında pek çok emir ve memlûkle birlikte Sa'îd⁴⁵⁰ bölgesini korumakla görevlendirdi. Aynı şekilde emirlerden ve memlûklerden oluşan bir grubu İskenderiye, Dimyât, Reşîd ve Barlâs limanlarını Frenkler'den korumak amacıyla gönderdi. Bazı emirleri Fustât ve Kahire'nin dışında onlara gösterilen mekânları korumakla görevlendirerek Emir Aktimur Abdulgânî'ye de Kal'atu'l-

⁴⁴⁵ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 269; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 169; İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 127; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 113; İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 508.

⁴⁴⁶ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 270; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 169; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 114.

⁴⁴⁷ Ürdünde tarihi kalesi ile meşhur olan eski bir şehirdir. Bkz. Yâkût el-Hamavî, *Mu'cem el-Buldân*, Cilt IV, s. 361; Mustafa L. Bilge, "Kerek", *DİA*, Cilt 25, (2002), s. 278-279.

⁴⁴⁸ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 270; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 170; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 56; İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 128; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 114; İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 509.

⁴⁴⁹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 270; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 170.

⁴⁵⁰ Güney Mısır'da geniş bir bölgeye verilen isimdir. Asvân bölgedeki en büyük şehirden biridir. Bkz. el-Makrîzî, *el-Hutat*, Cilt I, s. 189-190; Yâkût el-Hamavî, *Mu'cem el-Buldân*, Cilt III, s. 392.

Cebel'i korumakla görevlendirdi⁴⁵¹. Geri kalan emirlere de Kal'atu'l-Cebel'deki Bâb es-Sitâre'de yapılacak olan oğullarının kabul töreninde bulunmalarını, oğullarının ellerini öpmelerini, orada bir saat durmaları ve sonra onlara ikram edilenleri yiyip içtikten sonra oğlu Emir Ali'nin meclisinden kalkmalarını emretti⁴⁵². Bütün bunlardan başka ayrıca iki oğlunun memlûklerine Kal'atu'l-Cebel'i korumalarını, kendisi öldükten sonra tahta oğlu Emir Ali'yi geçirmelerini ve ona biat etmelerini vasiyet etti⁴⁵³.

Bu hazırlıklar neticesinde Sultan Şaban'ın sefer için kararlılığını gören memlûkleri onu bu yolculuğa çıkmaması gerektiğini bildirdiler ise de Sultan bu sefere çıkmasına Allah'ın karar verdiğini söyleyerek onların bu isteğini kabul etmedi⁴⁵⁴.

Hicaz yolculuğu için emirlerden oluşan ilk birlikler 23 Ocak 1377 tarihinde Cumartesi günü büyük bir merasim ile yola çıktılar ve Birket el-Hâccâc'da mola verdiler. Sultan Şaban ise oldukça görkemli bir birlikle 24 Ocak Pazar günü yola çıktı⁴⁵⁵. Sultan Şaban'ın birliği yanında sefer için pek çok şey götürdü. Bunlar arasında gulmânlar tarafında işlenerek bir sanat eseri haline getirilen sayılamayacak kadar çok altın ve ipek kumaşlar vardı. Altından oluşan kumaşlar yirmi dizi devenin sırtında, ipekten oluşan süslenmiş kumaşlar ise yirmi beş dizi devenin sırtında taşımaktaydı. Bir dizi deve halifenin siyah elbisesini, bir dizi deve ise ihramla resmedilmiş beyaz kumaşları taşımaktaydı. Yüz atın üstünde eğer ve ayrıca çok kıymetli giysiler ve kanaviçeler vardı. Süslenmiş beş tane ipek tahtirevan, yirmi deve üstünde para kasası vardı, iki dizi saksılar içinde taze bir biçimde yeşillikler, nane, rezene ve kişniş otu bulunmaktaydı⁴⁵⁶.

⁴⁵¹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 272; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 171; İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 128.

⁴⁵² el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 272; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 171; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 58.

⁴⁵³ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 273.

⁴⁵⁴ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 272; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 172; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 58; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 116.

⁴⁵⁵ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 272. İbn İyâs, hac hazırlıkları bittikten sonra Sultan Şaban'ın oldukça gösterişli bir alayla sağında halife Mutevekkil Alallah Muhammed onun önünde dört büyük kâdı ile birlikte çıktığını belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 172.

⁴⁵⁶ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 273; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 172; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 56.

Sultan Şaban'ın mutfağı için de sayılamayacak kadar yiyecek ve içecek bulunmaktaydı. Bunlar arasında hepsi saf şekerden yapılarak misk kokusu verilen 180 bin rıtl tatlı ve şekerleme bulunmaktaydı. Sandal ve ud ağaçlarından yapılan kutulara konulan bu tatlılardan Sultan Şaban'ın emirleri de en az onun kadar tatlıyı yanlarında götürdü. Eğlence ve gölge oyunları da birliğin içinde bulunmaktaydı⁴⁵⁷.

Sultan bu gösterişli alay ile birlikte ilk önce Siryâkûs'a gitti. Salı gecesini buradaki sarayında geçirdi. Buradan da Birket el-Haccâc'a geçti ve burada bir gün kaldı. Buradan da sabah erkenden yanında bulunan çok sayıda emirle birlikte yola çıktı.⁴⁵⁸ Sultan yanındaki birliklerle ayın 29'unda Akabe'de mola verdi. Sultan Şaban'ın arkasından bir gün sonra geri kalan hac gurubu da geldi⁴⁵⁹. Kaynaklar Sultan Şaban'ın bu kadar gösterişli bir birlikle hacca gitmesinin insanlar tarafından ayıplanıp eleştirilmesine neden olduğunu ve onun bu yolculuğa çıkmasıyla devletin saadetinin de onunla beraber gittiği belirtmektedir⁴⁶⁰ Nitekim öyle de olacaktır. Sultan Hicaz yolculuğuna çıkmadan önce Kal'atu'l-Cebel kalan emirleri ve yanındaki memlûkleri anlaşılarak eş zamanlı bir isyan çıkartacaklar ve bu isyan sonucunda Sultan Şaban'ı katledeceklerdir.

Sultan, hac güzargahında bulunan Akabe'de mola verdiği zaman memlûkleri isyan hareketini başlatmak adına ondan hayvanları için saman talebinde bulundular. Sultan ise onlara Elzem'de⁴⁶¹ mola verdikleri zaman saman dağıtacağı sözünü verdi. Bu sefer memlûkleri gulâmlarına dağıtmak için Sultan Şaban'dan para istediler ve Sultan bu duruma oldukça kızdı; kendisinde sadece kuru ekmek ve arpa olduğu söyleyerek onları azarlayıp tehdit etti. Memlûkler bunun üzerine büyükleri Re's

⁴⁵⁷ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 273; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 172-173; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 56.

⁴⁵⁸ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 274-275; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 57. İbn Hacer, Sultan Şaban'ın hac birliği ile birlikte Siryâkûs'a gittiğini belirtmekle birlikte yanında götürdüğü emirlerin ismini zikretmemiştir. Bkz. İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 128; İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 510.

⁴⁵⁹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 275.

⁴⁶⁰ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 273; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 172-173; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 56.

⁴⁶¹ Kahire ve Mekke arasında bulunan hacıların durak yerlerinden biridir. Bkz. el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 278n.

en-Nevbe Emir Argûnşah'a gidip Sultan Şaban'ı şikâyet ettiler. Emir Argûnşah ise onlara bu konu hakkında Sultan ile konuşacağı sözünü verdi⁴⁶².

Memlûkler, Emir Argûnşah'ın yanından ayrıldıktan sonra Devâdâr Emir Taştımur'un yanına gittiler ve ona eğer Sultan onlara para dağıtmazsa onu öldüreceklerini söylediler. Bunun üzerine Emir Taştımur Sultan Şaban'a giderek memlûklerin para istediğini söyledi. Sultan bu kez de memlûklerin isteğini reddederek Emir Taştımur'e: Sen benim ve devlet üzerinde hükümdarlık kuruyorsun diyerek kızgınlığını sert bir biçimde ifade etti. Bunun üzerine Emir Taştımur Sultan Şaban'ın yanından ayrılarak kendisini bekleyen memlûklerin yanına gitti ve olanları anlattı⁴⁶³. Aldıkları haber karşısında iyice öfkelenen memlûkler Sultan Şaban'ı ve onun hâssa askerlerini öldürmek için anlaştılar. Savaş silahlarını kuşanarak Emir Taştımur'a giden memlûkler eğer kendileri ile işbirliği yapmazsa onu öldürmekle tehdit ettiler. Bunun üzerine Emir Taştımur memlûklerini savaş için hazırladı. Memlûklerle birlikte Emir Mübârek et-Tâzî, Emir Saray Timur Muhammedî, Emir Kutlu Akdemir et-Tavîl el-'Alâî atlarına binerek Sultan Şaban'a doğru gittiler⁴⁶⁴.

Sultan çadırında hâssaları ile birlikte iken birden bire bir gürültü koptu. Gürültünün sebebini öğrenmek için biri gönderildi. Memlûklerinin ata binip kendine doğru geldikleri haberini alan Sultan, hemen yanındakilere silahlarını kuşanmalarını emretti. Sultan konuşmasını bitirmeden çadırının iplerini keserek hücum ettiler. Sultan çadırındaki mumların söndürülmesini emrederek oradan yanında Emir Argûnşah, Emir Sargatmış, Emir Yelboğa el-Sâbıkî, Emir Beştekin el-Hâsekî, Emir Altınboğa Ferfur, Emir Taşboğa ile birlikte kaçarak uzaklaştı⁴⁶⁵. Sultan, Emir

⁴⁶² el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 279; İbn İyâs, memlûklerin her bir gulamları için Sultan Şaban'dan on dinar istediklerini belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 177. İbn Hacer ise memlûklerin Sultan Şaban'dan para istediklerini, Sultan Şaban'ın bunu kabul etmemesi neticesinde birleşerek onu öldürmeye yemin ettikleri ve Sultan Şaban'ın bu olayı öğrendikten sonra Kahire'ye kaçtığını belirtmektedir. Bkz. İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 128-129.

⁴⁶³ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 279; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 178.

⁴⁶⁴ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 279; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 178; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 60.

⁴⁶⁵ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 280; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 178. İbn Şâhin, Sultan Şaban'ın memlûkleri ile arasının açılarak memlûklerinin ona isyan ettiğini, bunun üzerine Sultan Şaban'ın yanında Argûnşah ve diğerleri (emirlerin ismi verilmemiş) ile birlikte Kahire'ye kaçtığını belirtmektedir. Bkz. İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 118; İbn Kâdî Şuhbe ise ayrıntıya girmeden Sultan Şaban'la kendi memlûkleri olan Emir Taştımur, Mübarek et-Tâzî, Saray Timur el-Muhammedî,

Kazan'ın daha önce kendisi ve yanındakilerin binmesi için hazırladığı atlara binerek Kahire'ye dönmekten başka çare bulamadı⁴⁶⁶. Fakat orada daha büyük bir tehlike ile karşılaşacaktı.

Sultan daha Kahire'den ayrılmadan Akabe'de isyan edenlerle anlaşmış olan Emir Karatay ve arkadaşları Aynbek el-Bedrî, Esendemir es-Sargatmışî, Taktimur el-Leffâf Sultan Şaban'a karşı birleşerek 3 Nisan 1377 tarihinde Kal'atu'l-Cebel'de isyan hareketini başlattılar. Bu kişiler Sultan Şaban'ın memlûkleri, iki oğlunun memlûkleri ve Kal'atu'l-Cebel'de kalan memlûklerin yanına gidip onlara beş yüz dinar vaadinde bulunarak her birine 10 bin dirhem dağıtacaklarını söylediler. Bu vaadler neticesinde asîlerin tarafına geçen memlûkler işbirliği için yemin ettiler⁴⁶⁷.

Emir Karatay ve arkadaşları ayrıca Sultan Şaban'ın öldüğü söylentisini yayarak Tibâk'ta bulunan Sultan Şaban'ın memlûklerinin Kal'atu'l-Cebel'den inmeleri ve Kal'atu'l-Cebel'in altında bulunan memlûklerin de oradan çıkarak hepsinin Bâb es-Sitâre'de toplanmasını sağladılar. Bâb es-Sitâre'nin içindeki Zimâm ed-Dûr'da⁴⁶⁸ et-Tevâşî Sâbıkeddin Miskâl, Sultan Şaban'ın çocuklarının laları Emir Culban ve Emir Akboğa Çerkes bulunmaktaydı. Adı zikredilen bu üç emir isyancı memlûklere karşı Bâb es-Sitâre'yi kilitlediler. Kapıya çalan asîler Emir Ali'yi isteyerek şunu söylediler: Sultan öldü. Biz onun oğlu Emir Ali'yi Sultan yapmak istiyoruz. Kendilerine cevap olarak ise şu söylendi: İçinizden kim en büyük ise Emir Ali'yi ona teslim ederiz. Bunun üzerine asîler aralarında bir saat tartıştıktan sonra haremin pencerelerini kırdılar⁴⁶⁹. Bâb es-Sitâre'nin önüne gelerek burada et-Tevâşî

Kutluktimur el-'Alâî arasında Birket el-'Akabe'de (yer farklı verilmiş) savaş olduğunu ve yapılan bu savaşta Sultan Şaban'ın yenilerek yanındaki hâssaları Argûnşah, Sargatmış, Bayboğa es-Sâbıkî, Beştekin el-Hâsakî, Argûn el-'İzzî, Yelboğa en-Nâsırî ve diğerleri ile birlikte kaçtığını belirtmektedir. Bkz. İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 512.

⁴⁶⁶ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 280; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 179.

⁴⁶⁷ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 275; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 58; İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 511. İbn İyâs, emirlerin silahlarıyla Remle'ye çıktıklarını ve burada isyan hareketini başlattıklarını belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 173-174. İbn Şâhin, Kal'at'ul-Cebel'de isyan hareketini başlatan emirlerin adını vermekle birlikte bu emirlerin memlûkleri kendi taraflarına çekmek için vaat ettikleri para meselesinden bahsetmemektedir. Bkz. İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 117; İbn Dokmâk ise isim vermemekle birlikte memlûklerin Sultan Şaban'a isyan için anlaşmalarını belirtmektedir. Bkz. İbn Dokmâk, *el-Cevher es-Semîn*, s. 432.

⁴⁶⁸ Sultan dairelerinin müfettişidir. el-'Ârîni, *el-Memâlik*, s. 151.

⁴⁶⁹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 276; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 174; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 58; İbn Dokmâk, *el-Cevher es-Semîn*, s. 432.

Sâbıkeddin Miskal ve Emir Culban'ı tutukladılar. Hepsi Bâb es-Sitâre'den içeri girerek Emir Ali'yi çıkardılar. Emir Ali'yi bir süre sonra *el-Melik el-Âdil* lakabıyla tahta oturtular⁴⁷⁰.

Bu durumdan oldukça rahatsız olan Sultan Şaban'ın memlûkü Ekmeleddin Ziyaeddin Kırmî sözü geçen emirlere Sultan Şaban'ın onların üstadı olduğunu, onları hapisten çıkartarak iyi davrandığını ve onlara para dağıttığı ifade ederek emirlere Sultana nasıl bu şekilde davranabildiklerini sordu. Bunun üzerine emirler onun bu sözlerini dikkate almayarak onu öldürmeye bile yeltendiler. Fakat içlerinden Emir Karatay, onlara engel oldu. Ekmeleddin Ziyaeddin Kırmî bu gelişmeler üzerine Kahire'den ayrıldı⁴⁷¹.

İsyankâr memlûklerin tarafını tutan Nâzır ed-Devle Eminateddin Meyyin yanında Mukaddem ed-Devle Hac Seyf ve geri kalan Mübâşir ed-Devle ile birlikte Kal'atu'l-Cebel'e çıktı fakat bir yanlış anlaşılardan dolayı aralarında Sultan Şaban'ın oldukça güvendiği Nâzır el-Hâs Şemseddin el-Makdisî'nin olduğunu sanılarak onları tutukladılar. Kal'atu'l-Cebel'in kapılarını ise kilitlediler. Daha sonra bu yanlış anlaşılma giderildi ve onlardan bir grup Şemseddin Makdisî'yi getirmek için gönderildi. Fakat onlar oldukça iyi gizlenen Şemseddin el-Makdisî'yi bulamadılar. Bunun üzerine isyankâr emirler, Emir Akdemir Abdulganî, Emir Aydemir eş-Şemsî, Emir Alemdâr ve geri kalan emirlere iş birliği çağrısında bulundular. Fakat gelen emirler bu iş birliğine yanaşmayarak Kal'atu'l-Cebel'e de çıkmadılar⁴⁷².

Memlûkler, Emir Ali'yi Kal'atu'l-Cebel'den çıkartarak ahırına götürdüler ve burada Emir Ali'nin önünde yeri öperek ona biat ettiler. Emir Taştımur es-Sâlihî, Emir Balat el-Kebîr es-Sûfî ve Emir Hattât memlûklerin bu yaptıklarını uygun bulmadıkları için Kal'atu'l-Cebel'deki bu törene katılmadılar. Bunun üzerine

⁴⁷⁰ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 276; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 174; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 59; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt I/2, s. 117; İbn Dokmâk, *el-Cevher es-Semîn*, s. 432. İbn Kâdî Şuhbe hiçbir ayrıntıya girmeden yukarıda adı zikredilen emirlerin Sultan Şaban'ın oğlu Emir Ali'yi sultan ilan ettiklerini belirtmektedir. Bkz. İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 511.

⁴⁷¹ İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 129.

⁴⁷² el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 277. İbn İyâs, Şemseddin el-Makdisî'nin memlûklerin kendini öldürmelerinden korktuğu için kaçtığı belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 176.

memlûkler bu üç emiri tutukladılar⁴⁷³. Tam da bu esnada Kal'atu'l-Cebel'deki isyankâr memlûklere Emir Sûdûn, Emir Ali b. Kaştimur, Ebû Bekir b. et-Tâz, Aydemir eş-Şemsî, Aktimur Abdulganî, Alemdâr, Taştimur es-Sâlihî ve diğer emirler memlûklerin yeni Sultan Şaban'a isyan ederek savaşmak istedikleri haberi ulaşmıştı. İsyân hareketini başlatan memlûkler bu emirlerden korktukları için hemen onlara saldırdılar. Yapılan savaşta emirler yenildi ve emirlerin memlûkleri de asîlerin tarafına geçti. Asîlerin bu zaferinden sonra Aynbek, Emir Taştimur el-Leffâf, Esendemir Sargatmışî ve Emir Karatay sivrilmiş emirler arasında oldular⁴⁷⁴.

Emir Ali'nin lakabını değiştirilerek ona *el-Melik el-Mansûr* lakabını verdiler. Sultan olarak Emir Ali'yi kabul ettirebilmek için bütün ilim adamlarından ve emirlerden yazı aldılar. Bunun üzerine Kahire'de ikinci defa emân ilan edilerek el-Melik el-Mansûr için dua edilmesi emredildi⁴⁷⁵.

İsyankâr memlûkler tarafından çağrılan fakat Kal'atu'l-Cebel'e çıkmayan Emir Akdemir Abdulganî'yi getirmek üzere berîd Sa'îd Bölgesi'nden yola çıktı. Emirlikler paylaşılırak Taktimur el-Leffâf, Emir Karatay, Aynbek, Esendemir Sargatmışî ve Balat es-Sagîr'e komutanlık verildi. Emir Şahâbeddin Karatay'ı Atâbek el-'Asâkir olarak tayin ettiler, Halife Mütevekkil'in amcasının oğullarından birini kendilerine halife tayin ettiler, Nâzır el-Hâs Şemseddin el-Maksî gizlendiği yerden bulunarak Kal'atu'l-Cebel'deki hazineyi açması için getirildi. Onlarda hazinede bulunan paraları ve hilatları memlûklerine dağıttılar⁴⁷⁶.

Kahire valisi Kahire ve Fustât'ta emân ilan ederek, insanların gündelik hayatlarına devam etmelerini, Sultan Şaban'a rahmet okunmasını, oğlu Ali'ye ve onun nâibi Emir Akdemir el-Hanbelî'ye dua edilmesini emretti⁴⁷⁷.

Bu esnada Kahire'ye yaklaşmakta olan Sultan ve yanındakiler bu duyuru ile birlikte Kal'at'ul-Cebel'deki isyân hareketini öğrenerek Kahire'nin dışında bulunan

⁴⁷³ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 277; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 175.

⁴⁷⁴ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 277; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 176.

⁴⁷⁵ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 278-279.

⁴⁷⁶ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 279; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 177.

⁴⁷⁷ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 278; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 176.

Kubbet en-Nasr'a doğru kaçtılar⁴⁷⁸. Kaçış esnasında Sultan Şaban'ın adamlarından biri olan Emir Kazan yakalanarak Kal'atu'l-Cebel'deki büyük memlûklere götürüldü. Kazan'dan Sultan Şaban'ın Kubbet en-Nasr'a olduğu öğrenen Emir Esendemir es-Sargatmişî ve Dolu Sargatmişî yanlarında bir grupla Kubbet en-Nasr'a gittiler. Sultan Şaban'la beraber kaçan Emir Argûnşah, Emir Sargatmişî, Emir Yelboğa el-Sâbıkî, Emir Beştekin el-Hâseki, Emir Argûn el-'İzzî el-Efram'ı ele geçirip başlarını kestiler. Kesik başlarını ise Kal'atu'l-Cebel'e getirdiler.⁴⁷⁹

Bu gelişmeler neticesinde Kahire halkının Sultan Şaban'ın ve devletin akibeti ile ilgili korkuları da arttı ve bu süre zarfında dükkânlarını kapalı tuttular. Kahire ve Fustât'ta Sultan Şaban'ın arandığının ilan edilmesi halkın iyice tedirgin etti hatta bu olay halkın pazartesi gecesini uyumadan, korkarak geçirmelerine bile neden oldu. Pazartesi sabahı Muhammed b. İsa tutuklandı ve ondan Sultan Şaban'ın yerini söylemesini istediler. Muhammed b. İsa onu en son yanında Yelboğa en-Nâsırî ile ayrılırken gördüğünü söyledi⁴⁸⁰.

Sultan ise yanında bulunan Yelboğa en-Nâsırî'nin üstâdârının evine giderek orada gizlendi. Üstâdâr onlara memlûklerin isyan hareketleri ve emirlerin başlarının kesilmesi ile ilgili olayları anlattı. Bunun üzerine Sultan Şaban'ın korkusu iyice arttı. O gece tek başına Yelboğa en-Nâsırî'nin üstâdârının evinden çıkarak Kahire'nin el-Mahmûdiye semtinde bulunan sütannesî Âmine'nin evine gitti. Pazartesi gecesinin orada geçirdi⁴⁸¹. Sultan Şaban'ın Kahire'ye girdiği haberini alan asî memlûkler onun

⁴⁷⁸ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 280. İbn İyâs, Muhammed b. İsa'nın Sultan Şaban'a ayrıca Suriye'ye götüreceğini, buradaki askerlerin Sultan Şaban'ın emrinde olduğu ve böylelikle tahtını savaşarak geri alabileceğini söylemiştir. Sultan Muhammed b. İsa'nın bu önerisini kabul etmiş; fakat Sultan Şaban'ın yanında bulunan Emir Argûnşah Sultan Şaban'ın bunu yapmasına engel olduğunu belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 179; İbn Kâdî Şuhbe ise Sultan Şaban'ın Kubbet en-Nasr'a geldiği vakit kaledeki kendisine karşı çıkan isyan hareketini öğrendiğini, bunun üzerine yanında bulunan Yelboğa en-Nâsırî ile birlikte dağa doğru gittiğini ve diğer emirlerin ise Kubbet en-Nasr'a girerek konakladığı belirtmektedir. Bkz. İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 512.

⁴⁷⁹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 280; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 60; İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 512; İbn Dokmâk, *el-Cevher es-Semîn*, s. 433-434. İbn İyâs, bahsedilen bu emirlerin kesik başlarının Kal'at'ul-Cebel'de bir müddet aslı kaldıktan sonra yakınlarına teslim edildiğini ve aynı zamanda Sultan Şaban'ı ele geçiremedikleri için de Kahire'de kim Sultan Şaban'ı ele geçirirse onlara teslim edilmesini ilan ettiklerini belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 179. İbn Hacer, sadece emirlerin yakalandığını belirtmiş; fakat onların akibetleri hakkında her hangi bir bilgi vermemiştir. Bkz. İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 129.

⁴⁸⁰ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 281.

⁴⁸¹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 281; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 60. İbn İyâs, Sultan Mısır'da o yokken olanları öğrendikten sonra Ahmer Dağı'ndan yanında Emir Argûnşah olmadan

yakalanması için başına elli dinar ödül koydular. Âmine'nin evinde kalan Sultan Şaban'ı kimse fark etmedi ve Sultan bulunamadığı için her gün Kahire valisi tarafından evlere ve sokaklara baskınlar düzenlendi⁴⁸².

Anlaşılan Âmine'ye para ödülü oldukça cazip gelmiş olacak ki devlet büyüklerine giderek Sultan Şaban'ın kendi evinde saklandığı söyledi. Bu haber üzerine hemen Emir Karatay atına binerek yanında kalabalık bir grupla Sultan Şaban'a doğru Âmine'nin evine gittiler. Âmine'den Sultan Şaban'ın çatı katında saklandığını öğrenen memlûkler Sultan Şaban'ı çatı katında kadın elbisesi içinde saklanmış bir şekilde buldular. Sultan Şaban'ın yüzünü kapatarak Kahire'nin kapılarından biri olan Bâb es-Sâade'den çıkardılar ve onu Kal'atu'l-Cebel'e getirdiler⁴⁸³. Emir Aynbek, Sultan Şaban'ı onlardan teslim alarak hazinesinin yerini söyleyene kadar ona işkence etti. Daha sonra Nâzır el-Hâs Şemseddin el-Maksi çağrıldı ve hazineyi onlara açtı. Sultanın hazinesinin değerlendirmesi için Kâdı Sadreddin Muhammed b. İbrahim el-Menâvî çağrıldı. Sadreddin Muhammed b. İbrahim onlara Sultan Şaban'ın ölümünün ispatlanması gerektiğini bildirdi. Bunun üzerine onlar Sultan Şaban'ı öldürmesi için Olcay el-Yûsufi'nin memlûklerinden biri olan Çerkes es-Seyfi'yi gönderdiler ve o da onu boğarak öldürdü. Öldürüldüğü odaya ölümünü teyit etmek amacıyla bir grup memlûk girdi⁴⁸⁴. Sultan Şaban'ın ölümünün Kâdı Sadreddin Muhammed b. İbrahim el-Menâvî tarafından da teyit edilmesiyle

yürüyerek Cuvdiyye sokağında bulunan annesinin akrabası ve aynı zamanda Sultan Şaban'ın süt annesi olan Âmine'nin evine giderek saklandığını belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 179-180.

⁴⁸² el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 281; İbn İyâs, Âmine'nin Emir Aynbek'in yanına giderek kendisine ve evine bir şey yapılmaması garantisini alarak Sultan Şaban'ın kendi evinde saklandığı söylediğini belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 180.

⁴⁸³ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 282; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 61; İbn Kâdî Şuhbe, *Tarih İbn Kâdî Şuhbe*, s. 512; İbn İyâs, Sultan Şaban'ı yakalamaya Emir Aynbek'in kalabalık bir grupla gittiğini ve ayrıca Âmine'nin evinin ona verilen sözün aksine tahrip edildiğini hatta evin mermerlerini sökerek ne var yoksa alıp gittiklerini belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 181. İbn Dokmâk ise Sultan Şaban'ı almaya giden emiri Altınboğa es-Sultanî olduğunu belirtmektedir. Bkz. İbn Dokmâk, *el-Cevher es-Semîn*, s. 435.

⁴⁸⁴ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 282. İbn İyâs, Çerkes es-Seyfi'nin Sultan Şaban'ı yayın kirişi ile boğarak öldürdüğünü belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 181. İbn Tagribirdî, Emir Aynbek'in Sultan Şaban'a hazinesinin yeri söyletmek için ayaklarının altına birkaç sopa darbesi ile vurduğunu belirtmektedir. Bkz. İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 61. İbn Hacer ve İbn Dokmâk ise Sultan Şaban'a hazinenin yerini söyletmek için yetmiş sopa atıldığını belirtmektedir. Bkz. İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr*, s. 130; İbn Dokmâk, *el-Cevher es-Semîn*, s. 435.

birlikte Emir Aynbek onu öldüren Çerkes es-Seyfi'ye vaat ettiği üzere Onlar Emirliği'ni verdi. Daha sonra da Şâdd el-'Amâyir⁴⁸⁵ olarak tayin edildi⁴⁸⁶.

Sultan Şaban'ın cesedi bir küfeye konuldu, ardından küfenin ağzı dikildi ve bir kuyuya atıldı. Kuyuya atıldıktan birkaç gün sonra kuyudan kötü kokular yükselince cesedi kuyudan çıkartılarak Nefîse Türbesi'nin yakındaki Keyman'a defnedildi. Defnedildiği günün gecesini Sultan Şaban'ın bazı hizmetlileri geldi onu kabrinden çıkararak annesi Hond Berke'nin yaptırdığı Tebbâne'deki türbesine götürdüler, onu yıkayarak kefenlediler ve namazını kıldıktan sonra onu defnettiler⁴⁸⁷.

⁴⁸⁵ Sultanın saraylarının, konutlarının yönetimi, yapımı ve tamirinden sorumludur. Bkz. Popper, *Egypt And Syria*, s. 95.

⁴⁸⁶ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 282; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 61.

⁴⁸⁷ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, s. 282; İbn İyâs, *Bedâi ez-Zuhûr*, s. 181-182; İbn Tagribirdî, *en-Nucûm ez-Zâhire*, s. 61; İbn Şâhin, *Neyl el-Emel*, Cilt 1/2, s. 118.

SONUÇ

Dünyanın neresinde olursa olsun devleti yöneten kişinin çocuk yaşta ve tecrübesiz olması başta vezirler, büyük devlet adamları ve emirlerin devlet yönetimine karşı olarak hükümdarlar üzerinde tahakküm kurmalarına hatta yönetimi bile ele geçirmelerine neden olmuştur. Bu durumun en güzel örneklerinden biri de Memlûk Devleti'nde görülmektedir.

Memlûk Sultanı en-Nâsır Muhammed'in dört torunu da çocuk yaşta Memlûk tahtına çıkmıştır. Bu çocuk sultanlar arasında en dirayetlisi hiç şüphesiz ki tam on dört yıl boyunca Memlûk tahtında kalan Sultan Şaban olmuştur. Sultan Şaban dönemi Memlûk tarihi açısından zıtlıklarla dolu bir dönemdir. Devlet bu dönemde hem büyük yıkımlar yaşamış hem de önemli başarılarla imza atmıştır.

Bahsedilen olumsuzlukların ilki Sultan Şaban da dahil olmak üzere tahta çıkan sultanların çocuk yaşta olmasıdır. Bu durum Memlûk tarihinde daha önce görülmemiş birçok olumsuz olaya sahne olmuştur. Dönem, bu nedenle Sultan Şaban'ı iktidara taşıyan başta Yelboğa el-Ömerî olmak üzere Emir Esendemir en-Nâsırî ve Olcay el-Yûsufî gibi büyük emirlerin gövde gösterilerine tanık olmuştur. Diğer çocuk sultanların aksine karizmatik bir duruş sergileyen Sultan Şaban, oldukça akıllıca bir denge siyaseti izleyerek bu büyük emirlerin tahakkümünden teker teker kurtulmayı başarmıştır. Bunlardan biri de dönemin en güçlü emiri olan Yelboğa el-Ömerî'nin öldürülmesi hadisesidir. Onun katli ile Memlûk tarihinde yeni bir sayfa açılmış, Memlûk Devleti'nde Türk kökenli ümera zamanla hâkimiyetini kaybederek yerini Çerkes Memlûklere bırakmıştır.

Yaşanan birçok isyan sırasında Sultan Şaban'ı uğraştıran sıkıntıların başında 1373-1374-1375 yıllarında ard arda yaşanan sosyo-ekonomik buhranlar gelmektedir. Nil'in su seviyesinin artmamasından dolayı yaşanan ekonomik sıkıntılar nedeniyle fiyatlarda büyük dalgalanmalar meydana gelmiş bunun sonucunda ortaya çıkan kıtlık, veba salgınları ve diğer hastalıklar ülkenin iktisadî yapısını bozmuştur. Halk arasında hastalıkların artması toplu ölümlere neden olmuş, devlet bu yaşananlara son vermek adına oldukça akıllıca bir politika takip ederek halkın geçimini sağlamaktan büyük emirleri sorumlu tutmuş, böylece salgınların ve kıtlıkların önüne bir nebze de olsa geçilebilmiştir. Herodot her ne kadar "Mısır Nil Nehri'nin bir hediyesidir" demiş

olsa da; Nil'in su seviyesindeki istikrarsızlık Memlûk Devleti'ni kuraklık, kıtlık ve akabinde büyük salgın hastalıklarla yüz yüze bırakmış, bu da devleti var olduğu süre boyunca sarsıntıya uğratan ve uğraştıran bir mesele olarak canlılığını korumuştur.

Bu dönemde yaşanan bir diğer olumsuzluk ise Frenkler tarafından gerçekleştirilen İskenderiye baskınıdır. Kanatimizce bu baskın bir Haçlı seferi niteliğindedir. Zira tarih kitaplarında genel olarak sekiz Haçlı seferi olduğu zikredilmektedir. Fakat klasik Haçlı seferleri sonrasında gerçekleştirilenler ise tarih kitaplarında hak ettikleri değeri bulamamışlardır. İşte bunlardan birisi de 8 Ekim 1365 tarihinde gerçekleştirilen Haçlı Seferi'dir. Bu saldırı karşısında Memlûk Devleti'nin en önemli ticarî liman şehirlerinden biri olan İskenderiye'de taş üstünde taş kalmamış ve şehir bir daha eski canlılığına asla kavuşamamıştır. Haçlıların bir saldırı hazırlığında olduğu haberi Sultan ve Yelboğa el-Ömerî'ye bildirilmesine rağmen bu haberin üzerinde durulmayarak gerekli tedbirlerin alınmaması İskenderiye şehrinin ve halkının böyle bir felaketle karşılaşmasında Memlûk devlet adamlarının ihmalkârlıkları ve rolü olduğunu göstermektedir. Bu elim saldırı ile birlikte Memlûk hududlarının korunabilmesi için sadece kara gücünün yeterli olmadığı anlaşılmış, Sultan Şaban'ın onayını alan Yelboğa el-Ömerî bizzat yapımı ile kendisinin ilgilendiği savaş gemileri inşa ederek tam anlamıyla bir donanma vücuda getirmiştir. Böylelikle uzun zamandır ihmal edilen Memlûk donanmasına yeniden can verilmiştir. Fakat Yelboğa el-Ömerî'nin, Sultan Şaban'a isyan etmesi ve akabinde öldürülmesi Frenklere karşı bir sefer icra edilememesine neden olmuştur.

Bu zıtlıklar döneminde yaşanan başarılarından en önemlisi hiç şüphesiz ki Kilikya Ermeni Krallığı'na nihai sonun verilmesidir. XI. yüzyılda Çukurova'da kurulan Kilikya Ermeni Krallığı'nın Haçlıların ve Moğolların Memlûkler üzerine düzenlediği seferler esnasında onlara her türlü desteği sağlamaları bu krallığa son verilmesini zaruri hale getirmiştir. Sultan Şaban seleflerinin de birçok kez niyetlendiği fakat ele geçiremediği Sis'i (Kozan) 21 Nisan 1375 tarihinde fethederek Kilikya Ermeni Krallığı'na son vermiştir. Bu Krallığa son verilmesinde Memlûk Sultanı Baybars zamanından itibaren Suriye'ye yerleştirilen Türkmenlerin de önemli katkıları olmuştur. Böylelikle Ermenilerin elinden alınan Çukurova Türkmenler tarafından iskân edilmiştir.

Memlûklerin Türkmenleri bu bölgeye yerleştirmekteki amacı kuzeyden gelebilecek tehlikelere karşı, kendileri korumak adına bir tampon bölge oluşturmaktır. Böylelikle Memlûk Devleti bu tampon bölge sayesinde Anadolu ile bağlantısını sağlayacak ve kuzey sınırını güvence altına alacaktı. Sultan Şaban döneminin ardından, Osmanlı Devleti'nin güçlenmesi ile birlikte Memlûklere bağlı olan Türkmen beylerinin isyan hareketleri Memlûk Devleti'nin buradaki hâkimiyetini sekteye uğratmıştır. Stratejik açıdan hem Memlûk Devleti hem de Osmanlı Devleti açısından son derece önemli olan Çukurova bölgesi için ikili arasında hâkimiyet mücadelesi böylece başlamıştır. Bu mücadele Yavuz Sultan Selim'in 1516-1517 Suriye-Mısır seferleri ile Memlûk Devleti'ni ortadan kaldırmasıyla son bulmuştur. Böylece Çukurova'nın yönetimi tamamen Osmanlı Devleti'nin eline geçmiştir.

Sultan Şaban döneminde başarılı olunan bir diğer mevzu ise Müslüman devletlerle ve beyliklerle ciddi bir münasebet gerçekleşmemesine rağmen güçlü bir dış politika izlenmesidir. Moğolları durduran güç olan Memlûk Devleti bu güç imgesini her dönem kullanmış ve kendine yardım için gelen diğer küçük devlet ve beyliklerin yardım çağrılarına duyarsız kalmamıştır. Celâyir hükümdarı Sultan I. Üveys (1356-1374) ve onun Bağdat nâibi Hoca Mercan arasında yaşanan gerginlik Hoca Mercan'ın Sultan Şaban'dan yardım istemesiyle Memlûk Devleti'ne de yansımıştır. Sultan, ikili arasında gerçekleşen bu savaşta açıkça Hoca Mercan'ın tarafını tutmasına rağmen onların iç işlerine müdahale etme gereği de duymamıştır. Dulkadiroğulları ve Artuklular üzerine izlediği tâbi-metbu politikasını başarı ile yürütmüştür. Bu sayede diğer devletlerin gözündeki kurtarıcı imgesini pekiştirmiştir. Memlûk Devleti'ne son verecek ki bu dönemde bir uç beyliği olan Osmanlı ile ilk diplomatik ilişkilerin de Sultan Şaban döneminde olması onun dönemini seleflerinden ayıran en önemli unsurlardan biridir.

İyi huylu, merhametli ve halkı tarafından da oldukça sevilen Sultan Şaban, üzerinde tahakküm kuran büyük emirleri tarih sahnesinden silmiş, Haçlılara direnmiş ve Kilikya Ermeni Krallığı'na son vererek devletin kuzey sınırını güvence altına almıştır. Ancak oldukça yanlış bir politika uygulayarak kardeşleri ve yakın akrabalarına devlet içinde ayrıcalık tanıyarak onlara geniş iktalar ve emirlikler dağıtması kendi sonunun da habercisi olmuştur. Bu durum aynı zamanda hem memlûklarının hem de diğer büyük emirlerin kendisine cephe almasını sağlamıştır.

Tam da bağımsız olarak devleti yönetip, iyi işler yapacağı sırada bu nedenden dolayı Sultan, Hicaz yolculuğu sırasında yanında bulunan memlûkleri ve Kal'atu'l-Cebel'de bulunan emirlerinin planlı bir isyanı sonucu öldürülmüştür. Böylece tıpkı bazı selefleri gibi kendi memlûkleri tarafından katledilen bir Memlûk Sultanı olarak tarih sahnesinden çekilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

Kaynak Eserler

el-Kalkaşandî, *Sub el-A'şâ fî Sinâat el-Înşâ*, (tah. Yûsuf Ali Tavîl), Cilt VI, Kahire: Dâr el-Fikr lit-Tibâ'a ven-Neşr vet-Tevzî', 1987.

el-Makrîzî, Takıyyuddîn Ahmed b. 'Alî, *Kitâb es-Sulûk li-Ma'rifeti Duvel el-Mulûk*, (tah. Sa'îd 'Âbd el-Fettâh Âşûr), Cilt III/1, Kahire: Dar el-Kutub, 1975.

_____, *Kitâb el-Mevâ'iz vel-Îtibâr bi-Zikr el-Hitat vel-Âsâr*, Cilt I-II. (Basım yeri ve yılı belirtilmemiş.)

en-Nuveyrî, Muhammed b. Kâsım, *Kitâb el-İlmân Fi mâ Ceret Bihi el-Ahkâm vel-Umûr el-Makziyye fî Vaka't el-İskenderiyye*, (tah. 'Azîz Sûryâl 'Atiyya/ Etienne Combe), Cilt II, Haydarabad, 1970.

İbn Dokmâk, İbrahim b. Muhammed, *el-Cevher es-Semîn fî Siyer el-Hulefâ ve el-Mulûk ve es-Selâtin*, (tah. Sa'îd 'Âbd el-Fettâh 'Âşûr. (Basım yeri ve yılı belirtilmemiş.)

İbn Habîb, el-Hasan 'Umar b. el-Hasan, *Tezkiret en-Nebîh fî Eyyâm el-Mansûr ve Benîh*, (tah. M. Muhammed Emin- Sa'îd 'Âbd el-Fettâh 'Âşûr), Kahire: el-Hey'et el-Mısriyye el-'Âmme lil-Kitâb, 1986.

İbn Hacer el-'Askalânî, *ed-Durer el-Kâmine fî A'yân el-Mi'e el-Sâmine*, (tah. 'Âbd el-Varîs Muhammed 'Ali), Cilt I-II-III-IV, Beyrut: Dâr el-Kutub el-İlmiyye, 1997.

_____, *İnbâ el-Gumr bi-Ebnâ el-'Umr*, (tah. Hasan Habeşî), Cilt I, Kahire, 1969.

İbn İyâs, Muhammed b. Ahmed, *Bedâi ez-Zuhûr fî Vakâi ed-Duhûr*, (tah. Muhammed Mustafa), Cilt I/2, Kahire: el-Hey'et el-Mısriyye el-'Âmme lil-Kitâb, 1983.

İbn Kâdî Şuhbe, Takıyyuddîn Ebû Bekr, *Târih İbn Kâdî Şuhbe*, (tah. Adnan Dervîş), Cilt II, 1994. (Basım yeri belirtilmemiş.)

İbn Şâhin, Zeyneddîn ‘Abdulbâsid b. Halil, *Neyl el-Emel fî Zeyl ed-Duvel*, (tah. ‘Umar Abd es-Sellâm Tedmurî), Cilt I/1-2, Sayda-Beyrut: el-Mektebe el-‘Asriyye, 2002.

İbn Tagribirdî, Ebû’l Mehâsin Cemâleddin Yusuf, *en-Nucûm ez-Zâhire fi Mulûk Mısr vel-Kahire*, (tah. Muhammed Hüseyin Şemseddîn), Cilt XI, Beyrut: Dâr el-Kutub vel-İlmiyye, 1992.

‘İmâd ed-Dîn Ebî l-Fidâ İsmail b. ‘Umar b. Kesîr el-Kureşî ed-Dimeşkî, *el-Bidâye ven-Nihâye*, (tah. ‘Abdullâh b. Abdilmuhsin et-Turkî), Cilt XVIII, Kahire: Hicr lil-Tibâ’a ven-Neşr vet-Tevzî’ vel-İ’lân, 1998.

Yâkût el-Hamevî, Şihâb ed-Dîn Ebû ‘Abdullâh, *Kitâb Mû’cem el-Buldân*, (tah. H. Ferdinand Wüstenfeld), Cilt I-II-III-IV, Tahran: Mektebe el-Esedî, 1965.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Ağır, A. Mesut, *Memlûk Tarihçilerine Göre Sultan Kalavun Dönemi Siyasî Olayları*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2004.

_____, *Memlûklarda Ticaret*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2015.

Ağırakça, Ahmet, “İhşîdiler”, *DİA*, Cilt 21, (2000), s. 551-553.

Akkuş Yiğit, Fatma, “İskenderiye’de Venedik Ticareti, Konsolosları ve Fondacosu”, *Ege ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 2/2, (2015), s. 19-36.

_____, “Memlûk-Ermeni Münâsebetleri”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 8/16, (Yaz 2015), s. 171-206.

_____, *Memlûkler Döneminde Çukurova*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2011.

_____, “Memlûkler’de Evlilik Hazırlıkları”, *Türkiyat Mecmuası*, 25/1, (Bahar 2015), s. 331-347.

_____, “Memlûk Tarihinde Kadın Şarkıcı Ve Müzisyenler”, *TİD*, Sayı XXX, s. 45-62.

Aktan, Ali, “Bahri Memlûklerden Sultan Kalavun ve Hânedanı” *Bellekten*, LIX/236, (Aralık 1995), s. 605-620.

_____, “Memlûk-Haçlı Münasebetleri”, *Bellekten*, LXIII/237, (Ağustos 1999), s. 411-452.

_____, “Memlûklerde Saltanat Değişikliği Usulü”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 9, (1990), s. 270-279.

Alptekin, Coşkun, “Artuklular”, *DİA*, Cilt 3, (1991), s. 415-418.

Altan, Ebru, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, Ankara: TTK, 2003.

_____, “Yafa”, *DİA*, Cilt 43, (2013), s. 171-174.

‘Âşûr, Sa‘id ‘Âbd el-Fettâh, *el-‘Asr el-Memâlîkî fî Mısır veş-Şâm*, Kahie: Mektebe el-Anglo el-Mısriyye, 1994.

_____, *el-Mucteme' el-Mısrî fi 'Asr Selâtîn el-Memâlik*, Kahire: Dâr en-Nahda el-' Arabiyye, 1992.

_____, *ez-Zâhir Baybars*: Kahire: el-Mu'essese el-Mısrıyye el-'Âmme lit-Te'lîf et-Terceme vet-Tibâ'a ven-Neşr, 1963.

Avcı, Casim, "Mısır", *DİA*, Cilt 29, (2004), s. 557-559.

_____, "Yakût el-Hamevî", *DİA*, Cilt 43, (2013), s. 288-291.

Ayalon, David, "Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi", (çev. Samira Kortantamer), *TİD*, Sayı IV, (1989), s. 211-247.

_____, *Memlûk Ordusunun Yapısı Üzerine Araştırmalar I-II-III*, (çev. A. Mesut Ağır), Ankara: TTK, 2015.

Ayaz, Fatih Yahya, *Memlûk-Kıbrıs İlişkileri Kıbrıs'ta İlk Türk Hâkimiyeti*, Ankara: TTK, 2016.

_____, "Türk Memlûkler Döneminin Büyük Emîrlerinden Yelboğa el-Ömerî (ö. 768/1366) ve İdaredeki Nüfuzu", *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16/1, (2007), s. 81-100.

Ayönü, Yusuf, *Selçuklular ve Bizans*, Ankara: TTK, 2014.

Bahît, Fâiz Ali, "Mısır'a Uygulanan Haçlı Ekonomik Ambargosu Karşısında Çerkes Memlûkleri", (çev. F. Akkuş Yiğit vd.), *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırma Dergisi*, I/1, (Temmuz 2015), s. 125-138.

Bauden, Frederic, "The Son of Nâsir Muhammad and the Politics of Puppets: Where Did All Start?", *Mamlûk Studies Review*, Cilt XIII, (2009), s. 53-81.

Bilge, Mustafa L., "Kerek", *DİA*, Cilt 25, (2002), s. 278-279.

Brinner, William M., "The Significance of The Harâfîsh And Their Sultan", *Journal of The Economic And Social History of The Orient*, Cilt 4, (1963), s. 190-215.

Bozkurt, Nebi, "Nûbe", *DİA*, Cilt 33, (2007), s. 222-223.

Budayev, N. M., *Memluk Tarihinde Bir Yaprak Kim Bu Çerkesler*, (çev. Ahsen Batur), İstanbul: Selenge, 2009.

Buharalı, Eşref, “Kıbrıs’ta İlk Türkler veya Kıbrıs’ın Memlûk Hâkimiyetine Girişi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Cilt 95, (1995), s. 82-120.

Burçak Devrim, Kanat, Cüneyt, *Sorularla Haçlı Seferleri*, İstanbul: Yeditepe, 2015.

Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler*, (çev. Yıldız Moran), İstanbul: E Yayınları, 1979.

Clot, André, *Kölelerin İmparatorluğu Memlûklerin Mısır’ı (1250-1517)*, (çev. Turhan Ilgaz), İstanbul: Epsilon, 2005.

Çelik, Aydın, “Fatımiler Devleti’nin Kuruluşu”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15/2, (2005), s. 442-450.

Çubukçu, Asri, “Halil b. Şâhin”, *DİA*, Cilt 15, (1997), s. 328-329.

_____, “İbn Dokmâk”, *DİA*, Cilt 19, (1999), s. 414-415.

Çuhadar, Mustafa, İsmail Yiğit, “İbn Tağrıberdî”, *DİA*, Cilt 20, (1999), s. 385-388.

De Joinville, Jean, *Bir Haçlının Hatıraları*, (çev. Cüneyt Kanat), Ankara: Vadi, 2002.

Demirkent, Işın, “Haçlılar”, *DİA*, Cilt 14, (1996), s. 525-546.

Dikici, Radi, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2013.

Doğaner, Suna, “Mısır”, *DİA*, Cilt 29, (2004), s. 553-555.

El-‘Âbâdî, Ahmed Muhtâr, *Kıyâm Devlet el-Memâlik el-‘Ulâ fî Mısır veş-Şâm*, Beyrut: Dâr en-Nahda el-‘Arabiyye, 1986.

El-‘Arîni, es-Seyyid el-Bâz, *el-Memâlik el-Furûsiyye fî ‘Asr Selâtîn el-Memâlik*, Beyrut: Dâr en-Nahda el-‘Arabiyye, 1967.

Elbendary, Amina A, “The Sultan, the Tyrat and the Hero: Changing Medieval Perceptions of al-Zâhir Baybars”, *Mamlûk Studies Review*, Cilt V, (2001), s. 141-157.

El-Mansûrî, Baybars, *et-Tuhfetu'l-Mulûkiyye fi'd- Devleti't-Turkîyye*, (çev. Hüseyin Polat), Ankara: TTK, 2016.

Elçibey, Ebülfeyz, *Tolunoğulları Devleti (868-905)*, (çev. Selçuk Alkın), İstanbul: Ötüken, 1997.

Emecen, Feridun, “Akkâ”, *DİA*, Cilt 2, s. 265-167.

Erkal, Mehmet, “Arşın”, *DİA*, Cilt 3, (1991), s. 411-413.

Ersan, Mehmet, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Ankara: TTK, 2007.

Es-Seyyid, Eymen Fuâd, “Fâtımîler”, *DİA*, Cilt 12, (1995), s. 228-237.

_____, “Makrîzî”, *DİA*, Cilt 27, (2007) s. 448-451.

Es-Seyyid, Muhammed, “Harfûş”, *DİA*, Cilt 16, (1997), s. 165-167.

Fayda, Mustafa, “Ömer”, *DİA*, Cilt 34, (2007), s. 44-51.

Fuess, Alberecht, “Rotting Ships and Rased Harbors: The Naval Policy of The Mamluks”, *Mamlûk Studies Review*, Cilt V, (2001), s. 45-71.

Gani, Burak Erol, *Memlûk Deniz Kuvvetleri*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012.

Gökhan, İlyas, “Memlûk Devleti'nde Askerî Kölelik Hukuku”, *Nevşehir Barosu Dergisi*, Sayı 1, (2004), s. 133-161.

_____, “Türkiye Selçukluları İle Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler”, *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, (2012), s. 117-158.

_____, *XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Mısır ve Suriye'de Krizler, Kutlıklar ve Vebalar*, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 1998.

Günaltay, Şemseddin, *İslam Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler*, İstanbul: Endülüs Yayınları, 1991.

Hallâk, Hassân, Sabbâg 'Abbâs, *el-Mu'cum el-Câmî fil-Mustalahât el-Eyyûbîyye vel-Memlûkiyye vel-Osmâniyye*, Beyrut: Dâr el-'ilm lil-Melâyîn, 1999.

Herzog, Thomas, “The First Layer of the Sirat Baybars Popular Romans and Political Propaganda”, *Mamlûk Studies Review*, Cilt VII, (2003), s. 137-148.

Hillelson, S, “Nûbe”, *İA*, Cilt 9, (1964), s. 339-344.

Hinz, Walter, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, (çev. Acar Sevim), İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1990.

Hitti, Philip K, *Arap Tarihinin Mimarları*, (çev. Ali Zengin), İstanbul: Risale, 1995.

Holt, P.M, *Haçlılar Çağı II. Yüzyıldan 1517'ye Kadar Yakınoğu*, İstanbul: TVYY, 1999.

_____, “Mamluks; Political History”, *EI2*, Cilt 6, (1991), s. 321-325.

Humphreys, R. Stephen, “XIII. Yüzyılda Eyyûbîler, Memlûkler ve Latin Doğu”, (çev. Mustafa Kılıç), *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/1, (2007), s. 359-378.

İpşirli, Mehmet, “Kalkaşendî”, *DİA*, Cilt 24, (2001), s. 263-265.

Kallek, Cengiz, “İbn Kadî Şühbe, Takiyyüddin”, *DİA*, Cilt 20, (1999), s. 102-103.

_____, “İrdeb”, *DİA*, Cilt 22, (2004), s. 440-442.

_____, “Parmak”, *DİA*, Cilt 34, (2007), s. 172-173.

Kanat, Cüneyt, “Bahrî Memlûkler Zamanında Sultanlara ve Devlet Adamlarına Düzenlenen Bazı Suikastlar”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Cilt 3, (2000), s. 23-56.

_____, “Baybars Zamanında Memlûk-İlhanlı Münasebetleri (1260-1277)”, *TİD*, Sayı XVI, (2001), s.31-45.

_____, “Memlûklerin Baybars Zamanındaki (1360-1377) Suriye-Çukurova Siyaseti ve Bu Siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü”, *III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu), Bildiriler*, (1999), s. 423-434.

_____, “Memlûk Devleti'nde Evlilik Törenleri”, *Prof. Dr. Kazım Yaşar Koprıman'a Armağan*, (2003), s. 419-429.

_____, “Memlûk Devleti'nde İktidar Değişikliği Bahri Memlûklar'dan Burcî Memlûklar'a”, *Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına*, (2008), s. 541-545.

_____, “Memlûkler ve Çukurova”, *Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana: Köprübaşı*, (haz. Doç Dr. Erman Artun-M. Sabri Koz), İstanbul, (2000), s. 93-107.

_____, *Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza*, İstanbul: Küre, 2010.

Kandemir, M. Yaşar, “İbn Hacer el-Askânî”, *DİA*, Cilt 19, (1999), s. 514-531.

Keleş, Bahattin, “Memlûkler Döneminde İdarî Yapı”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 5, (2002), s. 309-318.

Kavas, Ahmet, “Kenziler”, *DİA*, Cilt 25, (2002), s. 259-261.

Kızıltoprak, Süleyman, “Memlûk Sistemi”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 5, (2002), s. 320-336.

Komnene, Anna, *Alexiad*, (çev. Bilge Umar), İstanbul: İnkilap, 1996.

Koprıman, K. Yaşar, “İhşîdiler”, *DGBİT*, Cilt 6, (1987), s. 182-192.

_____, “Mısır Memlûkleri”, *DGBİT*, Cilt 6, (1987), s. 444-525.

_____, *Mısır Memlûkleri Tarihi Sultan al-Malik al-Mu'ayyad Şeyh al-Mahmûdî Devri (1412-1421)*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1989.

_____, "Tolunoğulları", *DGBİT*, Cilt 6, (1987), s. 55-75.

Kortantamer, Samira, *Bahrî Memlûklar'da Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler*, Ege Üniveritesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir: Ege Üniversitesi, 1993.

_____, "Memlûk Tarihçiliğinde Bir Üslup Unsuru: el'Acâib vel'Garâib", *TİD*, Sayı IX, (1994), s. 69-87.

_____, "Memlûk Tarihçiliğine Genel Bir Bakış", *TİD*, Sayı I, (1983), s. 31-35.

_____, "Memlûk Toplum Hayatında Meyve", *Meyve Kitabı*, (ed. Emine Gürsoy Naskali-Dilek Herkmen), (2006), s. 483-490.

_____, "Memlûklarda Devlet Yönetimi ve Bürokrasi", *TİD*, Sayı II, (1984), s. 27-45.

_____, "Memlûklar'da Türk Kültürü", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, (1999), s. 173-190.

_____, "Memlûklerde Hapishaneler", *Hapishane Kitabı*, (ed. Emine Gürsoy Naskali- Hilal Oytun Altun), (2005), s. 93-100.

_____, "Şecer ud-Durr'un İntikamı", *Acta Turcica*, Sayı 5/2, (Ocak 2011), s. 212-218.

Kuşçu, Ayşe Dudu, *Eyyûbî Devleti Teşkilâtı*, Ankara: TTK, 2013.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri, "Kilâb b. Rebîa", *DİA*, Cilt 25, (2002), s. 567-568.

Levenoni, Amalia, *A Turning Point in Mamluk History the Third Reing of al-Nâsır Muhammad Ibn Qalavun 1310-1341*, Leiden, 1995.

_____, "The Consolidaiton of Aybak's Rule: An Example of Factionalism in the Mamluk State", *Der Islam*, 71/2, (1994), s. 241-254.

Lewis, Bernard, *Tarihte Araplar*, (çev. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul: İstanbul Edebiyat Fakültesi, 1979.

Mâcid, 'Abd el-Mun'im, *Nuzum Devlet Selâtin el-Memâlik ve Rusûmuhum fî Mısır*, Kahire: Matba' a er-Risâliyye, 1964.

Muir, W. E., *The Mamluk or Slave Dynasty of Egypt*, Holland, 1968.

Muslu, Cihan Yüksel, *Osmanlılar ve Memlûklar İslam Dünyasında İmparatorluuk Diplomasisi ve Rekabet*, (çev. Zeynep Rona), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016.

Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcık, 2012.

Nielson, Jorgen S, "Sultan az-Zâhır Baybars and the Oppointment of Four Chief Qâdîs", *Studia Islamica*, Cilt 60, (1984), s.167-176.

Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, (çev. Fikret Işıltan), Ankara: TTK, 1986.

Öz, Mustafa, "Nüveyrî, Muhammed b. Kâsım", *DİA*, Cilt 33, (2007), s. 306-307.

Özaydın, Abdülkerim, "İbn Kesîr, Ebû'l Fidâ", *DİA*, Cilt 20, (1999), s. 132-134.

Özkuyumcu, Nadir, "Tolunoğulları", *DİA*, Cilt 41, (2002), s. 233-236.

Popper, William, *Egypt and Syria Under the Circassian Sultans 1382-1468*, Berkeley: University of California Press, 1874-1963.

Razuk, Muhammed, "İbn İyâs", *DİA*, Cilt 20, (1999), s. 97-98.

Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (çev. Fikret Işıltan), Cilt I-II-III, Ankara: TTK, 1986.

Sobbernheim, M., "Memlûkler", *İA*, Cilt 7, (1995), s. 689-692.

Spuler, Bertold, *İran Moğolları*, (çev. Cemal Köprülü), Ankara: TTK 1987.

Steenbergen, Jo Van, “On the Brink of New Era? Yalbughâ al-Khâsskî (d. 1366) and the Yalbughâwiyah”, *Mamlûk Studies Review*, Cilt XV, (2011), s. 117-152.

_____, “The Alexandrian Crusade (1365) And The Mamlûk Sources Reassessment of The Kitâb al-Ilmân of An-Nuwayri Al-Îskendarânî (D.A.D. 1372)”, *Orientalia Lovaniensia Analecta*, 3/125, (2009), s. 123-137.

_____, “ The Amir Yelbughâ al-Khâssakî, the Qalâwûnîd Sultanate and the Culturel Matrix of Mamlûk Society: A Reassessment of Mamlûk Politics in the 1360’s”, *Journal of the Americcan Oriental Society*, 131/1, (2011), s. 423-443.

Sümer, Faruk, “Çukur-ova Tarihine Dâir Araştırmalar (Fetihten XVI. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1/1, (1963), s. 1-98.

_____, “Karakoyunlular”, *DİA*, Cilt 24, (2001), s. 434-438.

Spuler, Bertold, *İran Moğolları*, (çev. Cemal Köprülü), Ankara: TTK, 1987.

Şeşen, Ramazan, “Eyyûbîler”, *DİA*, Cilt 12, (1995), s. 20-31.

_____, *Haçlılar Önünde Sultan Baybars*, İstanbul: Yeditepe, 2013.

_____, *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyûbî*, İstanbul: Yeditepe, 2013.

_____, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul: IRCICA, 1998.

_____, *Salahaddin'den Baybars'a Eyyubiler, Memlûklar (1193-1260)*, İstanbul: İSAR Vakfı, 2007.

_____, *Sultan Baybars ve Devri (1260-1277)*, İstanbul: İSAR, 2009.

Tekindağ, Şehabeddin, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı (XIV. Yüzyıllar Mısır Tarihine Dair Araştırmalar)*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi, 1961.

_____, “Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış”, *Tarih Dergisi*, Sayı 25, (Mart 1971), s.1-37.

Tomar, Cengiz, “Şecerüddür”, *DİA*, Cilt 38, (2010), s. 404-405.

_____, “ Sayda”, *DİA*, Cilt 36, (2009), s. 207-209.

Troadec, Anne, “Baybars and Culteral Memory of Bilâd al-Şâm the Construction of Legitimacy”, *Mamlûk Studies Review*, Cilt XVII, s. 113-147.

Tülücü, Süleyman, “İbn Habîb el-Halebî”, *DİA*, Cilt 19, (1999), s. 508-510.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara: TTK, 1984.

Üçok, Bahriye, *İslâm Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2011.

Ürekli, Muzaffer, “Celâyirliiler”, *DİA*, Cilt 7, (1993), s. 264-265.

Yıldız, Hakkı Dursun, “Ahmed b. Tolun”, *DİA*, Cilt 2, (1989), s.141-143.

Yiğit, İsmail, “el- Melikü'l Eşref Şa'ban”, *DİA*, Cilt 29, (2004), s. 66-67.

_____, “Memlûkler”, *DİA*, Cilt 29, (2004), s. 90-97.

_____, “Memlûkler”, *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal: İslam Tarihi*, Cilt 7, (1991), s.1-450.

_____, *Memlûkler 648-923/1250-1517*, İstanbul: Kayhan, 2015.

Yınanç, Refet, “Dulkadiroğulları”, *DİA*, Cilt 9, (1994), s. 553-557.

Yuvalı, Abdülkadir, “İlhanlılar”, *DİA*, Cilt 22, (2000), s. 102-105.

Zeydan, Corci, *İslam Medeniyeti Tarihi*, (çev. Zeki Mûgamız), Cilt 1, İstanbul: Üç Dal, 1996.

EKLER

EK 1: Memlûk Sultanlarının Listesi (1250-1517)*

Bahrî Memlûkleri (1250-1318)

İsmet ed-Dunyâ ve d-Dîn Vâlidet Halil Şecer ed-Durr 1250

El-Melik el-Mu‘izz ‘İzz ed-Dîn Aybek 1250-1257

El-Melik el-Mansûr Nûr ed-Dîn Alî 1257-1259

El-Melik el-Muzaffer Seyf ed-Dîn Kutuz 1259-1260

El-Melik ez-Zâhir Rukn ed-Dîn Baybars el-Bundukdârî 1260-1277

El-Melik es-Sa‘îd Nâsır ed-Dîn Muhammed Berke Kağan b. Baybars
1277-1279

El-Melik el-‘Âdil Bedr ed-Dîn Sülemiş b. Baybars 1279

El-Melik el-Mansûr Seyf ed-Dîn Kalavun 1279-1290

El-Melik el-Eşref Salâh ed-Dîn Halil b. Kalavun 1290-1293

El-Melik en-Nâsır Nâsır ed-Dîn Muhammed b. Kalavun (I. Saltanatı)
1293-1294

El-Melik el-‘Âdil Zeyn ed-Dîn Ketboğa 1294-1296

El-Melik el-Mansûr Husâm ed-Dîn Lâçin 1296-1299

El-Melik en-Nâsır Nâsır ed-Dîn Muhammed b. Kalavun (II. Saltanatı)
1299-1309

El-Melik el-Muzaffer Rukn ed-Dîn Baybars el-Çeşniğîr 1309-1310

El-Melik en-Nâsır Nâsır ed-Dîn Muhammed b. Kalavun (III. Saltanatı)
1310-1341

El-Melik el-Mansûr Seyf ed-Dîn Ebû Bekr b. Muhammed b. Kalavun 1341

El-Melik el-Eşref ‘Alâ’ ed-Dîn Küçük b. Muhammed b. Kalavun 1341-1342

El-Melik en-Nâsır Şihâb ed-Dîn Ahmed b. Muhammed b. Kalavun 1342

* Koprıman, “Mısır Memlûkleri”, s. 541-543.

El-Melik es-Sâlih ‘Îmâd ed-Dîn İsmâil b. Muhammed b. Kalavun 1342-1345

El-Melik el-Kâmil Seyf ed-Dîn Şa‘bân b. Muhammed b. Kalavun 1345-1346

El-Melik el-Muzaffer Zeyn ed-Dîn Hacı b. Muhammed b. Kalavun 1346-1347

El-Melik en-Nâsır Bedr ed-Dîn Hasan b. Muhammed b. Kalavun (I. Saltanatı)
1347-1351

El-Melik es-Sâlih Selâh ed-Dîn b. Muhammed 1351-1354

El-Melik en-Nâsır Bedr ed-Dîn Hasan b. Muhammed b. Kalavun (II. Saltanatı)
1354-1361

El-Melik el-Mansûr Selâh ed-Dîn Muhammed b. Hacı b. Muhammed
b. Kalavun 1361-1363

*El-Melik el-Eşref Zeyn ed-Dîn Şa‘ban b. Hüseyin b. Muhammed b. Kalavun
1363-1377*

El-Melik el-Mansûr ‘Alî b. Şa‘ban b. Hüseyin b. Muhammed b. Kalavun
1377-1381

El-Melik es-Sâlih Zeyn ed-Dîn Hacı b. Şa‘bân b. Hüseyin b. Muhammed
b. Kalavun 1381-1382

Burcî Memlûkleri (1382-1517)

El-Melik ez-Zâhir Ebû Sa‘îd Seyf ed-Dîn Berkuk (I. Saltanatı) 1382-1389

El-Melik es-Sâlih Zeyn ed-Dîn Hacı b. Şa‘bân b. Muhammed b. Kalavun
(II. Saltanatı) 1389-1390

El-Melik ez-Zâhir Seyf ed-Dîn Berkuk (II. Saltanatı) 1390-1399

El-Melik en-Nâsır Zeyn ed-Dîn Ferec b. Berkuk (I. Saltanatı) 1399-1405

El-Melik el-Mansûr ‘İzz ed-Dîn ‘Abd el-‘Azîz b. Berkuk 1405

El-Melik en-Nâsır Zeyn ed-Dîn ed-Dîn Ferec b. Berkuk (II. Saltanatı)
1405-1412

Musta‘în Billah Ebû'l-Fazl el-Abbâs b. Muhammed el-Mutevekkil ‘Alallâh
(Halife) 1412

El-Melik el-Mueyyed Seyf ed-Dîn Şeyh el-Mahmudî 1412-1421

El-Melik el-Muzaffer Ebû's-Saadât Ahmed b. Şeyh 1421

El-Melik ez-Zâhir Seyf ed-Dîn Tatar 1421

El-Melik es-Sâlih Nâsır ed-Dîn Muhammed b. Tatar 1421-1422

El-Melik el- Eşref Seyf ed-Dîn Barsbay 1422-1437

El-Melik el-‘Âziz Cemâl ed-Dîn Yûsuf b. Barsbay 1437-1438

El-Melik ez-Zâhir Seyf ed-Dîn Çakmak 1438-1453

El-Melik el-Mansûr Fahr ed-Dîn Osman b. Çakmak 1453

El-Melik el- Eşref Seyf ed-Dîn Aynal 1453-1461

El-Melik el-Mueyyed Ebû'l-Feth Şihâb ed-Dîn Ahmed b. Aynal 1461

El-Melik ez-Zâhir Seyf ed-Dîn Hoşkadem 1461-1467

El-Melik ez-Zâhir Ebû'n-Nasr Yelbay 1467-1468

El-Melik ez-Zâhir Ebû Sa‘îd Timurboğa 1468

El-Melik el- Eşref Seyf ed-Dîn Kayıtbay 1468-1496

El-Melik en-Nâsır Nâsır ed-Dîn Muhammed b. Kayıtbay 1496-1498

El-Melik ez-Zâhir Ebû Sa‘îd Kansuh 1498-1500

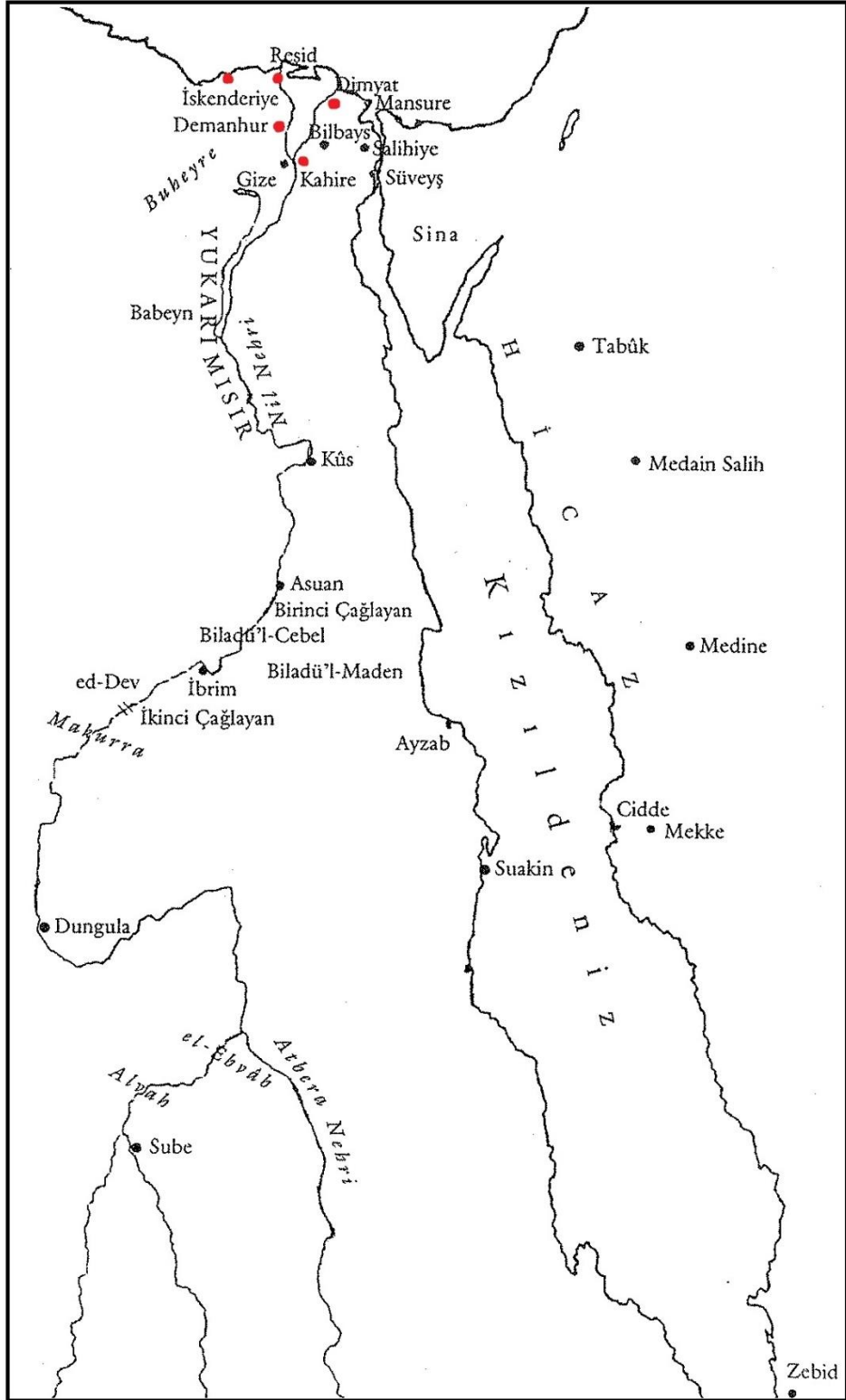
El-Melik el-Eşref Ebû'n-Nasr Canbolat 1500-1501

El-Melik el-‘Âdil Ebû'n-Nasr Tumanbay 1501

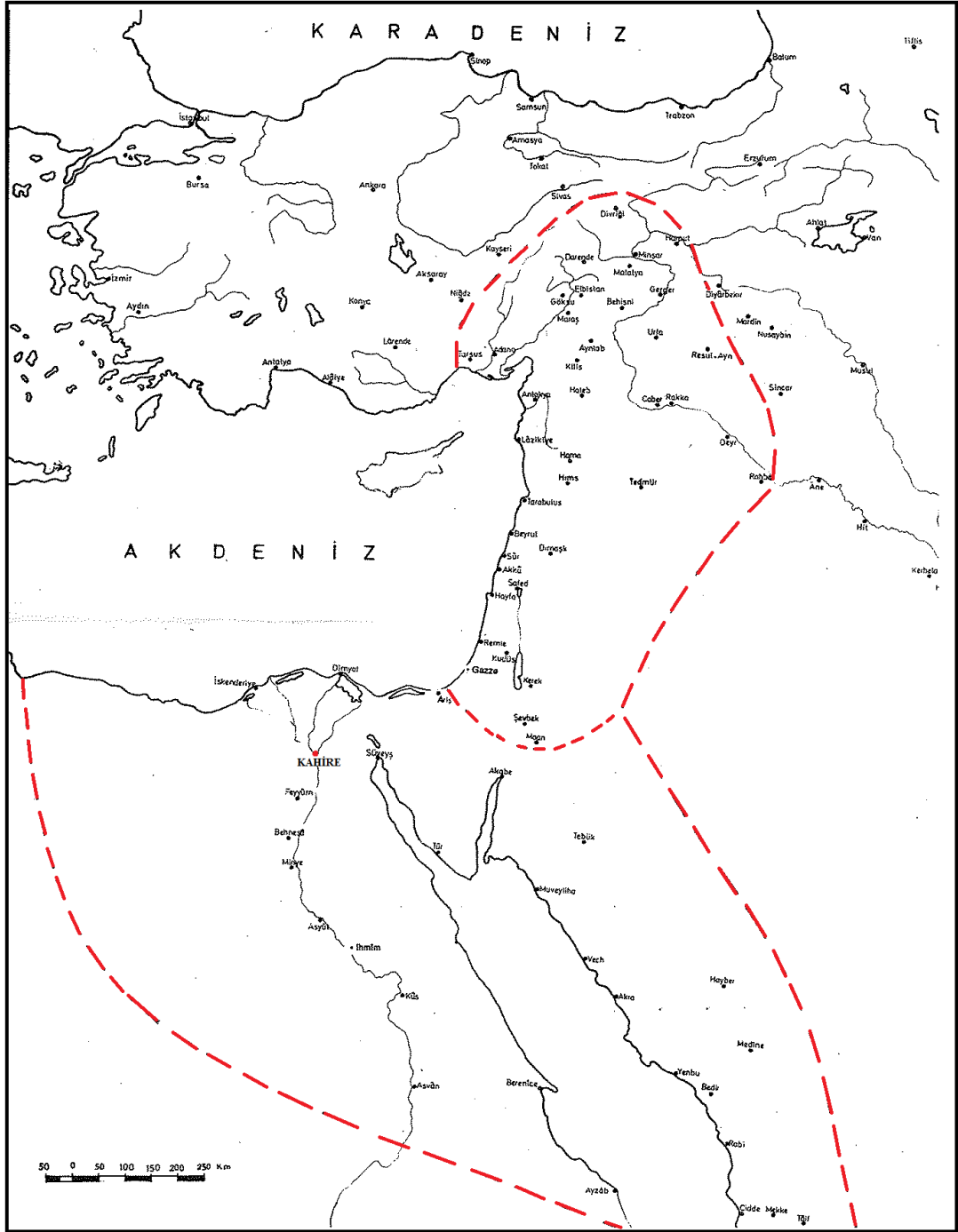
El-Melik el-Eşref Ebû'n-Nasr Kansuh el-Gurî 1501-1516

El-Melik el-Eşref Ebû'n-Nasr Tumanbay 1516-1517

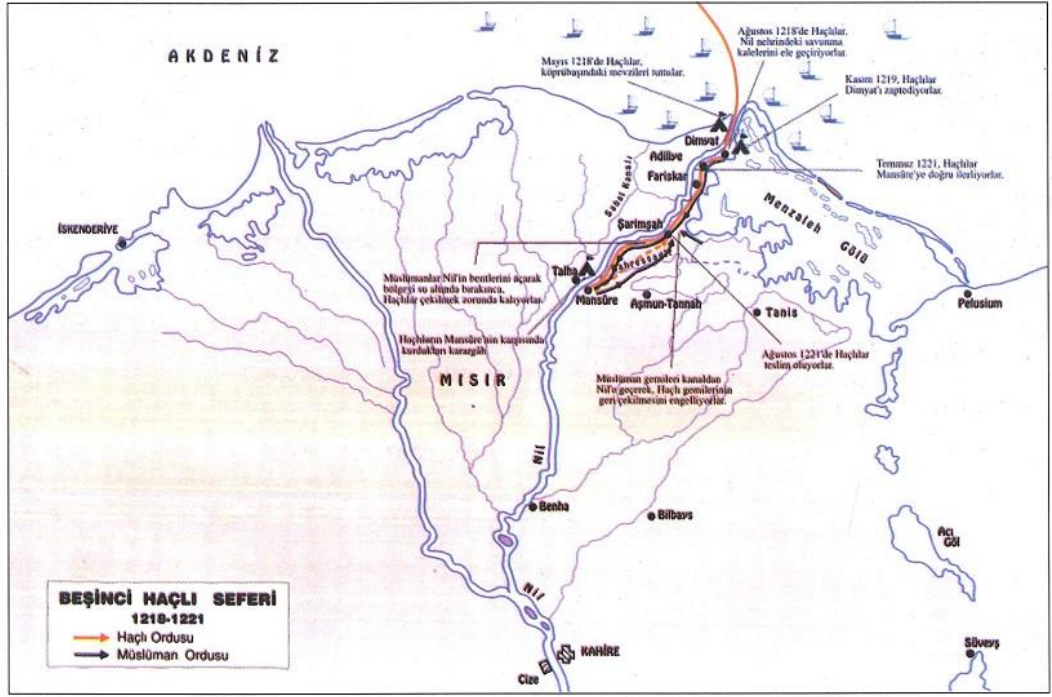
EK 2: Haritalar



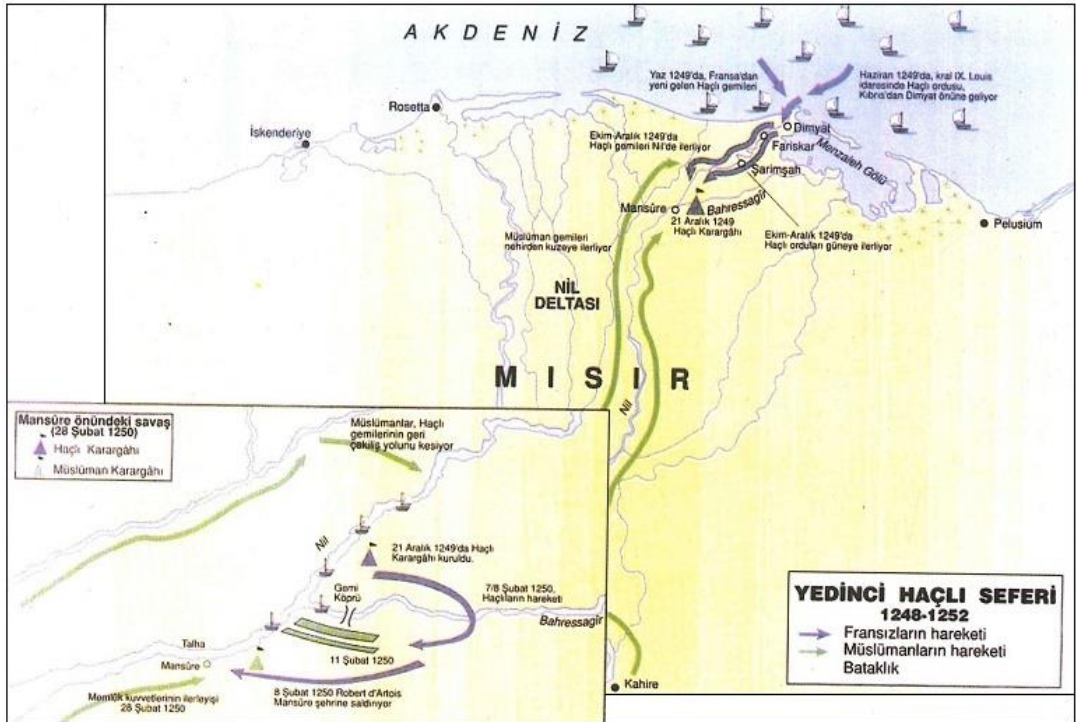
Harita 1: Nil Vadisi ve Kızıldeniz. Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 216.



Harita 2: En geniş zamanında Memlûk Devleti'nin hudutları (XIV. Yüzyıl).
Kopraman, *Mısır Memlûkleri Tarihi*, s.xxx.



Harita 3: V. Haçlı Seferi (1218-1221). Burçak-Kanat, *Sorularla Haçlı*, s. 220



Harita 4: VII. Haçlı Seferi (1248-1252). Burçak-Kanat, *Sorularla Haçlı*, s. 222.

EK 3: Resimler



Resim: Fransa Kralı IX. Louis Memlûk ordusu tarafından esir alınıyor.
Kanat-Burçak, *Sorulara Haçlı*, s. 223.

ÖZGEÇMİŞ

1989 yılında İzmir’de doğdu. İlköğrenimi ve Ortaöğrenimini İzmir’de tamamladı. 2009 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü kazandı. 5 yıl öğrenimini tamamladıktan sonra 2014 yılında İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı-Ortaçağ Tarihi bilim dalında yüksek lisans yapmaya başladı. Halen üniversitede yüksek lisansı devam etmektedir.

Songül AKYURT